

Волинський національний університет імені Лесі Українки
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЛАПІН ОЛЕГ ІГОРОВИЧ

УДК 327(4)-049.5:327(410)

ДИСЕРТАЦІЯ

**БРЕКЗИТ ЯК ЧИННИК ЛОКАЛЬНИХ І ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН
У СИСТЕМІ БЕЗПЕКИ ЄС**

291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії

29 Міжнародні відносини

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ О.І.Лапін

Наукові керівники: **Шуляк Антоніна Миколаївна**, доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки (м.Луцьк, Україна); **Даріуш Вояковський**, доктор габілітований у галузі гуманітарних наук, професор Гуманітарного факультету Гірничо-Металургійної Академії імені Станіслава Сташиця в Кракові (Польща, м.Краків)

Луцьк – 2024

АНОТАЦІЯ

Ланін О. І. Брекзит як чинник локальних і глобальних змін у системі безпеки ЄС. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. – Волинський національний університет ім. Лесі Українки. – Луцьк.

Актуальність теми зумовлена тим, що Брекзит, вихід Великої Британії з Європейського Союзу, став значущою подією у політичному та економічному житті Європи й світу. Цей процес викликав зміни внутрішньої політики та економіки Великої Британії, а також вплинув на безпеку ЄС. По-перше, Брекзит створив нові виклики для безпеки ЄС на рівні внутрішньої політики, підвищуючи навантаження на інші країни-члени ЄС у сфері безпеки. По-друге, вихід Великої Британії може негативно вплинути на зовнішню безпеку ЄС, ослаблюючи обороноздатність та єдність Союзу у глобальних справах. По-третє, Брекзит породжує нові виклики у сфері економічної безпеки ЄС, зменшуючи фінансові ресурси для спільних проєктів у цій сфері. По-четверте, він може вплинути на інтеграційні процеси України до ЄС, ускладнюючи її шлях до членства та взаємовідносини з Британією. Брекзит мотивує аналітиків робити прогнози щодо майбутнього держав та окремих сфер, включаючи втрати для економік, долю регіонів та міжнародний авторитет. Також він стимулює формування нового політично-безпекового альянсу між Великою Британією, Україною та Польщею, що стало відповіддю на загострення безпекової ситуації на кордонах України у зв'язку російсько-українською війною.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, означено мету та завдання, визначено об'єкт та предмет дослідження, сформульовано наукову новизну, виокремлено методологічний інструментарій, окреслено теоретичне та практичне значення отриманих результатів, висвітлено попередню апробацію результатів дослідження та описано структуру роботи.

У першому розділі досліджено явище євроскептицизму, яке виявляється у критичному або скептичному ставленні до Євросоюзу, політичної та економічної інтеграції країн Європи та загальноєвропейської політики. Євроскептицизм поширений у різних країнах Європи, особливо виразно у Великобританії, де сприятливі умови для його розвитку створилися через особливе становище країни в Європі та її скептицизм стосовно інтеграційних процесів.

Досліджено, що відсутність узгодженого підходу до цієї проблеми та термінології ускладнює розробку єдиної теорії євроскептицизму. Найчастіше науковці користуються концепціями політологів П. Таггарта та А. Щербяка, які розрізняють єврокритиків на помірних та радикальних. Перші виступають проти певних політичних заходів та інституційних аспектів інтеграції, але залишаються прихильниками ідеї єдиної Європи. Другі ж принципово виступають проти проєкту європейської інтеграції та підтримують вихід своїх країн з ЄС. Зазначено, що євроскептицизм є своєрідною течією в європейських державах або варіацією європейського регіоналізму, яку підтримують представники різних політично-ідеологічних напрямків. Прихильники євроскептицизму висловлюють страх щодо можливої втрати національного суверенітету їх держав і тому виступають за підтримку національних держав. Мета євроскептиків в різних країнах також значно відрізняється: деякі пропонують вихід своїх держав з ЄС або єврозони, тоді як інші прагнуть реформувати союз, залишаючись повноцінними його членами.

У дослідженні розглянуто політичну стабільність як ефективне функціонування політичної системи та її інститутів, відсутність перешкод у механізмах державної влади та достатня авторитетність. Політична стабільність зумовлена принципами функціонування та розвитку суспільства, взаємодією його підсистем, при цьому зміни та еволюція не призводять до руйнування функціональної єдності та рівноваги структури. Відзначено, що конфлікти у функціонуванні політичної системи вказують на загострення протиріч, але самі

за себе не суттєво впливають на її стабільність, якщо існують механізми їх вирішення або локалізації.

У другому розділі проаналізовано вплив Брекзиту на стабільність та безпеку у Великій Британії, враховуючи детермінанти та історичний контекст події. Оцінено наслідки у соціально-економічній сфері та вплив на політичну стабільність країни. Зазначено, що вихід Великої Британії з ЄС став безпрецедентною подією, що викликала розкол у суспільстві та активізувала боротьбу між євроскептиками та єврооптимістами. Майбутні дослідження в цій області можуть розглядати подальші наслідки для ЄС після Брекзиту та вимагатимуть нових теоретико-методологічних підходів.

Відзначено, що Велика Британія втратила свій вплив у вищих політичних органах ЄС та має ускладнений доступ на ринки ЄС. Також відзначено тенденцію відтоку іноземних інвестицій, але є деякі позитивні аспекти, такі як припинення щорічних внесків до бюджету ЄС. Однак економічні наслідки Брекзиту залишаються невизначеними, і складно прогнозувати їхній вплив на майбутній розвиток країни.

Також розглянуто проблему регіоналізації Великої Британії, де ключову роль відіграють Шотландія, Ірландія та Гібралтар. Зазначено, що хоча ймовірність розпаду Британського Королівства дуже незначна, історично складені відносини між регіонами залишаються актуальними. Передбачається, що буде здійснена переструктуризація відносин між Лондоном і регіонами, що вимагатиме досягнення компромісу. Брекзит сильно вразив Шотландію, можливо, навіть більше, ніж інші регіони, збільшивши підтримку місцевого автономізму та активізувавши шотландських націоналістів, які пропагують ідею незалежності.

У третьому розділі проаналізовано вплив Брекзиту на Європейський Союз, зокрема на погляди євроскептиків, безпекову політику та відносини між державами-членами. Зазначено, що Брекзит стимулював значні трансформації в економічній політиці ЄС, її бюджеті та ринках. Вихід Великої Британії також призвів до перерозподілу фінансових ресурсів та підняв питання про

ефективність самого ЄС. Крім економічного впливу, Брекзит порушив політичну стабільність ЄС, під сумнів поставивши майбутнє самого союзу. Неоднозначна політична угода між Великою Британією та ЄС спричинила напругу, але не вирішила всі питання. Недостатня конкретність та зобов'язання у політичній декларації також стають викликом для подальших переговорів щодо майбутнього партнерства.

Проаналізувавши євроскептицизм у Європейському Союзі, зроблено висновки, що функції та завдання інституцій ЄС фіксуються в договорах, проте на неформальному рівні кожна з них відповідає за певний процес в організації. Інтенсивність та швидкість інтеграції залежать від Європейської ради та Європейського парламенту. Євроскептицизм переважно поширюється політичними лідерами та популістами, які можуть мати зв'язки з Росією, але водночас вони самі є механізмом регулювання цього процесу. Щодо безпекової політики, з моменту створення в 1999 році Спільної безпекової політики ЄС відбулася значна еволюція. Акцент зміщується від цивільних аспектів до військових, що відображається в більшій увазі до військових можливостей та розвитку потенціалу ЄС у сфері військового планування та проведення операцій. Проекти, такі як Постійне структуроване співробітництво (PESCO) та Європейський оборонний фонд, підтверджують свою життєздатність і сприяють зміцненню національних оборонних потенціалів держав-членів ЄС.

Вихід Великої Британії з ЄС викликав прискорення росту євроскептицизму, що загрожує зміцненню дезінтеграційних тенденцій в ЄС. Це призвело до переосмислення подальшої інтеграції та послаблення позицій ЄС на міжнародній арені. Брекзит також спричинив перегрупування сил в організації та руйнацію впливової "трійки" країн, що володіли найбільшими правами в ЄС. Процес виходу Великої Британії з ЄС може послужити мотивацією для інших держав-членів у майбутньому. Щодо можливих причин виходу, важливими факторами є суперечлива політика ЄС, втрата національної ідентичності та фінансові внески, а також невиконання поставлених цілей. У цьому контексті, вихід Польщі з ЄС, або "Полекзит", може стати найбільш

ймовірним сценарієм, спричиненим конфліктом між Польщею та ЄС. Однак наразі такий сценарій малоімовірний, оскільки більшість поляків підтримують членство в ЄС, і вихід Польщі порівнюється з поверненням до впливової сфери Росії, що викликає значне обурення серед прихильників європейської інтеграції.

У четвертому розділі досліджено взаємини між Україною та Великою Британією періоду 1991-2023 рр., які були відзначені нестабільністю та суперечностями, спричиненими переважно непослідовністю української влади у втіленні європейського курсу, який був оголошений як стратегічна мета внутрішніх демократичних реформ та зовнішньополітичного орієнтування України. Критика української влади на Заході за порушення демократичних принципів, верховенства права та прав людини з початку 2000-х років призвела до серйозних ускладнень у дипломатичних відносинах України з Великою Британією та іншими західними партнерами.

Позитивна динаміка відносин між Україною та Великою Британією зазнала певного згасання під час кризи довіри в двосторонніх стосунках. В умовах цієї кризи Україна не отримала від Великої Британії послідовної підтримки свого євроінтеграційного курсу. З економічного погляду, наслідки Брекзиту для України не будуть настільки серйозними, оскільки взаємозв'язки між країнами не були настільки глибокими. Принципове значення матиме не сам вплив Брекзиту на двосторонні відносини, а його наслідки для функціонування ЄС у зовнішньополітичній та безпековій сферах. Україна розвивала свої стосунки з Європейським Союзом з 1992 року та висловила бажання стати його членом. Набуття підтримки від Європейського Союзу було критично важливим для України, і швидкість розгляду заявки на членство – від подання в лютому 2022 року до рішення про початок переговорів в грудні 2023 року – була відповіддю на російсько-українську війну, з якою стикнулися не тільки Україна, але й весь світ.

У висновках узагальнено основні результати дослідження.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що на основі комплексного політологічного аналізу схарактеризовано та здійснено SWOT-аналіз Брекзиту як чинника локальних і глобальних змін у системі безпеки та стабільності ЄС, зокрема такі:

уперше:

– проведено SWOT-аналіз впливу Брекзиту на стабільність та безпеку у Великій Британії, висвітлено основні фактори та історичний контекст цієї події. Досліджено наслідки у соціально-економічній сфері, а також вплив на політичну стабільність та безпеку у Британії та ЄС. Встановлено, що країна втратила свій вплив у вищих політичних органах ЄС та стикається з ускладненим доступом на ринки ЄС, що спричинило тенденцію відтоку іноземних інвестицій;

– виділено проблему регіоналізації Великої Британії, де важливу роль відіграють Шотландія, Ірландія та Гібралтар. Навіть при малоімовірному розпаді Британського Королівства, історично складні відносини між регіонами залишаються актуальними. Прогнозується перегляд відносин Лондона з регіонами та необхідність досягнення компромісу, особливо з урахуванням вразливості Шотландії до наслідків Брекзиту, що збільшила підтримку незалежності та активізувала шотландських націоналістів;

– підкреслено, що вихід Великої Британії з ЄС призвів до прискореного зростання євроскептицизму, що загрожує посиленню дезінтеграційних тенденцій у ЄС. Ця подія також призвела до переосмислення подальшої інтеграції та ослабила позиції ЄС на міжнародній арені, що відобразилося у руйнації впливової "трійки" країн в організації. Мотиви, що спонукали Велику Британію до виходу, можуть послужити стимулом для інших держав-членів у майбутньому, що порушує стійкість інтеграційного процесу ЄС;

– досліджено вплив повномасштабної війни РФ проти України, яка спровокувала нові виклики для безпеки ЄС і глобальної безпеки. Важливим етапом стало створення нового політично-безпекового альянсу між Великою Британією, Україною та Польщею – нового військово-політичного формату

трьохсторонньої співпраці для протидії російській загрозі та спільної роботи на користь європейської безпеки, у контексті загострення безпекової ситуації на українських кордонах та активного постачання зброї Україні;

уточнено:

– поняттєво-категорійний апарат у сфері міжнародних відносин, зокрема, досліджено євроскептицизм як критичне ставлення до Євросоюзу та його інтеграційних процесів, виокремлено основні концепції британських політологів, які класифікують євроскептиків на помірних і радикальних;

– визначення політичної стабільності як ефективного функціонування політичної системи та відсутність перешкод у механізмах державної влади. Підкреслено, що конфлікти у функціонуванні політичної системи виступають як індикатор загострення протиріч, проте їх вирішення через інституційні або правові механізми не суттєво впливає на її стабільність;

набули подальшого розвитку:

– дослідження стратегії Спільної безпекової політики ЄС, яка переходить від акценту на цивільні аспекти до військових, виявляючи інтерес до військових можливостей та розвитку військового потенціалу ЄС, що підкреслює бажання ЄС зміцнити свою роль як глобального гравця у сфері безпеки;

– вивчення перспектив ЄС у сфері оборони та безпеки, включаючи подальше поглиблення внутрішнього співробітництва та розвиток нових форматів співпраці з існуючими партнерами, таких як проекти Постійного структурованого співробітництва (PESCO) та Європейський оборонний фонд та інші;

– аналіз можливого виходу Польщі з ЄС (Полекзит), зазначено, що конфлікт між Польщею та ЄС щодо пріоритетності законодавства ЄС може бути причиною, але зараз цей сценарій малоімовірний через підтримку ЄС стабільності Польщі;

– фактори, що можуть спонукати держави до виходу з ЄС, такі як політика, що не відповідає національним інтересам, втрата національної ідентичності, значні внески та невиконання поставлених цілей. Однак зауважено, що процес виходу може бути складним через необхідність перегляду угод, що може затримати деякі держави-члени;

– аналіз впливу Брекзиту на Європейський Союз, у тому числі на позиції євроскептиків, безпекову політику та відносини між державами-членами. Брекзит спровокував трансформації у спільній економічній політиці ЄС та Євразоні, призвівши до перерозподілу бюджетних коштів;

– періодизація взаємин між Україною та Великою Британією у період з 1991 по 2023 роки, зауважено, що відносини були нестабільними та суперечливими через непослідовність української влади у втіленні європейського курсу.

З практичного погляду матеріали дисертації розширюють наукові уявлення про Брекзит як чинник локальних і глобальних змін у системі безпеки та стабільності Європейського Союзу; специфіки позицій євроскептиків та зміни в інституціях ЄС після Брекзиту. Отримані результати дослідження можуть бути застосовані в підготовці наукових праць, навчальних посібників та спецкурсів з суспільно-політичних наук, питань міжнародного співробітництва та євроінтеграції (наприклад дисциплін «Міжнародна взаємодія у сфері інформаційної безпеки», «Аналіз та прогнозування зовнішньої політики країн та регіонів», «Міжнародні інституції з питань безпеки в регіоні», «Зовнішня політика України та національні інтереси», «Регіональні системи колективної безпеки» й ін.). Також матеріали дисертації можуть бути використані для підвищення ефективності співпраці України, ЄС, Польщі, Великої Британії у питаннях безпеки та стабільності в Європі; розроблення стратегії розвитку міждержавних відносин як з позиції євроінтеграції, так і з огляду на зростання кількості євроскептиків.

Ключові слова: Брекзит, Полкзит, Велика Британія, Європейський Союз, Україна, Польща, геополітичні наслідки, національні інтереси, міжнародні

відносини, євроскептицизм, політична стабільність, безпекова політика, євроінтеграція, тристоронній альянс.

ABSTRACT

Lapin O.I. Brexit as a Factor of Local and Global Changes in the EU Security System – Qualification research paper on the rights of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the Specialty 291 International Relations, Public Communications and Regional Studies – Lesya Ukrainka Volyn National University – Lutsk.

The relevance of the topic is due to the fact that Brexit, namely the UK's withdrawal from the European Union, has become a significant event in the political and economic life of Europe and the world. This process has caused changes in the UK's domestic politics and economy as well as affected the EU's security. Firstly, Brexit has created new challenges for EU security at the level of internal politics by increasing the security burden on other EU member states. Secondly, the UK's exit could negatively affect the EU's external security, weakening the Union's defence capabilities and unity in global affairs. Thirdly, Brexit creates new challenges in the EU's economic security through reducing financial resources for joint projects in this area. Fourthly, it may affect Ukraine's integration processes into the EU, complicating its path to membership and relations with the UK. Brexit motivates analysts to make predictions about the future of states and specific areas, including losses for economies, the fate of regions, and international prestige. It also stimulates the formation of a new political and security alliance between the UK, Ukraine and Poland, which is a response to the deteriorating security situation on Ukraine's borders.

The introduction substantiates the relevance of the topic, outlines the aim and objectives, defines the object and subject of the study, formulates the scientific novelty, identifies the methodological tools, outlines the theoretical and practical

significance of the results obtained, highlights the preliminary testing of the study results, and describes the structure of the work.

The first chapter examines the phenomenon of Euroscepticism which manifests itself in a critical or sceptical attitude towards the European Union, political and economic integration of European countries and European policies.

Euroscepticism is widespread in different European countries, especially in the UK, where favourable conditions for its development have been created due to the country's special position in Europe and its scepticism about integration processes.

The research shows that the lack of a coherent approach to this problem and terminology that complicates the development of a unified theory of Euroscepticism. Most often, the scholars use the concepts of British political scientists P. Taggart and A. Shcherbyak, who distinguish between moderate and radical Eurocritics. The former opposes certain political measures and institutional aspects of integration but remain committed to the idea of a united Europe. The latter fundamentally opposes the project of European integration and support the withdrawal of their countries from the EU. It is noted that Euroscepticism is a kind of trend in European countries or a variation of European regionalism, which is supported by representatives of different political and ideological directions. Supporters of Euroscepticism express fear of the possible loss of national sovereignty of their states and therefore advocate support for nation states. The goals of Eurosceptics in different countries also vary considerably: some propose the withdrawal of their countries from the EU or the eurozone, while others seek to reform the union while remaining full members.

The study examines political stability as the effective functioning of the political system and its institutions, the absence of obstacles in the mechanisms of state power and sufficient credibility. Political stability is conditioned by the principles of functioning and development of society, interaction of all its subsystems, while changes and evolution do not lead to destruction of the functional unity and balance of the structure. It is noted that conflicts in the functioning of the political system indicate an aggravation of contradictions, but they do not

significantly affect its stability if there are mechanisms for their resolution or localization.

The second chapter analyses the impact of Brexit on stability and security in the UK, taking into account the determinants and historical context of the event. The author assesses the consequences in the socio-economic sphere and the impact on the political stability of the country. It is noted that the UK's withdrawal from the EU was an unprecedented event that caused a split in society and intensified the struggle between Eurosceptics and Euro-optimists. Future research in this area may consider further consequences for the EU after Brexit and will require new theoretical and methodological approaches.

It is noted that the UK has lost its influence in the highest political bodies of the EU and has complicated access to EU markets. There is also a trend of foreign investment outflow, but there are some positive aspects, such as the termination of annual contributions to the EU budget. However, the economic consequences of Brexit remain uncertain and it is difficult to predict their impact on the country's future development.

The paper also examines the problem of regionalization of the United Kingdom, where Scotland, Ireland and Gibraltar play a key role. It is noted that although the likelihood of the UK's disintegration is low, the historically established relations between the regions remain relevant. It is expected that the relations between London and the regions will be restructured, but it will require a compromise. Brexit has hit Scotland hard, perhaps even harder than other regions, increasing support for local autonomy and activating Scottish nationalists who promote the idea of independence.

The third chapter analyses the impact of Brexit on the European Union, in particular on the views of Eurosceptics, security policy and relations between member states. It is noted that Brexit has stimulated significant transformations in the EU's economic policy, budget and markets. The UK's exit also led to a redistribution of financial resources and raised questions about the effectiveness of the EU itself.

Despite this, the transition period retains certain obligations to the EU, although the UK loses voting rights and influence on legislation.

In addition to its economic impact Brexit has disrupted the EU's political stability casting doubt on the future of the union itself. The ambiguous political agreement between the UK and the EU has caused tensions but has not resolved all issues. The lack of specificity and commitment in the political declaration also poses a challenge for further negotiations on the future partnership.

Having analysed Euroscepticism in the European Union, the author concludes that the functions and tasks of the EU institutions are fixed in the treaties, but at the informal level, each of them is responsible for a certain process in the organization.

The intensity and speed of integration depend on the European Council and the European Parliament. Euroscepticism is mainly spread by political leaders and populists who may have ties to Russia, but at the same time they are a mechanism for regulating the process. In terms of security policy, there has been a significant evolution since the creation of the EU's Common Security Policy in 1999. The emphasis is shifting from civilian to military aspects reflected in a greater focus on military capabilities and the development of EU capacities in military planning and operations. Projects such as the Permanent Structured Cooperation (PESCO) and the European Defence Fund are proving to be viable and contribute to strengthening the national defence capacities of EU member states.

The UK's withdrawal from the EU has accelerated the growth of Euroscepticism threatening to strengthen disintegration trends in the EU. This has led to a rethinking of further integration and a weakening of the EU's position in the international arena. Brexit has also led to a regrouping of forces in the organization and the destruction of the influential "three" countries that had the greatest rights in the EU. The process of the UK's withdrawal from the EU may serve as a motivation for other member states in the future. As for the possible reasons for the withdrawal, important factors include contradictory EU policies, loss of national identity and financial contributions, and failure to achieve the set goals. In this context, Poland's withdrawal from the EU, or "Polexit", could be the most likely scenario triggered by

a conflict between Poland and the EU. However, such a scenario is currently unlikely, as most Poles support EU membership and Poland's exit is compared to a return to Russia's influential sphere, which causes considerable resentment among supporters of European integration.

The fourth chapter examines the relations between Ukraine and the UK in the period 1991-2024 marked by instability and contradictions caused mainly by the inconsistency of the Ukrainian authorities in implementing the European course, which was declared as a strategic goal of Ukraine's internal democratic reforms and foreign policy orientation. Criticism of the Ukrainian authorities in the West for violating democratic principles, the rule of law and human rights since the early 2000s has led to serious complications in Ukraine's diplomatic relations with the UK and other Western partners.

The positive dynamics of relations between Ukraine and the UK has been somewhat diminished by the crisis of trust in bilateral relations. During this crisis, Ukraine did not receive consistent support from the UK for its European integration course. From an economic point of view, the consequences of Brexit for Ukraine will not be as serious as the interconnections between the countries were not so deep. It is not the impact of Brexit on bilateral relations that will be of fundamental importance, but its consequences for the functioning of the EU in the foreign policy and security spheres. Ukraine has been developing its relations with the European Union since 1992 and has expressed a desire to become a member. Gaining the support of the European Union was critically important for Ukraine, and the speed of the membership application – from submission in February 2022 to the decision to start negotiations in December 2023 – was a response to the difficult situation faced not only by Ukraine but also by the whole world.

The conclusions summarise the main findings of the study.

The scientific novelty of the work lies in the fact that based on a comprehensive political science analysis the author has scattered and carried out a SWOT analysis of Brexit as a factor of local and global changes in the EU security and stability system, in particular, the following for the first time the given the

SWOT analysis studies the impact of Brexit on stability and security in the UK, highlighting the main factors and historical context of this event as well as the consequences in the socio-economic sphere, and the influence on political stability and security in the UK and the EU; it is established that the country has lost its influence in the highest political bodies of the EU and is facing difficulties in accessing EU markets, which has led to a trend of foreign investment outflow.

The problem of regionalization in the UK where Scotland, Ireland and Gibraltar play an important role is defined. Even in the unlikely event of the UK's breakup, the historically complex relations between the regions remain relevant.

London's relations with the regions are expected to be reconsidered and a compromise will be needed, especially given Scotland's vulnerability to the consequences of Brexit, which has increased support for independence and galvanized Scottish nationalists.

It is pointed out that the UK's exit from the EU has led to an accelerated growth of Euroscepticism, which threatens to strengthen disintegration trends in the EU. This event has also led to a rethinking of further integration and weakened the EU's position in the international arena. It was reflected in the destruction of the influential "three" countries in the organization. The motives that prompted the UK's withdrawal may serve as an incentive for other member states in the future, which undermines the sustainability of the EU integration process.

It specifies that the impact of Russia's full-scale war against Ukraine, which has provoked new challenges for EU security and global security. An important milestone for the three countries was the creation of a new political and security alliance between the UK, Ukraine and Poland – a new military and political format of trilateral cooperation to counter the Russian threat and work together for the benefit of European security, in the context of the escalating security situation on Ukraine's borders and active arms supplies to Ukraine.

The conceptual and categorical apparatus in the field of international relations is given. In particular, the author examines Euroscepticism as a critical attitude to the

European Union and its integration processes and highlights the main concepts of British political scientists who classify Eurosceptics as moderate and radical.

The research of the strategy for the EU's Common Security Policy shifting from a civilian to a military focus and showing interest in military capabilities needs further study. The development of EU military capabilities underlines the EU's desire to strengthen its role as a global security actor.

The EU's defence and security perspectives, including further deepening of internal cooperation and development of new formats of cooperation with existing partners, such as the Permanent Structured Cooperation (PESCO) projects and the European Defence Fund, among others are investigated.

The analysis of Poland's possible exit from the EU ("Polexit") is carried out. It is noted that the conflict between Poland and the EU over the priority of EU legislation could be a reason, but such scenario is unlikely at present due to the EU's support for Poland's stability.

The factors that may prompt states to withdraw from the EU, such as policies that do not meet national interests, loss of national identity, significant contributions and failure to meet objectives are investigated. However, it is noted that the withdrawal process can be complicated due to the need to renegotiate agreements, which may delay some member states.

Such analysis studies the impact of Brexit on the European Union, including on the position of Eurosceptics, security policy and relations between member states. Brexit has triggered transformations in the EU's common economic policy and the Eurozone, leading to a redistribution of budgetary funds. The loss of the UK's voting rights and influence on EU legislation, along with the continuing financial obligations to the EU, complicates the transition period for both sides.

Through analysis of the periods in the relations between Ukraine and the UK in the period from 1991 to 2024 it was noted that relations were unstable and controversial due to the inconsistency of the Ukrainian authorities in implementing the European course.

From a practical point of view, the materials of the dissertation expand scientific understanding of Brexit as a factor of local and global changes in the security and stability of the European Union; the specifics of the positions of Eurosceptics and changes in EU institutions after Brexit. The results of the study can be used in the preparation of scientific papers, textbooks and special courses in social and political sciences, international cooperation and European integration (for example, the academic components International Cooperation in the Field of Information Security, Analysis and Forecasting of Foreign Policy of Countries and Regions, International Institutions for Security in the Region, Ukraine's Foreign Policy and National Interests, Regional Collective Security Systems, etc. Also, the materials of the thesis can be used to improve the effectiveness of cooperation between Ukraine, the EU, Poland, and the UK in matters of security and stability in Europe; to develop a strategy for the development of interstate relations both from the perspective of European integration and in view of the growing number of Eurosceptics.

Keywords: Brexit, Polkzit, United Kingdom, European Union, Ukraine, Poland, geopolitical consequences, national interests, international relations, euroscepticism, political stability, security policy, European integration, trilateral alliance.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Лапін О.І. До питання про теоретико-методологічну основу дослідження політичної стабільності. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 8(392). 2019. С. 62-70. (серія «Міжнародні відносини»)

2. Лапін О.І. Концепт євроскептицизму у теорії міжнародних відносин. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін* / Відп. ред. О.В.Бабкіна. Вип. 28: збірник наукових праць. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. С.23-29. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series22.2020.28.04>

3. Лапін О.І. Розлучення по-англійськи: наслідки Брекзиту для держав-членів Європейського Союзу та України. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. № 1 (7). 2020. С.138-148. DOI: <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2020-01-138-148>

4. Лапін О.І., Шуляк А.М. Брекзит як чинник локальних і глобальних змін відносин Польщі з Євросоюзом. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. № 2 (10). 2022. С.117–139. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.9.2022.265455>. (внесок автора 60%)

Розділ у закордонній монографії:

5. Lapin O.I. Brexit and eurorealism in Scotland and Ireland. *Contemporary international challenges: monogr.* / pod redakcją naukową Rafała Zajęckiego. Kielce-Łódź: Wydawnictwie Naukowym ArchaeGraph, 2020. P.163-175.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Лапін О.І. Геополітичні наслідки Брекзиту для ЄС та Великої Британії. Матер. Міжн. наук. конф. *«Криза сучасної системи безпеки: у пошуках нового міжнародного порядку»*, (25 вересня 2020 р., м.Львів) / Упорядники: М. Мальський, Р. Вовк, О. Кучик, П. Байор. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. С. 77-80

7. Лапін О.І. Брекзит: конфлікт Північної Ірландії та Великої Британії. Матер. V Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. *«Актуальні проблеми регіональних досліджень»*, (11 грудня 2020 р., м.Луцьк) / за ред. В. Й. Лажніка. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С.186-188.

8. Лапін О.І. Детермінанти конфлікту інтересів Шотландії та великої Британії у контексті Брекзиту. Матер. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. *«Криза сучасної системи міжнародної безпеки: нова карта геополітичних протистоянь»*, (16 квітня 2021 р., м.Львів). Упорядники: М. Мальський, Р. Вовк, О. Кучик, П. Байор. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2021. С.71-74.

9. Лапін О.І., Шуляк А.М. Прагматичні наслідки Брекзиту для політики та економіки України. Мат. Міжн. наук.-практ.конф. *«Принциповий прагматизм» ЄС - наслідки для Східної та Південно-Східної Європи»*, (21-22 травня 2021 р., м.Київ). Центр досконалості Жана Моне Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2021. Київ, 2021. С.31-33.

10. Лапін О.І. Новий союз України, Великої Британії і Польщі в контексті безпекової політики. Мат. Інтернет-конференції *«Стратегічні комунікації в контексті безпекової політики: європейський і глобальний рівні»*, (19 травня 2022 р., м.Луцьк) / за заг. ред. Н. Карпчук. Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2022. С. 72-76.

ЗМІСТ
БРЕКЗИТ ЯК ЧИННИК ЛОКАЛЬНИХ І ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН
У СИСТЕМІ БЕЗПЕКИ ЄС

ВСТУП.....	22
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ БРЕКЗИТУ ЯК ЧИННИКА ЛОКАЛЬНИХ І ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН У СИСТЕМІ БЕЗПЕКИ ТА СТАБІЛЬНОСТІ ЄС.....	30
1.1. Концепт євроскептицизму у теорії міжнародних відносин.....	30
1.2. Засади дослідження стабільності та системи безпеки ЄС.....	37
1.3. Джерельна база та методологія дослідження.....	53
Висновки до розділу.....	59
РОЗДІЛ II. SWOT-АНАЛІЗ ВПЛИВУ БРЕКЗИТУ НА СТАБІЛЬНІСТЬ ТА БЕЗПЕКУ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ.....	61
2.1. Аналіз детермінант та ретроспектива Брекзиту.....	61
2.2. Наслідки в соціально-економічній сфері.....	70
2.3. Вплив на політичну стабільність в Британії	78
Висновки до розділу.....	88
РОЗДІЛ III. БРЕКЗИТ ТА ГЛОБАЛЬНІ Й ЛОКАЛЬНІ ЗМІНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ.....	90
3.1. Брекзит та локальні зміни позицій євроскептиків в інституціях ЄС.....	90
3.2. Зміни в безпековій політиці ЄС, спричинені Брекзитом	100
3.3. Ймовірність -екзитів та зміни у відносинах держав ЄС.....	108
Висновки до розділу.....	123
РОЗДІЛ IV. ВПЛИВ БРЕКЗИТУ НА УКРАЇНУ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ.....	125

4.1. Ретроспектива українсько-британських відносин та підтримку євро інтеграційних прагнень України	125
4.2. Наслідки для української держави від виходу Британії з ЄС.....	141
4.3. Тресторонній альянс України, Великої Британії і Польщі в контексті безпекової політики.....	147
Висновки до розділу.....	157
ВИСНОВКИ.....	159
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	166
ДОДАТКИ.....	191

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми. Брекзит, або вихід Великої Британії з Європейського Союзу, став однією з найбільш значущих подій у політичному та економічному житті не тільки самої Європи, але й світу в цілому. Цей процес не лише викликав значні зміни у внутрішній політиці та економіці Великої Британії, але й суттєво вплинув на систему безпеки Європейського Союзу та її глобальний статус. Тому у роботі розглянуто вплив Брекзиту як чинника локальних і глобальних змін у системі безпеки ЄС.

По-перше, Брекзит створив нові виклики для безпеки Європейського Союзу на рівні внутрішньої політики. Виходячи з ЄС, Велика Британія втратила можливість впливати на формування та вирішення спільних питань безпеки, таких як міграція, тероризм, кібербезпека тощо. Це призводить до збільшення навантаження на інші країни-члени ЄС, а також до збільшення конфліктів і непорозумінь у сфері безпеки всередині Союзу.

По-друге, Брекзит має потенційно негативний вплив на зовнішню безпеку ЄС. Велика Британія завжди була ключовим гравцем у європейській політиці оборони та безпеки, а також у спільних зовнішньополітичних діях. Її вихід з ЄС означає втрату значного оборонного потенціалу, ресурсів та політичного впливу, що може послабити обороноздатність та єдність Європейського Союзу в глобальних справах.

По-третє, Брекзит породжує нові виклики у сфері економічної безпеки ЄС. Велика Британія робила один із найбільших внесків до бюджету ЄС, і її вихід призвів до значного зменшення фінансових ресурсів, доступних для спільних проєктів у сфері безпеки та оборони. Це призводить до скорочення програм співпраці, розвідки та обміну інформацією, що загрожує безпеці всіх країн-членів ЄС.

По-четверте, Брекзит може вплинути на темпи та характер інтеграційних процесів України до ЄС. Зважаючи на те, що Велика Британія була однією з найбільш прихильників розширення ЄС на схід, її вихід може призвести до

зміни динаміки процесу розширення та зробити Європейський Союз менш схильним до прийняття нових членів. Брекзит впливає на політичну підтримку України з боку Великої Британії, яка є одним з найбільших прихильників української державності та суверенітету в контексті конфлікту з Росією.

Брекзит є важливим чинником як локальних, так і глобальних змін у системі безпеки Європейського Союзу. Він породжує нові виклики та загрози як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівнях, і вимагає від ЄС пошуку нових стратегій та співпраці з іншими країнами та міжнародними організаціями для забезпечення стабільності та безпеки в регіоні та світі. Брекзит має значний вплив на Україну в контексті її євроінтеграційних прагнень.

Ідея Британії про вихід з ЄС має свої корені у євроскептичних настроях, що існували завжди. Це впливає як з внутрішньої політики країни, так і з негативного ставлення Франції, особливо за часів Шарля де Голля. Попри це, після довгих роздумів та тривалих переговорів Британія все ж з'єдналася з ЄС. Протягом останніх тридцяти років членство в ЄС допомогло Британії вирішити проблеми своєї самоідентифікації після розпаду Британської імперії. Незважаючи на це, євроскептицизм залишався поширеним серед частини населення, що висловлювало незадоволення членством у ЄС.

Після референдуму 2016 року, де суспільство поділилося практично порівну, в Британії виникли серйозні дискусії як про соціальні, так і про політичні аспекти вихідного процесу. Питання виходу з ЄС викликало обговорення щодо подальшого шляху країни та її місця в світі. Брекзит розглядається як вирішальна точка в міжнародних відносинах, зокрема в історії розвитку Європейського Союзу. Це впливає з різноманітності спільного європейського простору, а також із недемократичності процесів у наднаціональних інституціях, міграційної кризи, неготовності Великої Британії до політичної інтеграції, унікальної національної ідентичності Великобританії та специфіки євроскептицизму, який притаманний Сполученому Королівству.

Подальший розвиток подій мотивує аналітиків та експертів з усього світу робити прогнози щодо майбутнього як цілих держав, так і окремих сфер.

Головні питання, які обговорюються, включають втрати для економік ЄС та Великої Британії, подальшу долю Шотландії та Північної Ірландії, міжнародний авторитет ЄС, престиж та міжнародне становище Великої Британії, а також вплив процесів на Україну та її співпрацю з ЄС і, окремо, з Великою Британією. Ключовим питанням для британського уряду залишається статус Гібралтару. Це може спричинити необхідність перегляду структурних відносин всередині країни та досягнення компромісів між Лондоном та регіонами.

Повна війна, яку Росія веде проти України, породжує нові виклики для безпеки як Європейського Союзу, так і глобальної безпеки. Важливим етапом для Великої Британії, України та Польщі є формування нового політично-безпекового альянсу трьох країн. Створення такого альянсу відбувається у зв'язку зі загостренням безпекової ситуації на кордонах України та активним постачанням зброї Україні з боку Великої Британії.

Мета і завдання дослідження. *Мета роботи* – дослідити вплив Брекситу як чинника локальних і глобальних змін у системі безпеки та стабільності Європейського Союзу. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких дослідницьких завдань:

- з'ясувати стан дослідження концепту євроскептицизму у теорії міжнародних відносин;
- виокремити концептуально-теоретичні засади дослідження стабільності та системи безпеки ЄС;
- схарактеризувати методологію та джерельну базу дослідження;
- здійснити аналіз детермінант та ретроспективу Брекситу;
- з'ясувати наслідки в соціально-економічній сфері для Великої Британії;
- здійснити аналіз впливу Брекситу на політичну стабільність в Британії;
- охарактеризувати Брекзит як причину локальних змін в інституціях ЄС та позиціях євроскептиків;
- проаналізувати зміни в безпековій політиці ЄС, спричинені Брекзитом;
- спрогнозувати ймовірність -екзитів та змін у відносинах держав ЄС;

- визначити переваги та недоліки для української держави від виходу Британії з ЄС;
- здійснити ретроспективний аналіз українсько-британських відносин та підтримку євроінтеграційних прагнень України;
- схарактеризувати Тристоронній альянс України, Великої Британії і Польщі в контексті безпекової політики.

Об'єктом дисертаційної роботи є системі безпеки та стабільності ЄС.

Предмет дослідження – Брекзит як чинник локальних і глобальних змін у системі безпеки ЄС.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана в межах науково-дослідної роботи факультету міжнародних відносин ВНУ ім. Лесі Українки «Україна в системі європейської інтеграції і транскордонного співробітництва» та міжнародного проєкту «Стратегічні комунікації ЄС: протидія деструктивним впливам» програми ERASMUS+ напряму Модуль Жана Моне (№ 101047033 ERASMUS-JMO-2021-MODULE), який виконується протягом 2022-2025 рр. у ВНУ ім. Лесі Українки.

Методологічною основою дисертації є сукупність основоположних підходів та методів, ефективних у процесі дослідження. А саме крім загальнонаукових методів та підходів, застосовано SWOT-аналіз, ретроспективний аналіз, неінституціональний підхід, прогнозування та сценаріотехніка й ін.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що на основі комплексного політологічного аналізу схарактеризовано та здійснено SWOT-аналіз Брекзиту як чинника локальних і глобальних змін у системі безпеки та стабільності ЄС, зокрема такі:

уперше:

- проведено SWOT-аналіз впливу Брекзиту на стабільність та безпеку у Великій Британії, висвітлено основні фактори та історичний контекст цієї події. Досліджено наслідки у соціально-економічній сфері, а також вплив на політичну стабільність та безпеку у Британії та ЄС. Встановлено, що країна

втратила свій вплив у вищих політичних органах ЄС та стикається з ускладненим доступом на ринки ЄС, що спричинило тенденцію відтоку іноземних інвестицій;

– виділено проблему регіоналізації Великої Британії, де важливу роль відіграють Шотландія, Ірландія та Гібралтар. Навіть при малоімовірному розпаді Британського Королівства, історично складні відносини між регіонами залишаються актуальними. Прогнозується перегляд відносин Лондона з регіонами та необхідність досягнення компромісу, особливо з урахуванням вразливості Шотландії до наслідків Брекзиту, що збільшила підтримку незалежності та активізувала шотландських націоналістів;

– підкреслено, що вихід Великої Британії з ЄС призвів до прискореного зростання євроскептицизму, що загрожує посиленню дезінтеграційних тенденцій у ЄС. Ця подія також призвела до переосмислення подальшої інтеграції та ослабила позиції ЄС на міжнародній арені, що відобразилося у руйнації впливової "трійки" країн в організації. Мотиви, що спонукали Велику Британію до виходу, можуть послужити стимулом для інших держав-членів у майбутньому, що порушує стійкість інтеграційного процесу ЄС;

– досліджено вплив повномасштабної війни РФ проти України, яка спровокувала нові виклики для безпеки ЄС і глобальної безпеки. Важливим етапом стало створення нового політично-безпекового альянсу між Великою Британією, Україною та Польщею – нового військово-політичного формату трьохсторонньої співпраці для протидії російській загрозі та спільної роботи на користь європейської безпеки, у контексті загострення безпекової ситуації на українських кордонах та активного постачання зброї Україні;

уточнено:

– поняттєво-категорійний апарат у сфері міжнародних відносин, зокрема, досліджено євроскептицизм як критичне ставлення до Євросоюзу та його інтеграційних процесів, виокремлено основні концепції британських політологів, які класифікують євроскептиків на помірних і радикальних;

– визначення політичної стабільності як ефективне функціонування політичної системи та відсутність перешкод у механізмах державної влади. Підкреслено, що конфлікти у функціонуванні політичної системи виступають як індикатор загострення протиріч, проте їх вирішення через інституційні або правові механізми не суттєво впливає на її стабільність;

набули подальшого розвитку:

– дослідження стратегії Спільної безпекової політики ЄС, яка переходить від акценту на цивільні аспекти до військових, виявляючи інтерес до військових можливостей та розвитку військового потенціалу ЄС, що підкреслює бажання ЄС зміцнити свою роль як глобального гравця у сфері безпеки;

– вивчення перспектив ЄС у сфері оборони та безпеки, включаючи подальше поглиблення внутрішнього співробітництва та розвиток нових форматів співпраці з існуючими партнерами, таких як проекти Постійного структурованого співробітництва (PESCO) та Європейський оборонний фонд та інші;

– аналіз можливого виходу Польщі з ЄС (Полекзит), зазначено, що конфлікт між Польщею та ЄС щодо пріоритетності законодавства ЄС може бути причиною, але зараз цей сценарій малоімовірний через підтримку ЄС стабільності Польщі;

– фактори, що можуть спонукати держави до виходу з ЄС, такі як політика, що не відповідає національним інтересам, втрата національної ідентичності, значні внески та невиконання поставлених цілей. Однак зауважено, що процес виходу може бути складним через необхідність перегляду угод, що може затримати деякі держави-члени;

– аналіз впливу Брекзиту на Європейський Союз, у тому числі на позиції євроскептиків, безпекову політику та відносини між державами-членами. Брекзит спровокував трансформації у спільній економічній політиці ЄС та Єврозоні, призвівши до перерозподілу бюджетних коштів;

– періодизація взаємин між Україною та Великою Британією у період з 1991 по 2023 роки, зауважено, що відносини були нестабільними та суперечливими через непослідовність української влади у втіленні європейського курсу.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів. Основні висновки та положення дисертації розширюють наукові уявлення про Брекзит як чинник локальних і глобальних змін у системі безпеки та стабільності Європейського Союзу. Окрім того, результати роботи можна використати для подальшого дослідження специфіки позицій євроскептиків та зміни в інституціях ЄС після Брекзиту. Отримані результати дослідження можуть бути застосовані в підготовці наукових праць, навчальних посібників та спецкурсів з суспільно-політичних наук, питань міжнародного співробітництва та євроінтеграції. Зокрема, матеріали дисертації можна використати під час розробки та викладання дисциплін «Міжнародна взаємодія у сфері інформаційної безпеки», «Аналіз та прогнозування зовнішньої політики країн та регіонів», «Міжнародні інституції з питань безпеки в регіоні», «Зовнішня політика України та національні інтереси», «Регіональні системи колективної безпеки» й ін., а також у навчальному процесі факультету міжнародних відносин та факультету історії, політології та національної безпеки. З практичної точки зору матеріали дисертації можуть бути використані для підвищення ефективності співпраці України, ЄС, Польщі, Великої Британії у питаннях безпеки та стабільності в Європі. Отримані результати дослідження можуть бути використані для розроблення стратегії розвитку міждержавних відносин як з позиції євроінтеграції, так і з огляду на зростання кількості євроскептиків.

Апробація результатів дослідження. Основні ідеї та результати дисертації апробовано у формі доповідей на таких міжнародних науково-практичних конференціях: «Європейська інтеграція України в час нових викликів і загроз» (м.Чернівці, 2019 р.), «Сучасні міжнародні конфлікти: від регіонального протистояння до глобального суперництва» (м.Львів, 2020 р.),

«Актуальні проблеми регіональних досліджень» (м.Луцьк, 2020 р.), «Криза сучасної системи міжнародної безпеки: нова карта геополітичних протистоянь» (м.Львів, 2021 р.), «Принциповий прагматизм» ЄС - наслідки для Східної та Південно-Східної Європи» (м.Київ, 2021 р.), «Стратегічні комунікації в контексті безпекової політики: європейський і глобальний рівні» (м. Луцьк, 2022 р.), «Straty wojenne i plany odbudowy powojennej Ukrainy» (м.Краків, 26-27 жовтня 2023 р.)

Публікації. У 10 наукових публікаціях повністю відображені основні результати дисертації, з них: 4 статті у наукових фахових виданнях України; 1 підрозділ у закордонній монографії; 5 тез виступів.

Структура роботи. Дисертація складається з вступу, 4 розділів, поділених на 12 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і літератури та 5 додатків. Загальний обсяг рукопису становить 196 сторінок (з них 145 сторінок основного тексту). Список використаних джерел та літератури налічує 234 позиції.

РОЗДІЛ І
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
БРЕКЗИТУ ЯК ЧИННИКА ЛОКАЛЬНИХ І ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН
У СИСТЕМІ БЕЗПЕКИ ТА СТАБІЛЬНОСТІ ЄС

1.1. Концепт євроскептицизму у теорії міжнародних відносин

Актуальність аналізу євроскептицизму впливає з того, що це одна з актуальних форм опозиції в діяльності Європейського Союзу, де прихильники цього руху акцентують увагу на ідеях, поглядах та діях, спрямованих на сумніви, критику та неприйняття щодо Європейського Союзу в цілому, його політики або діяльності конкретних інститутів. Популярність євроскептицизму прямо пов'язана з трьома тенденціями: популізмом, відмовою від ліберальних цінностей та зростанням популярності лівих сил. Значною тенденцією останніх років є криза європейської ідентичності, яка базується на ліберальних цінностях. Ця криза виражається у зміцненні політичних рухів євроскептиків, які критикують основи об'єднаної Європи та піддають сумніву національну самобутність країн-членів.

Для європейських держав на початку 1950-х років виник виклик у створенні нового типу міжнародної організації, яка передбачала надзвичайно тісні стосунки між її членами. Суспільства різних країн іноді стурбовані протилежними наслідками інтеграційних процесів. З одного боку, вони стикалися з проблемою збереження національного суверенітету, а з іншого - була поширена тривога щодо моноцентричного керівництва ключовими державами-засновниками нового утворення - Францією та Німеччиною [90].

У перших дослідженнях євроскептицизм розглядався просто як недостатня підтримка подальшої європейської інтеграції. Згодом це поняття почали визначати як повну або часткову опозицію самому процесу інтеграції. У наш час євроскептицизм охоплює всі політичні сили, незалежно від їхньої політичної спрямованості (як ліві, так і праві), які виражають сумнів або

відмовляються від підтримки європейської ідеї або її інституційного втілення. Таким чином, ми розглянемо та проаналізуємо теоретичні основи євроскептицизму і визначимо його різні класифікації.

Концепція європейської інтеграції розколола суспільства деяких країн Європи та їх наукові та політичні еліти на три основні групи. Першу групу складала віддана прихильники ідеї європейської інтеграції, другу – ті, хто мав сумніви стосовно її доцільності або успішності, а третю – категоричні противники будь-яких форм європейського об'єднання. У той час як поняття євроскептицизму почало охоплювати ширший спектр суспільних настроїв і політичних позицій, термін сам по собі ставав все більш умовним і розпливчастим [89]. Ми погоджуємося з тезою про те, що уживання цього терміну в публічному просторі перетворює його на загальний ярлик, що використовується для позначення різноманітних форм антиінтеграційного настрою і часто затемнює різницю між різними відтінками цього явища - від помірної критики окремих аспектів процесу європейської інтеграції до повного неприйняття її ідей і цілей.

Євроскептицизм - це складний і багатогранний феномен, який охоплює як причини його виникнення, так і його прояви. У деяких джерелах зазначено, що термін "євроскептицизм" вперше з'явився у Великій Британії приблизно в 1971 році серед противників членства країни в Європейському Союзі [179]. Британські євроскептики висловлювали страхи, що ЄС може перетворитися на супердержаву, а Велика Британія втратить свій суверенітет. Основні аргументи британських євроскептиків включали недостатню збалансованість податкової системи та соціальної політики ЄС, розширення повноважень Європейської Комісії у сферах правосуддя та внутрішньої політики, відсутність демократії у структурах ЄС, а також загальну конституцію та валюту [78].

Британські вчені Р. Гармсен і М. Спірінг [174] стверджують, що вперше термін євроскептицизм було вжито у виданні «The Times» у червні 1986 р. Тоді йшлося про те, що корінь євроскептицизму – у позиції Великої Британії проти французько-німецького домінування в ЄС. Французька дослідниця

А. Александра-Кольєр [114] доводить, що цей термін вперше отримав популярність у 1988 р. після знаменитої промови прем'єр-міністра Великобританії М. Тетчер в м. Брюгге, коли «залізна леді» висловила стурбованість домінуванням Брюсселя в ЄС. Натомість, англійський дослідник К. Флуд [169] переконаний, що перше використання терміну «євроскептицизм» засвідчено лише у 1991 р. у Британському Національному Корпусі – збірнику 100 мільйонів слів писемного та усного мовлення з широкого кола джерел. Науковці Г. Маркс і Л. Гюг [179] твердять, що цей термін вперше з'явився в «The Economist» лише в грудні 1992 р., де описувалася критична думка населення Німеччини з питань європейської інтеграції [90].

На думку О. Тарнавського, термін «євроскептицизм» міг бути вжитий у політичному дискурсі ще на початку 1950-х рр. Науковець наводить такі відомості: 1996 р. вийшла книга британського науковця М. Ньюмена «Демократія, суверенітет та Європейський Союз» [198], в якій він зазначає, що «британські євроскептики є послідовниками тетчеристського крила Консервативної партії, які виступають проти централізованого контролю та за неоліберальну економіку».

Пізніше цей термін поширився на інші європейські країни. Основна причина критики інтеграції європейських країн – ослаблення незалежності кожної держави окремо. Крім цього, євроскептики заявляють, що Євросоюз є великою бюрократичною структурою, на практиці не приносить значної користі, але створює вагомі незручності.

Євроскептицизм не можна назвати однорідною, впорядкованою ідеологією, оскільки в різних країнах його ідеї та риторика різні, що обумовлено в першу чергу прагненням до збереження національної винятковості [78]. Осмислення феномену євроскептицизму в академічному дискурсі виявляє існування цілого ряду класифікацій всього різноманіття антиінтеграційних позицій.

Найбільш суперечливим та одночасно дослідженим аспектом є ступінь відкидання ідеї європейської інтеграції. Це стає предметом активних дискусій

між провідними науковцями з Європи та США. Загалом це розглядається як типологія позицій щодо процесу європейської інтеграції. У першому загальному аналізі євроскептицизму, П.Таггарт та А.Щебряк ідентифікували три категорії [220]:

- Відкидання ідеї європейської інтеграції та самого Європейського Союзу.
- Погодження з інтеграцією, але з критикою її поточного стану, вважаючи, що це спроба стати всеосяжною у єднанні територій, економік та культур.
- Погодження з інтеграцією, але з критикою її недостатньої універсальності – вважаючи, що ЄС повинен охоплювати більший спектр держав як у суспільному, так і в економічному вимірі.

Деякі дослідники [185] за типом критичного ставлення до проєкту європейської єдності виділяють:

- Справжній «євроскептицизм», який підтримує ідею євроінтеграції, але не погоджується з її реалізацією Євросоюзом.
- «Європрагматизм», який відкидає євроінтеграцію, але визнає користь від існування Євросоюзу.
- «Єврозаперечення», яке відкидає як ідеали інтеграції, так і практику їх реалізації Євросоюзом.

Згідно з іншою типологічною структурою антиінтеграційних позицій виділяються [227]:

- «Євроскептицизм»;
- «Європесимізм» (незадоволеність Євросоюзом в його поточному вигляді або песимістична оцінка напрямів його розвитку);
- «Єврофобія» (принципове відкидання європейського проєкту).

За версією К. Флуда євроскептицизм поділяють на [169]:

– «помірний євроскептицизм», що відображає позицію тих, хто вважає, що євроінтеграція досягла необхідних меж, а її подальший розвиток має бути зупинено;

– «жорсткий євроскептицизм», згідно якого політична та економічна інтеграція ЄС зайшла вже надто далеко й повинна бути повернута до умов Маастрихтського договору;

– «радикальний євроскептицизм» – пряме неприйняття членства в Євросоюзі, що припускає вихід країни зі спільноти, що займає антиінтеграційні позиції чи відмову такої країни від приєднання до нього.

Найбільшим визнанням користується класифікація Р. Таггарту і А. Щербяка [220]. В ідеології євроскептицизму вони виділяють 2 основні течії:

– євроскептицизм жорсткий (або твердий) – незгода з існуванням Європейського Союзу як сутності. Наприклад, типовим прихильників цієї течії є Партія незалежності Великобританії (англ. – United Kingdom Independence Party) та серед опозиційних політичних партій інші західних країни;

– євроскептицизм м'який – згода з існуванням і членством в Європейському Союзі разом зі збереженням критичного ставлення до частини правил і принципів Євросоюзу, до перетворення його в *de facto* федеративну державу. Такої точки зору дотримується, наприклад, Британська Консервативна партія.

Як зазначають деякі дослідники, наприклад [229], ця концепція дозволяє найуспішніше ідентифікувати характер євроскептицистичних трендів і охарактеризувати спрямованість відповідних змін не тільки в політичних системах європейських країн, але й у суспільно-політичних настроях мас.

У 2002 р. П. Копецки та К. Мюдде [185] запропонували розглянути євроскептицизм з точки зору загальної перспективи та в контексті всіх наявних (позитивних і негативних) позицій щодо ідеї європейської інтеграції. Керуючись двома головними критеріями – ставленням до самої ідеї інтеграції та позицією щодо її поглиблення в проголошеному напрямку – вони запропонували чотири категорії позицій.

Однією з нещодавно запропонованих типологій щодо процесу євроінтеграції є комбінована типологія польського науковця К. Зуби, котрий спробував поєднати обмежену кількість позицій в стислій інтерпретаційній схемі. Такою схемою є модель триступеневого поділу позицій [234]: євроентузіасти (за інтеграцію); єврореалісти (амбівалентна позиція); євроскептики (проти інтеграції). Новим ключовим елементом у типології К. Зуби є поняття єврореалізму, який характеризується одночасним проявом протилежних якостей [234]. Саме в контексті єврореалізму у наступних розділах розглянемо детермінанти проблеми, сучасну позицію та перспективи Шотландії та Ірландії щодо перебування у складі Об'єднаного королівства.

У висловленні українського аналітика В. Фісанова [108], висвітлено, що пропозиції експертів про більш деталізовані градації євроскептицизму враховують, головним чином, мотиви, що породжують незгоду щодо сучасного європейського проекту. Ці пропозиції можуть бути корисними для визначення різноманітності позицій, пов'язаних з критикою існуючої моделі європейської інтеграції.

Бурхливий ріст популярності євроскептичних поглядів пояснюється кількома негативними тенденціями в Європейському Союзі. По-перше, у більшості економік об'єднання в останні роки виявилися кризові явища, спричинені жорсткою економічною політикою та солідарністю. По-друге, під загрозою опинилася національна ідентичність європейців. За словами нідерландського політика Г. Вілдерса, ця небезпека обумовлена двома факторами: ісламізацією Європи, пов'язаною зі зростаючою міграцією в ЄС, особливо останнім часом у зв'язку з безперервними війнами на Близькому Сході; та насадженням загальноєвропейської свідомості, що витісняє національну [88]. Крім того, очільник «Партії свободи» з Нідерландів підкреслює, що важливу роль у зниженні популярності європейського проекту відіграють недостатня демократичність керівних органів ЄС та передача частини державних повноважень наднаціональним органам. Для громадян

консервативних та націоналістичних поглядів це сприймається як втрата суверенітету.

Старший науковий співробітник Європейського Фонду Карнегі та головний редактор блогу Strategic Europe Д. Демпсі [114], аргументуючи успіх євроскептичних та крайньоправих партій на виборах до Європейського парламенту, зауважує, що, залишаючи важливими чотири великі планки Європейського Союзу – працю, капітал, людей, демократію, змінився тон сприйняття Європи зовнішнім світом, а також те, як маргінальні партії в Європарламенті вплинуть на політику оборони і безпеки в Європі.

Розширення, відносини з Росією, Україною, Туреччиною та Близьким Сходом, а також інші великі зовнішньополітичні питання, безробіття, імміграція і зростаюче незадоволення у популярних політичних партіях – це лише кілька з факторів, які сприяли успіху євроскептичних партій.

Отже, євроскептицизм – це критичне або скептичне ставлення до Євросоюзу, процесів політичної та економічної інтеграції країн Європи та загальноєвропейської політики. Цей феномен поширений у багатьох країнах Європи, але особливо відчутний у Великобританії. Великобританія може вважатися "батьківщиною" євроскептицизму через особливі умови, які сприяли його розвитку і поширенню у зв'язку зі своїм специфічним становищем у Європі та схильністю до скептицизму стосовно процесу європейської інтеграції. На жаль, через відсутність єдиної трактування термінології, до сьогодення часу не вдалося розробити загальноприйнятую теорію євроскептицизму.

Євроскептицизм не можна визначити однозначною ідеологією. Він скоріше відноситься до різних течій у європейських державах або різновидів європейського регіоналізму, до яких можуть приєднатися представники різних політично-ідеологічних напрямків, іноді навіть протилежних. Багато євроскептиків не виступають за повне або часткове відкидання інтеграції в ЄС, але прагнуть обмежити участь своїх країн у процесах інтеграції: вони виступають проти введення єдиної валюти євро, євроконституції, створення

наддержавних утворень або федералізації союзу. Ці прихильники євроскептицизму стурбовані можливістю втрати національного суверенітету їх держав. Необхідно відзначити, що у різних країнах та серед різних рухів висловлюється неприйняття окремих аспектів ЄС, тому мета євроскептиків значно різниться: одні вимагають виходу своїх країн з ЄС або єврозони, тоді як інші прагнуть до реформування Союзу, залишаючись при цьому його повноправними членами.

Неабиякою подією для ЄС, яка важлива як для євроскептиків, так і для єврооптимістів, був вихід Великої Британії зі співдружності 30 січня 2020 року. Референдум щодо членства Британії в ЄС продемонстрував глибокий розкол у суспільстві: трохи більше половини британців проголосували за вихід країни з ЄС, причому це відбулося не тільки серед соціально вразливих верств населення, а й серед більш забезпечених. У політичній арені та на теоретичному рівні спостерігається боротьба між євроскептиками та єврооптимістами. Подальші дослідження в галузі євроскептицизму передбачають аналіз подій у ЄС після завершення всіх процедур щодо Брекзиту. Ця подія викликала значні дискусії між прихильниками та противниками розширення ЄС та потребує нових теоретико-методологічних досліджень у найближчому майбутньому.

1.2.Засади дослідження стабільності та системи безпеки ЄС

Далі розглянемо політичну стабільність як основу ефективного функціонування політичної системи, всіх її інститутів, відсутність збоїв у механізмах державної влади, а також її достатню авторитетність.

Політична стабільність означає такий стан взаємодії соціальних груп і політичних сил, коли жодна з них не має можливості суттєво змінити політичну систему на своє користування. Вона виявляється у нормальному функціонуванні політичної системи, всіх її структур і інститутів, відсутності порушень у механізмах державної влади та її достатній авторитетності.

Стабільність також проявляється у строгому дотриманні та виконанні законів та інших нормативних актів, що регулюють мирні, ненасильницькі форми політичної боротьби. Характер політичної стабільності визначається суспільною системою та її політичним режимом. Протилежність політичній стабільності - це політичні зміни - з'явлення нового у структурних та функціональних особливостях політичних явищ, що забезпечує самовідтворення та оновлення суспільно-політичного організму. З цієї позиції розглядаємо Брекзит як новий елемент, що впливає на структуру, функції, стабільність і безпеку ЄС.

Стабільність є оцінкою стану політичного життя всередині держави, а також у системі міжнародних відносин. Створення умов для нормального функціонування громадських інститутів та владних структур, незалежно від існуючого режиму, є найважливішою функцією політичного керівництва і державного управління. Стабільність стосується всіх сфер політичного та громадського життя. Суттєво, стабільність - це інтеграція людей для досягнення певної мети та розв'язання проблем на базі розподілу праці та обов'язків.

Науковці розглядають політичну стабільність з таких основних позицій. Перша група визначень стосується взаємозв'язку між стабільністю та загрозою нелегітимного насилля (Ф.Біллі [137], Дж. Яворські [183], А.Крап [48]). Тут стабільність розглядається як відсутність реальної загрози нелегітимного насилля в суспільстві або як наявність у державі можливостей подолати його у кризових умовах. Друга група визначень (С. Гантінгтон [180-181], С. Ліпсет [192]) політичної стабільності фокусується на конституційному порядку країни. Третя група дефініцій передбачає розгляд стабільності як відсутність структурних змін у політичній системі чи як наявність можливостей і способів управління ними. Четверта група інтерпретує стабільність як модель поведінки та суспільний атрибут, асоціюючи її з обмеженням соціально прийнятною поведінкою членів суспільства. Вона прирівнюється, на думку американських дослідників Г. Гортц і Х. Старр [197], до того положення в суспільстві, за якого

його члени обмежують себе соціально прийнятною поведінкою. П'ята група дефініцій політичної стабільності об'єднує тих дослідників (Е. Даффі, Д. Маккамонт), які вважають, що на практиці проблеми політичної стабільності і нестабільності доцільно аналізувати на основі даних соціологічного моніторингу, а саме тієї його частини, де населення оцінює політичний процес і соціально-економічний курс, а також на основі даних, які б дали можливість оцінити внутрішні резерви самої політичної системи.

Політична стабільність є одним з аспектів соціальної стабільності. Це стан взаємодії соціальних груп і політичних сил, коли жодна з них не може істотно змінити політичну систему на своє користування, забезпечуючи тим самим її статус-кво. Ця рівновага досягається через складний механізм вертикальних (внутрішніх) і горизонтальних (зовнішніх) зв'язків політичної системи. У першому випадку, мова йде про рівновагу між складовими політичної системи та взаємодію між її інститутами, а в другому - про взаємодію всієї політичної системи з іншими соціальними системами [44].

Баланс здійснюється через вертикальні та горизонтальні зв'язки, і він характеризується двома основними рисами. Перша стосується самої політичної системи — це рівновага між її складовими, взаємодія та відносини між інститутами, які можуть бути організаційними, нормативними та ціннісно-ідеологічними. Друга риса стосується взаємовідносин у цілому політичної системи з іншими аспектами суспільного життя. У цьому контексті, суб'єктами відносин політичної стабільності є, з одного боку, різноманітні латентні політичні сили, а з іншого — інститути політичної системи. Цей аспект політичної стабільності є найбільш складним і містить у собі найбільший потенціал для невпорядкованості.

Стабільність означає нормальне функціонування політичної системи та всіх її інститутів, відсутність збоїв у механізмах державної влади та її достатню авторитетність. Вона проявляється також у виконанні законів та інших регулятивних нормативних актів, а також у використанні мирних,

ненасильницьких форм політичної боротьби. Об'єктивною стороною стабілізації і її складовою частиною є відсутність політичної напруги [123].

У суб'єктивному плані стан політичної рівноваги надає громадянам, які не є в опозиції до існуючого ладу, відчуття безпеки, спокою та своєрідного політичного комфорту, впевненості в можливості задоволення своїх потреб і сподівань. Ті, хто перебувають в опозиції, також відчують захищеність законом. Політичні цінності і настанови стають більш-менш стійкими, і відсутня політична агресивність. У умовах політичної стабільності рівень політичної активності у більшості населення відносно невисокий, оскільки перше місце серед їх пріоритетів посідають не політичні, а звичайні, буденні потреби.

Розглядаючи політичну стабільність з погляду функціонування політичної системи держави, можна виділити деякі її характеристики. Політична стабільність має різноманітну природу і проявляється на всіх рівнях та підсистемах політичної системи [123]: з погляду інституційної підсистеми, стабільність виявляється у стабільній та ефективній діяльності ключових системних інститутів, таких як державний апарат, політичні партії та організації, а також у взаємодіях між ними. У нормативній підсистемі стабільність проявляється у збалансованому регулятивному впливі та наявності гнучкої системи нормативно-правового поля держави. У культурній підсистемі стабільність виявляється у високому рівні політичної культури. У функціональній підсистемі стабільність виражається у ефективності застосування способів та засобів реалізації влади. У комунікативній підсистемі прояви стабільності характеризуються налагодженими формами взаємодії влади та суспільства, наявністю ефективних та стійких способів співпраці та зворотного комунікативного зв'язку на всіх рівнях.

Згідно з пропозицією американського політолога Дж. Яворські, можна розрізнити мінімальну і демократичну стабільність. Мінімальний рівень політичної стабільності означає лише відсутність громадянських війн та інших форм збройних конфліктів на території держави. Таку стабільність можна

забезпечити і за допомогою авторитарних методів. Демократична стабільність, у свою чергу, ґрунтується на здатності демократичних структур швидко реагувати на зміни громадського настрою для забезпечення досягнення миру та громадянської згоди [183, с. 3].

Зважаючи на те, що політична стабільність є одночасно результатом узгодження принципів та інтересів суспільства в межах певної політичної системи, окремі науковці також виділяють: абсолютну; статичну і динамічну; стагнаційну, консолідаційну [48].

Абсолютна (повна) стабільність політичних систем є теоретичною абстракцією, оскільки не має реальних механізмів втілення. Така стабільність може існувати лише в абсолютно замкнутій системі, яка не взаємодіє з зовнішнім середовищем. Стабільність плюралістичних демократичних режимів, заснована на саморегулюючій політичній системі, визнанні опозиції та грі різних політичних сил, може бути охарактеризована як динамічна та консолідаційна. У той час як стабільність командно-адміністративних систем, забезпечена репресивними методами, спрямованими на придушення будь-якої існуючої чи потенційної опозиції та утвердження монізму в усіх сферах життя, є статичною та стагнаційною.

Статична стабільність характеризується створенням і збереженням непорушності та постійності соціально-економічних і політичних структур, зв'язків та відношень. Вона базується на уявленнях про необхідність збереження консервативних традицій, домінуючої ідеології та створення адекватних стереотипів політичної свідомості і поведінки. Однак життєздатність політичної системи, що має такий рівень стабільності, обмежена через закритість та відсутність зворотного зв'язку між політичною системою та суспільством та елітою.

Динамічна політична стабільність є живою та конструктивною основою для функціонування та самовідтворення демократичних режимів. Зміни, що відбуваються в межах демократій, пов'язані з процесом політичної наступності

та здатністю таких відкритих систем реагувати на внутрішні та зовнішні впливи [123].

Стагнаційна стабільність - це період, коли політичні зміни та процеси відбуваються дуже повільно або відсутні зовсім, і це призводить до розпаду політичних структур. Така політична система, яка стагнує, недостатня для подальшого розвитку і схильна до загального політичного регресу.

Консолідаційна стабільність характерна для демократичних режимів і базується на суспільній згоді та громадянському мирі. Політична консолідація слугує основою для функціонування демократичних режимів, оскільки сприяє прогресивному розвитку політичної системи та є одним з механізмів забезпечення динамічного відтворення всіх її компонентів.

Політична стабільність може бути розглянута на різних рівнях: локальному, регіональному, загальнодержавному (або загальнофедеральному) та глобальному.

Локальна політична стабільність характеризується мінімальною кількістю взаємодіючих територіальних одиниць з адміністративними кордонами. У такому контексті взаємні конфлікти між такими суб'єктами відсутні.

Регіональна стабільність передбачає більший кількісний обсяг таких суб'єктів, причому "зона безпеки" розповсюджується на ширший діапазон, ніж при локальній стабільності.

Загальнодержавна стабільність охоплює всю державу і свідчить про високий рівень політичної організації суспільства та стабільний розвиток політичної ситуації у всіх її регіонах.

Глобальна політична стабільність є свідченням відсутності масштабних конфліктів у міжнародних відносинах, існування цивілізованих методів вирішення розбіжностей між різними суб'єктами міжнародного життя та наявності широкої бази принципів, норм та традицій у міжнародній політиці.

Стабільність часто розглядається як ознака упорядкованості суспільних відносин та гармонійного функціонування елементів суспільної системи, іншими словами - як стан порядку. С. Гантінгтон визначає стабільність як

"порядок плюс наступність", що означає збереження суттєвих характеристик моделі влади протягом тривалого періоду [181].

Одним з підходів до розуміння стабільності є визначення її як відсутності структурних змін у політичній системі або як здатність керувати ними. Політичні зміни є необхідною умовою існування політичної системи та її розвитку. Революційні зміни можуть призвести до порушення стабільності, а також до докорінних змін у політичній системі.

Щодо сприйняття політичної стабільності, у західних країнах конфлікти та напруження часто висвітлюються та стають основою відповідних політичних концепцій, в той час як у країнах з командно-адміністративними системами та тоталітарними режимами питання стабільності та конфліктів можуть бути замовчувани.

Суспільна система та її політичний режим визначають характер політичної стабільності. У демократичних умовах механізми влади спрямовані на досягнення рівноваги соціально-політичних інтересів, а держава регулює систему суспільного життя для збереження існуючого порядку. В таких системах діє механізм саморегулювання політичних відносин та адаптації до змін. Загалом, найбільш оптимальні умови для нормального функціонування політичної системи забезпечуються за допомогою сукупності інститутів, процесів та відносин, які забезпечують сталість системи у змінному середовищі і здатність ефективно реагувати на зміни, а також використовувати досягнення науково-технічного прогресу.

Велике значення для забезпечення стабільності являється наявність сильного середнього класу як у політичному, так і в державному плані. Україна тільки почала формувати середній клас у процесі демократизації суспільства. Середні верстви, підтримуючи конституційні демократичні партії та маргіналізуючи праві та ліві екстремістські групи, допомагають знизити соціальне напруження і зміцнюють становище країни, що допомагає запобігти політичним конфліктам. Важливу роль відіграє також забезпечення політичної спадкоємності, яка полягає у заміні або передачі політичної влади. У

демократичному суспільстві відкрита система, яка може відносно безболісно пристосовуватися до змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі, що робить її стабільність динамічною. У той же час авторитарні і тоталітарні режими прагнуть до стабільності, спрямованої на формування соціально-однорідного суспільства за допомогою репресій та насильства, спрямованих на усунення будь-якої опозиції.

Протилежністю стабільності є нестабільність політичних систем. Конкретні вияви цієї нестабільності залежать від співвідношення політичних сил і особливостей процесу ухвалення рішень. Дестабілізація демократичної форми правління через об'єктивні загрози залежить від кількох чинників. По-перше, важливою є наявність або відсутність глибоких "розколів" у суспільстві, таких як культурні, ідеологічні і соціально-економічні конфлікти. Багато також залежить від рівня підтримки демократичного режиму населенням країни. Згідно з американськими політологами Е. Даффом і Д. Маккамантом, аналіз проблеми політичної стабільності і нестабільності вимагає врахування даних щодо ставлення населення до політичного процесу та внутрішніх резервів самої політичної системи. З іншого боку, загальна нестабільність пропорційна рівню легітимності режиму, розвитку політичних інститутів, соціально-економічній мобільності, темпам економічного зростання, покращенню мережі політичних комунікацій, свідомості національної приналежності та наявності консенсусу серед еліти щодо процедур і норм функціонування влади [48].

Вагомий внесок у розв'язання проблеми взаємозв'язку конфлікту і стабільності в соціально-політичній системі зробив Л. Козер. Сутність концепції Л. Козера полягає в тому, що суспільству властива фатально неминуча соціальна нерівність, тому соціальний конфлікт вчений зводить до «напруженості між тим, що є, і тим, що повинно бути у відповідності з «почуттями» та настроями основних соціальних груп». Під соціальним конфліктом він розуміє «боротьбу за цінності та претензії на певний статус, владу і ресурси, боротьбу, в якій цілями супротивників є нейтралізація, нанесення збитку або знищення суперника» [149].

Як зазначає Панарін А., внутрішній конфлікт може мати як об'єднуючий, так і роз'єднуючий вплив на суспільство в залежності від того, чи загрожує ворожнеча чи антагонізм між його членами внутрішній єдності. Але не кожен конфлікт вирішується сприятливо для внутрішнього устрою суспільства, а також не в усіх суспільствах конфлікт має потенціал об'єднувати. Роль конфлікту у внутрішньому адаптуванні залежить від характеру проблем, що є предметом конфлікту, а також від типу соціальної структури, де відбувається конфлікт. Внутрішні конфлікти, які торкаються лише цілей, цінностей та інтересів, що не протирічать основним принципам внутрішньосупільних відносин, як правило, мають конструктивний характер. Такі конфлікти часто сприяють зміні внутрішньосупільних норм і відносин відповідно до потреб окремих груп. Однак, якщо конфліктні сторони більше не ділять спільних цінностей, на яких базується законність даної системи, внутрішній конфлікт може загрозувати розпадом соціальної структури. Такий конфлікт може також використовуватися для визначення взаємного співвідношення сил між захисниками антагоністичних інтересів, перетворюючись на механізм підтримки або зміни внутрішнього балансу сил. Конфліктна ситуація еквівалентна порушенню попередніх угод між сторонами. Під час конфлікту реальний потенціал кожного учасника стає очевидним, що відкриває шлях до встановлення нового балансу між ними і відновлення відносин на новій основі. Соціальна структура, в якій має місце конфлікт, може в легко уникнути станів внутрішньої нестійкості або модифікувати їх, змінюючи існуючий стан сил влади [70].

Г. Зіммель зауважує, що відсутність конфліктів не обов'язково є ознакою глибоких та стійких відносин. Він стверджує, що конфлікт може виникнути лише в тому випадку, якщо відносини є стабільними, і виражається в тому, що ворожість повинна проявитися у вигляді конфлікту, якщо відносини є міцними. Наявність конфліктів може створювати враження неміцності відносин і часто змушує сторони діяти з перебільшеною самовідданістю, намагаючись зберегти відносини шляхом уникнення будь-якого можливого конфлікту [214]. Однак,

якщо відносини є насправді глибокими та стабільними, учасники будуть намагатися придушити або замінити ворожі почуття. Згідно з Г. Зіммеlem, відсутність конфліктів у відносинах не може вважатися показником їх стабільності і міцності або свідчити про відсутність в них потенційно руйнівних напружень [214]. Щоб аналітично розкрити повний сенс відносин, необхідно приділяти увагу як їх явним, так і латентним складовим.

Політичну стабільність гарантує політична система суспільства, основним елементом якої є держава, та ефективність виконання її функцій, що залежить від підтримки громадян. Політична система не може бути стабільною, якщо правляча еліта працює лише на свої власні інтереси, ігноруючи інтереси більшості. За таких умов вона може триматися тільки за рахунок сили та обману.

Аналізуючи тенденції сучасного світу, К. Райт вважає інтеграцію або інтеграційні процеси однією з найважливіших і об'єктивних. Проте ці процеси породжують проблему співіснування та поєднання універсального з груповим, оскільки традиційні способи життєдіяльності різних груп починають розмиватися. «Все в меншій мірі суспільства керуються з допомогою традицій та релігії і все в більшій мірі підкорюються законодавству та адмініструванню, які орієнтовані в майбутнє.» В цьому «дистанціюванні» між соціальними і технологічними відносинами К. Райт [233] У такому "дистанціюванні" між соціальними і технологічними відносинами К. Райт бачить одне з основних джерел соціальної напруги у внутрішній політиці. Він вважає, що основними регуляторами цієї напруги і носіями інтеграційних тенденцій є політичні інститути та право. При цьому він визнає різноманітність груп на основі соціальних, етнічних, культурних та інших відмінностей, але наголошує, що політична стабільність можлива на основі співіснування, толерантності та взаємної поваги.

Крім того, він підкреслює, що ці умови самі по собі ґрунтуються на певних цінностях, які повинні бути визнані всіма учасниками суспільних відносин. Толерантність можлива лише тоді, коли люди готові підпорядкувати

безпосередні прояви своїх цінностей загальним цінностям більш високого порядку. Взаємна повага є майже неможливою, поки вона не буде визнаною вищою цінністю, що переважає прагнення руйнувати "менш досконалу" частинку суспільства.

Стабільність буде недосяжною, поки її існування не буде розглядатися як вища цінність у порівнянні з насильницьким поширенням будь-яких ідеологій, релігій, способів організації суспільного життя, групових інтересів чи інших цінностей, які можуть їй заперечувати.

Один з найважливіших аспектів стабільності полягає в безпеці та відчутті захищеності, що охоплює різні аспекти та контексти у різних сферах життя. Зазвичай це поняття пов'язане з заходами та умовами, спрямованими на запобігання ризикам, небезпеці та шкоді, а також на забезпечення захисту людей, майна, інформації та інших цінних ресурсів. Серед основних видів безпеки розрізняють: фізичну безпеку, яка спрямована на захист людей та майна від різних фізичних загроз, таких як крадіжки, терористичні акти, природні катастрофи тощо; кібербезпеку, яка включає заходи для захисту комп'ютерних систем, мереж та інформації від кібератак, зловмисного програмного забезпечення та інших кіберзагроз; соціальну безпеку, яка охоплює забезпечення соціального захисту населення, включаючи системи соціального страхування, медичну допомогу, освіту та інші аспекти, що впливають на благополуччя суспільства; екологічну безпеку, яка спрямована на захист навколишнього середовища від забруднення та інших негативних впливів на екосистеми; економічну безпеку, що охоплює захист економічних інтересів країни чи організації від фінансових криз, шахрайства, корупції та інших економічних ризиків.

У цілому, безпека є комплексним поняттям, яке об'єднує різні сфери та вимагає систематичного підходу до вирішення проблем забезпечення безпеки в різних аспектах життя. У нашому дослідженні ми розглядаємо національну безпеку, яка визначається як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших

національних інтересів країни від реальних та потенційних загроз. Поняття "національна безпека" вперше було вжито на державному рівні в 1904 році в посланні президента США Т. Рузвельта конгресу, де він обґрунтовував приєднання зони Панамського каналу інтересами національної безпеки. Відтоді національна безпека стала об'єктом досліджень у сфері політичної та правової науки [63]. Кожна держава розробляє свою стратегію національної безпеки – документ, що визначає актуальні загрози національній безпеці та відповідні цілі, завдання, механізми захисту національних інтересів країни та є основою для планування і реалізації державної політики у сфері національної безпеки. В Україні таким документом є Стратегія національної безпеки України [74] (2020), Стратегія воєнної безпеки України [77] (2021), Стратегія кібербезпеки України [75] (2021), Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України [76] (2021) й ін.

Європейський Союз розробляє та приймає різноманітні документи та стратегії в галузі безпеки, що охоплюють різні аспекти внутрішньої та зовнішньої безпеки. Декілька ключових документів і ініціатив в цій області включають: Європейська стратегія безпеки 2003 р. (англ. - The European Security Strategy (ESS) [168], яка визначає загальні принципи та цілі безпекової політики ЄС через такі внутрішні та зовнішні виклики, такі як тероризм, кіберзагрози, енергетична безпека, міграційна політика та інші аспекти безпеки.

Спільна політика безпеки та оборони ЄС (СПБО) (раніше відомої як Європейська політика безпеки та оборони (ЄПБО) є складовою більш широкої Спільної зовнішньої політики та політики безпеки (СЗППБ), що передбачає організацію діяльності ЄС на міжнародній арені загалом. Ця політика включає в себе аспекти оборони, військові питання та реагування на внутрішні кризи. ЄПБО слугувала наступником Європейської безпеки та оборони в НАТО, відрізняючись від неї тим, що підлягала компетенції Європейського Союзу. СПБО координує дії держав-членів Євросоюзу у сфері безпекового співробітництва й дозволяє ЄС проводити цивільні та військові операції за кордоном. Важливим є те, що в рамках цієї політики рішення щодо більшості

питань приймаються винятково консенсусом, а Європейський Союз не має компетенції безпосередньо впливати на політику безпеки окремих країн-членів. Формально Спільна політика безпеки та оборони підпорядковується Європейській раді, яка є інститутом ЄС. У межах СПБО створено інституції та документи, які структурували її.

У 2016 р. стратегію замінила Глобальна стратегія Європейського Союзу (EUGS) – Оновлена доктрина Європейського Союзу націлена на підвищення ефективності оборони та безпеки не лише Європейського Союзу, а й його держав-членів. Головною метою є захист цивільних осіб, підтримка співпраці між збройними силами держав-членів, ефективне управління імміграційними кризами та інші аспекти. Ця стратегія передбачає також розширення участі Євросоюзу на світовому рівні у сфері безпеки та оборони з метою перетворення його на ключового гравця у глобальному контексті.

Проте досягнення цієї мети ускладнюється через кризові явища у Євросоюзі, викликані як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. Один із таких факторів - це рішення Великої Британії покинути Європейський Союз. Британія була ключовим учасником Спільної політики безпеки та оборони, зокрема у розробці та виробництві зброї. Проте, не дивлячись на песимістичні прогнози, Велика Британія може і після Брекзиту продовжувати співпрацю з Євросоюзом як у сфері військово-технічного співробітництва, так і в проведенні спільних військових операцій як третя сторона.

Натомість компенсацію деякого гальмування у розвитку британсько-французького військового партнерства може забезпечити співпраця між Францією та Німеччиною в рамках спільної політики безпеки та оборони, що стає більш актуальною для Євросоюзу. Брекзит може мати не лише негативний, а й позитивний вплив на майбутні інтеграційні ініціативи в галузі безпеки та оборони, оскільки Лондон був найбільшим супротивником нових спроб європейської інтеграції в цій сфері. Тепер, після Брекзиту, такі заперечення вже не перешкоджатимуть франко-німецьким інтеграційним ініціативам у рамках Спільної політики безпеки та оборони [3].

Важливими кроками стали створення Постійного структурованого співробітництва (PESCO) та Європейського оборонного фонду у 2017 р. PESCO спрямовано на координацію між державами-членами у проведенні спільних операцій та розвитку оборонного потенціалу, а Європейський оборонний фонд фінансує дослідження в галузі оборони. Треба також відзначити важливу роль Верховного представника Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки, Ж.Борреля, який готує рішення, що потім виносять на розгляд Ради.

Сучасна політика безпеки Європейського Союзу проявляється у виконанні спеціальних військових та цивільних місій, більшість з яких спрямовані на гуманітарну або стабілізаційну діяльність. Проте, існує проблема здатності ЄС діяти автономно без погодження із НАТО та досягнення консенсусу між країнами-членами, що може уповільнювати процеси прийняття рішень. Важливо відзначити, що Європейський Союз не може самостійно проводити операції та реагувати на кризові ситуації без координації з НАТО та досягнення консенсусу між країнами-членами.

Проте, питання про інституційну зміцненість ЄС як сили в галузі безпеки стає більш актуальним у зв'язку з трансформаціями в міжнародних відносинах та змінами у світових трендах. Зростаючі загрози з боку Росії та збільшення сумнівів у надійності США як союзника призвели до популяризації ідеї розвитку стратегічної автономії Європейського Союзу. Ця ідея націлена на збільшення політичного контролю Брюсселя над секторами безпеки держав-членів ЄС та надання можливості реагувати на загрози без посередництва НАТО.

Проте ідея збільшення автономії ЄС у сфері оборони стає обговорюваною через існуючу архітектуру європейської безпеки. Основні дискусії стосуються не лише реалізації стратегічної автономії на практиці, але й того, хто буде відігравати провідну роль у забезпеченні безпеки Європи - Європейський Союз чи НАТО. Цей концепт має за мету надати ЄС можливість самостійно реагувати на виклики безпеки, але виникають питання щодо ефективності його

реалізації та можливих конфліктів з роллю НАТО. Події в Україні підкреслюють актуальність цієї дискусії та необхідність узгоджених стратегій для забезпечення безпеки в регіоні.

Однією з ідей у рамках концепції стратегічної автономії є створення повноцінних збройних сил Європейського Союзу, які формуватимуться з армій держав-членів ЄС і стануть основною силою для виконання військових завдань та організації ефективної оборони. Концепція створення європейської армії не нова, подібна спроба вже відбувалася в 50-х роках ХХ століття, але тоді вона зазнала невдачі. Серед головних прихильників цієї ідеї сьогодні можна виділити Францію, яка найбільше зацікавлена в розвитку об'єднання як "колективного гегемона", а уряд якої відомий своїм досить скептичним ставленням до НАТО та трансатлантичних відносин. Створення окремої європейської армії та посилення ЄС як безпекової потуги загалом безперечно вигідні для Франції. Вона є однією з найбільш потужних держав Євросоюзу, особливо військово, і розвиток військових можливостей ЄС дозволить Парижу мати більший вплив на їх формування та на політику Європейського Союзу в цьому напрямі. Крім того, Франція отримає потенційну можливість використовувати військовий потенціал ЄС у своїх інтересах, наприклад, для проведення військових операцій в Африці.

З іншого боку, серед європейських політиків, прихильників ідеї створення власної армії ЄС, існує більш обґрунтована позиція. Вони вважають, що армія Євросоюзу повинна стати не конкурентом, а, навпаки, опорою сил НАТО в Європі, та що розвиток оборонного потенціалу країн-членів ЄС лише зміцнить Альянс і зміцнить європейське середовище безпеки [110].

При обговоренні офіційних заходів Європейського Союзу у напрямі реалізації стратегічної автономії можна вказати на створення "Стратегічного компасу" як ілюстративного прикладу. Цей рамковий документ виступає стратегією дій ЄС у сфері безпеки на наступні роки. У ньому визначаються існуючі та потенційні загрози для Європейського Союзу, методи протистояння

їм, а також основні напрямки та цілі розвитку ЄС у сфері безпеки. Перший варіант цього документа був опублікований 15 листопада 2021 року [110].

Отже, у дослідженні розглянуто політичну стабільність як ефективне функціонування політичної системи, всіх її інститутів, відсутність збоїв у механізмах державної влади та її достатню авторитетність. Також відзначено, що політична стабільність проявляється у виконанні законів та інших регулятивних актів, а також у використанні мирних, ненасильницьких форм політичної боротьби. Ці чинники є взаємопов'язаними, тому нестабільність одного може призвести до нестабільності інших. Важливо відзначити, що конфлікти у політичній системі можуть свідчити про загострення протиріч, але самі за собою не впливають істотно на її стабільність, якщо мають механізми їх інституційного або правового врегулювання.

Раніше основним напрямком співпраці Європейського Союзу з усім світом були економіка та торгівля. Проте останні роки призвели до радикальних змін у цьому аспекті. Україна встановила та розвинула відносини з Європейським Союзом, відкривши своє представництво при ЄС ще у 1992 році. Зміни настали внаслідок агресії Російської Федерації проти України, яка порушила світовий порядок. У таких умовах весь світ, включаючи Європейський Союз, змушений був обирати, як реагувати на цю загрозу. Підтримка з боку Європейського Союзу стала критично важливою для України, і те, що заявка на членство була розглянута так швидко - від подання в лютому 2022 року до рішення Європейської ради про початок переговорів в грудні 2023 року, - свідчить про відповідь на війну, з якою стикнулися не тільки Україна, але і вся Європа, а також увесь світ.

У перший рік війни виявлено, що оборонна промисловість, зокрема та, яка належить до Європейського Союзу, не була готова не лише до такого масштабного конфлікту, але й до розширення своїх можливостей і поставки необхідної продукції в найкоротший термін. Ця проблема підкреслила інші аспекти, включаючи ті, що стосуються самого Європейського Союзу: захист власних цінностей, демократії та самого Союзу неможливий без спільної

оборони та спільного виробництва озброєнь та боєприпасів. Як зазначає Долгов І. [27], приймаючи рішення про початок переговорів з Україною, Європейський Союз зробив геополітичний вибір. ЄС усвідомив свою роль світового гравця, а з Україною він стає ще потужнішим. Сила полягає також у оборонній промисловості, а спільно з Україною та нашими можливостями, оборонна промисловість Європейського Союзу стане міцнішою. Європейський Союз завжди розумів важливість спільної зовнішньої політики та безпеки. Спільна політика безпеки існувала як окрема складова цієї міжнародної політики, а також як спільна політика безпеки та оборони Європейського Союзу. Однак сучасні обставини змушують нас приймати інші рішення. ЄС переосмислює ситуацію у світі, глобальні виклики, загрози та можливості відповіді на них.

1.3. Джерельна база та методологія дослідження

Вивчення проблематики євроскептицизму здійснювалося з середини 1950-х по 80-ті роки переважно в науково-аналітичних центрах країн Європи та США, в той час як українські дослідники майже не приділяли уваги цій тематиці. Фундаментальні дослідження проводили та продовжують проводити такі вчені різних європейських країн, як П. Таггарт, А. Щербяк, К. Флуд, П. Копецки, К. Мюдде, С. Рііхсой, Н. Сіттер, К. Зуба та інші. Євроскептицизм належить до кола наукових інтересів Н. Брака, М.-Ю. Кодруз-Басезку, С. Ушервуда, О. Оськіна та інших. Проте поза науковим дослідженням залишається питання потенційного впливу євроскептицизму на позитивне сприйняття ролі ЄС як глобального актора у системі безпеки [40]. У списку українських дослідників варто відзначити О. Тарнавського [89-90], який вивчає концепт та інституційний аспект євроскептицизму у своїх працях. Також Е. Андрющенко, О. Гісс, М. Малек, І. Павленко, В. Фісанов, Л. Шкляр та інші досліджують теоретичні та методологічні засади євроінтеграції та євроскептицизму. З плином часу виникає все більше варіацій євроскептицизму,

а в контексті наміру Великої Британії вийти з ЄС, виникає необхідність перегляду та розширення дослідження теоретичних основ євроскептицизму.

Проблематику безпекових викликів ЄС широко вивчають закордонні науковці, такі як Т. Ренард, Ф. Дювель, Р. Янгс, Б. Волмер. Роль ЄС як глобального безпекового актора розглядали К. Каунерт, К. Зволскі, Д. Дуна, Т. Тарді та інші.

Події спричинені Брекситом є новою сторінкою в історії міжнародних відносин, тому дослідження переважно спирається на публікації українських і закордонних науковців, офіційні виступи посадових осіб й ін. Тематиці Брекзиту присвячений великий масив наукової літератури. Серед авторів слід відзначити Д.Портеса [203], Т. Харроіса [175], Д.Брендона [142], Н.Кабрал, Х.Гонсалвес, Н.Родрігес [146], Веллер Б., Алекс Б., Гант А. [12], С. Біскопа [138], Н. Роллінгса [208], М. Емерсона [160] й ін.

Варто відзначити роботи Б.Мартілла та У. Стайгер «Брексит і за його межами: переосмислення майбутнього Європи» [195]; Ф.Джейкобса «ЄС після Брекзиту: інституційні та політичні наслідки» [182]; Е. Гленкросс «Чому Велика Британія проголосувала за Брексит: великий прорахунок Девіда Кемерона» [171] та багатьох інших. Українські вчені, що зробили значний внесок у розвиток дослідження теми Брекзиту є А. Грубінко [21-25], Т. Гранчак [19], І.Яковюк [128]. Автори досліджують вплив виходу Великої Британії з ЄС на сучасний етап розвитку європейської інтеграції. Науковцями подано оцінки різними політичними силами Брекзиту, тлумачення його впливу на розвиток Євросоюзу. Особливу увагу приділено впливу Брекзиту на зовнішню політику ЄС та військово-політичну інтеграцію. Розглянуто проблеми, ризики та перспективи розширення Євросоюзу.

Сучасні процеси після Брекзиту у контексті безпеки дослужують Тихомирова Є. [91-94], Карпчук Н. [39-41], Грідіна І., Пашина Н., Іванець Т. [20, 71], Івасечко О., Турчин Я., Дорош О., Гісса-Іванович О. [36-37, 158], Кіянка І. [45-46] й н.

У дослідженнях М.Томашевської здійснено узагальнювальний політологічний аналіз відображення в медіапросторі Великої Британії наслідків Брекзиту в різних сферах суспільного розвитку та показано вплив медіа на поглиблення внутрішнього розколу країни між громадянами, які обстоювали різні позицій щодо членства країни в Європейському Союзі [94].

Також висвітленню Брекзиту в медіа присвячена дисертаційна робота Я. Кибіч «Брекзит у європейському медіадискурсі: передумови, характер, наслідки» [42], в якій проведено комплексний аналіз основних етапів формування відносин між Великою Британією та Європейським союзом. Встановлено, що специфіка геополітичного курсу Великої Британії з метою збереження особливого статусу у відносинах з континентальною Європою, надання абсолютної переваги власним національним інтересам над спільними європейськими, стали причиною виходу Британії з ЄС; здійснено комплексний аналіз британського, європейського, канадського, американського медіапростору, що дало змогу показати, яким чином провідні медіа світу висвітлювали цей історичний для ЄС поступ; встановлено, що вихід Великобританії з ЄС не знизив динаміки руху України до інтеграції з ЄС. Підтримка Великобританією українців у війні проти повномасштабного вторгнення російської федерації доводить, що євроінтеграція має особливі перспективи для України.

За останні роки дослідженню Брекзиту та посилення позицій євроскептиків присвячені дисертації таких молодих дослідників: Якимчук М. «Вплив євроскептицизму на сучасні політичні процеси в Європейському Союзі» [124], Шекети М. «Ірландія та Каталонія: сепаратистська симетрія в Європі» [117], Митрощенко В. «Трансформація партійної системи Великої Британії в умовах Brexit» [65], Карамана К. «Євроскептицизм в програмних документах радикальних парламентських партій країн ЄС» [38], Кибіч Я. «Брекзит у європейському медіадискурсі: передумови, характер, наслідки» [42]

Мухи В. «Референдум як механізм національно-державного самовизначення: досвід Великої Британії і України» [67] ін.

У своїй статті дослідниці Т. Сидорук та М. Якимчук проаналізували вплив британського євроскептицизму на євроінтеграційні процеси після Брекзиту. Вони порівняли інтенсивність європейської інтеграції у сферах спільної економічної, зовнішньої та безпекової політики під час членства Великої Британії в ЄС та після Брекзиту. В результаті було визначено, що основними причинами поширення євроскептицизму серед британців був страх втрати національного суверенітету та свободи вибору в реалізації своєї економічної, зовнішньої та безпекової політики. Подібно досліджуючи наслідки виходу Великої Британії з ЄС, автори зазначають, що знизився рівень впливу євроскептицизму на процес прийняття рішень у ЄС, оскільки британські представники вийшли з усіх інституцій ЄС. Вихід Британії та всі труднощі, пов'язані з цим, показали складність дезінтеграційних процесів і тим самим знизили бажання євроскептиків активно виступати за інші виходи. Тепер їхній інтерес полягає у залишанні в ЄС і змінах зсередини [125].

У країнах Заходу та США політологія орієнтується на пошук шляхів згуртування суспільства та окремих соціальних груп на основі загальних цінностей та інтересів. Основною метою досліджень є вивчення еволюційних змін у громадських пріоритетах та поведінці, а не ідеологічне розбурювання та виклик громадських емоцій. Існує також ряд концепцій стабільності, таких як концепція соціальної інтеграції, яку представляли Е. Дюркгейм, М. Вебер, В. Парето та інші, або соціальна теорія організації суспільства, що належить до Р. Міхельса, Ф. Тейлора, О. Конта, сучасних функціоналістів та інших.

Проблематикою політичної стабільності та її типологією у різні часи досліджували такі зарубіжні науковці, як Ф. Біллі [137], Р. Даль [151], С. Ліпсет [192], Дж. Яворські [183] та інші. Серед українських дослідників, які вивчали проблему політичної стабільності, варто зазначити І. Кіянку [44-46], А. Крапа [48], А. Романюка [79] та інших. Проте, навіть за участю широкого спектру науковців, що займалися цією тематикою, у сучасній політичній науці все ще

відсутній інтегральний підхід до вивчення політичної стабільності та ідентифікації різних її типів. Національну безпеку у своїх дослідженнях розглядали такі вчені, як В. Антонов, О. Власюк, В. Ліпкан, А. Нашинець-Наумова, А. Рубан, Г. Ситник, З. Чуйко та інші. В. Ліпкан описує національну безпеку як унікальну сферу існування людства, що об'єднує не лише людей між собою, але й пов'язує їх зі своєю історією та оточуючим середовищем. Важливим є збереження матеріальних і духовних цінностей нації, а також взаємодія та втілення прагнень до безпеки з допомогою державних і недержавних структур. Інші автори, такі як Т. Блистів, В. Колесник, П. Пригунов і К. Карпова, підкреслюють, що національну безпеку України слід розглядати як процес, а систему забезпечення цієї безпеки - як складову цього процесу. Отже, національну безпеку слід розглядати як динамічну частину розвитку країни, а не просто як статичний стан [5, с. 15].

Дослідження впливу Брекзиту на систему безпеки Європейського союзу здійснено за допомогою комплексного розуміння впливу на систему безпеки ЄС на різних рівнях: внутрішньому, регіональному та глобальному. Застосовано ряд методів та підходів. В першу чергу застосовано аналіз документів і політик, офіційних документів ЄС та Великої Британії, пов'язаних з процесом виходу Великої Британії з ЄС. Це - договори, угоди, звіти, а також документи, що регулюють питання безпеки.

Здійснено *економічний* аналіз: вивчено вплив виходу Великої Британії на економіку країн ЄС, зокрема на ринки, фінансову стабільність, торгівлю, інвестиції тощо. Економічний аналіз також включає оцінку можливих економічних наслідків для безпеки; *політичний* аналіз: впливу Брекзиту на політичну ситуацію в ЄС, аналіз політичних змін, реакцій і стратегій країн-членів ЄС, а також змін в міжнародних відносинах; *безпековий* аналіз: аналіз таких аспектів, як оборона, боротьба з тероризмом, кібербезпека, міграція, контроль за кордонами та співпраця у сфері правопорядку. Також потенційні втрати для колективної безпеки Європи в результаті виходу Великої Британії з ЄС; *статистичний* аналіз: включає опитування громадської думки в країнах

ЄС та Великобританії з метою вивчення ставлення населення до Брекзиту та його можливих наслідків для безпеки. *Моделювання і сценаріотехніка* використано для створення моделей та сценаріїв, що дозволяє прогнозувати можливі наслідки Брекзиту для системи безпеки ЄС на різних етапах виходу та після нього.

Важливим інструментом став SWOT-аналіз (аналіз сильних і слабких сторін, можливостей та загроз) - корисний інструмент для оцінки впливу Брекзиту на стабільність і безпеку у Великій Британії:

Сильні сторони (Strengths): наявність власних ресурсів і потенціал для розвитку нових торговельних та економічних партнерств після виходу з ЄС; гнучкість у встановленні власних правил і регуляцій, що стосуються імміграції, торгівлі та інших аспектів, яка може сприяти адаптації до нових умов; потенційний зміцнений фокус на внутрішній безпеці і контролі за кордонами.

Слабкі сторони (Weaknesses): втрата доступу до внутрішнього ринку ЄС та можливість торгівлі без митних обмежень; неспроможність підтримати певні види міжнародного співробітництва та взаємодії, які були забезпечені членством у ЄС; підвищення ризику соціальних і політичних напруг внаслідок розділених поглядів на Брекзит серед населення.

Можливості (Opportunities): можливість укласти торговельні угоди з іншими країнами та регіонами, які можуть відкрити нові ринки для британських товарів та послуг; потенційна змога перегляду та вдосконалення внутрішньої політики безпеки та оборони.

Загрози (Threats): погіршення економічної ситуації через втрату доступу до ринку ЄС і відповідних торговельних переваг; підвищення геополітичних ризиків, зокрема збільшення ризику конфліктів з іншими країнами, у тому числі з Росією.

SWOT-аналіз може й в подальшому допомогти у визначенні потенційних сценаріїв та розробці стратегій для зменшення негативних впливів Брекзиту на стабільність і безпеку у Великій Британії.

Неінституційний підхід дозволив вивчити формування унікального ставлення британців до процесів інтеграції та дезінтеграції ЄС, зокрема визначити роль політичних еліт у процесі Брекзиту. Використання порівняльного методу дозволило виявити ключові відмінності в електоральній та політичній поведінці британців щодо їхнього ставлення до їх місця в спільноті європейських націй.

Висновки до розділу 1

У першому розділі розглянуто євроскептицизм як ідеологічний напрям, що виник у різних країнах Європи, і більшість науковців вважають, що термін походить саме з Великої Британії. Створення сприятливих умов для появи та розвитку євроскептицизму в цій країні було обумовлене її особливим становищем у Європі та скептичним ставленням до процесу європейської інтеграції. З часом поняття євроскептицизму поширювалося, а сам термін ставав більш розмитим і умовним. Початково євроскептицизм визначався як недостатня підтримка подальшої інтеграції в Європу, але потім це явище стали описувати як повну або часткову опозицію до інтеграційного процесу. В сучасному світі під євроскептицизмом розуміють будь-які політичні сили, які не підтримують ідею європейської інтеграції або не підтримують інституційне втілення цієї ідеї.

Дослідження Брекзит у контексті стабільності та безпеки Європейського Союзу, зазначається, що всі фактори політичної стабільності взаємопов'язані - нестабільність одного фактора може призвести до нестабільності інших. Наприклад, дії та боротьба регіональних меншин за автономію можуть зменшити підтримку режиму або, навпаки, можуть бути обумовлені зниженням підтримки на користь конституційної системи. Політична стабільність, так само як і стабільність суспільства, залежить від законів функціонування і розвитку суспільства, а також від особливостей та методів взаємодії його підсистем, зміни та еволюції яких не призводять до руйнування функціональної єдності структури і рівноваги. Конфлікти в політичній системі відіграють неоднозначну

роль. Їх поява свідчить про загострення протиріч. Однак самі конфлікти як такі не суттєво впливають на стабільність політичної системи, якщо ця система має механізми їх інституційного або правового врегулювання чи локалізації.

РОЗДІЛ II

SWOT-АНАЛІЗ ВПЛИВУ БРЕКЗИТУ НА СТАБІЛЬНІСТЬ ТА БЕЗПЕКУ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

2.1. Аналіз детермінант та ретроспектива Брекзиту

Концепція європейської інтеграції поділила суспільства деяких країн Європи та їх наукові та політичні еліти на три основні категорії. Першу складала віддані прихильники ідеї європейської інтеграції, другу – ті, хто висловлював сумніви щодо її доцільності чи успішності, а третю становили категоричні противники будь-яких європейських об'єднувачих ініціатив [89].

На території Сполученого Королівства завжди існували євроскептичні настрої. Це було частково зумовлено поглядами, що намагалися зберегти свою самобутність та незалежність. Навіть після вступу до ЄС, Британія залишала певні резерви, не тільки через позицію Франції за часів президентства Шарля де Голля¹, який вважав її конкурентом, але й через внутрішню неоднозначність щодо членства. Тільки після третьої спроби вступу, коли Шарль де Голль пішов з посади і Франція більше не блокувала цей процес, Британія стала повноправним членом ЄС.

За останні тридцять років вступ до ЄС став для європейців способом вирішення питання своєї самоідентифікації. У 60-х роках ХХ століття, коли Британська імперія розпалася, країна зіткнулася з необхідністю переглянути своє місце в світі. Частина населення задовольнили вступом до ЄС, але євроскептичні настрої не зникли повністю. Існували політичні сили, що висловлювали думку про невігідність членства в ЄС та пропонували його переосмислення або навіть вихід. Такі погляди, проте, залишалися на маргінальні, оскільки вільна торгівля та інші переваги членства в ЄС принесли Великобританії значні вигоди [30].

¹Тут і надалі в тексті прізвища та посади зазначені так, як вони були відображені на конкретний історичний період.

Як слушно зауважує професор Яковюк І. «Великобританія фактично увійшла до ЄЕС на особливих умовах, які вона послідовно відстоювала у подальшому, перебуваючи осторонь від більшості інтеграційних процесів. Увійшовши до складу ЄС, Великобританія фактично продовжувала вікові традиції британської геополітики, перешкоджаючи політичній консолідації Європи» [128].

Членство Великої Британії в європейських спільнотах відрізнялося своєрідною позицією серед інших країн-членів Європейського Союзу. Це проявлялося у частому відхилі від загальних позицій інших країн з метою підтвердження та закріплення свого статусу порівняно з іншими членами. Наприклад, це означало відмову від впровадження євро як єдиної європейської валюти, неприєднання до Шенгенської угоди, яка визначає політику ЄС, відмову підписати Хартію про основні права громадян ЄС та відмову уніфікувати законодавство у сфері внутрішньої безпеки і юстиції в рамках Лісабонської угоди 2007 року, що прямо суперечило Копенгагенським критеріям 1993 року – вимозі адаптації законодавства країни до *acquis communautaire* та інші аспекти [122]

Ідея виходу Великої Британії з ЄС, відома як Брекзит, не є новою, але саме Велика Британія зреалізувала цю концепцію. У 2013 році розпочався процес Брекзиту. Д. Кемерон, прем'єр-міністр та лідер Консервативної партії Великої Британії, перед парламентськими виборами обіцяв провести консультативний референдум щодо членства країни в Європейському Союзі з метою закріплення позицій своєї партії. Ця обіцянка спричинила зростання суперечок з цього питання, особливо через міграційну кризу в ЄС, викликану громадянською війною в Сирії [122].

Причинами виходу та поширення євроскептицизму були небажання поділяти свою незалежність та страх втрати національного суверенітету. Британія підтримувала функціонування Європейського Союзу, але переважно у ролі міжнародної організації, а не наддержавного утворення. Тому британці не були проти приєднання нових членів, але рішуче не підтримували подальше

передання функцій державних органів для інституцій ЄС та створення нових органів контролю, таких як Європейська прокуратура та інші [10].

Натомість, Сполучене Королівство підтримувало посилення ролі національних парламентів у процесі прийняття рішень, аж до надання права вето [187]. Також виникали дискусії щодо формування та розподілу бюджету, відмови від приєднання до єврозони та питання членства Британії в Шенгенській зоні та розподілу мігрантів, особливо у зв'язку з подіями на Близькому Сході. Крім того, Велика Британія не підтримувала ідею спільної безпекової політики ЄС [228].

Необґрунтованість членства у ЄС завжди викликала сумніви серед британців. Постійні дискусії щодо членства в Європейському Союзі провокували конфлікти між ЄС та Великою Британією, а також між британськими урядовцями та громадянами [125].

У пункті 1 статті 50 Договору про Європейський Союз (ДЄС) [61] визначено, що будь-яка держава-член має право вирішити вийти з Союзу відповідно до своїх конституційних вимог. У пункті 2 тієї ж статті зазначено, що держава-член, яка прийняла рішення про вихід, повідомляє про свій намір Європейській Раді. Відповідно до настанов Європейської Ради, Союз розпочинає переговори із цією державою та укладає угоду, в якій визначаються умови її виходу, враховуючи майбутні відносини з Союзом. Переговори здійснюються відповідно до пункту 3 статті 218 Договору про функціонування Європейського Союзу (далі – ДФЄС). Угоду укладає Рада від імені Союзу, діючи кваліфікованою більшістю, після здобуття згоди Європейського Парламенту [69]. Отже, держава-член, як суверенна, приймає рішення про вихід із ЄС, а усі процедурні аспекти цього процесу вирішуються в рамках ЄС згідно з його правом. Успішне завершення будь-якої ініціативи щодо виходу залежить не лише від наміру держави-члена, але й від відповідності процедурним вимогам статті 50 ДЄС та відповідності правилам та принципам, на яких ґрунтується ЄС [178, с. 2].

Аналогія між процесом виходу та вступу заснована на схожих кроках, які має здійснити зацікавлена держава. По-перше, ця держава повинна повідомити ЄС про свої наміри та пройти відповідні етапи процедури вступу. Проте, у випадку виходу існують особливості, оскільки угода укладається безпосередньо з Союзом через Раду ЄС. Укладення такої угоди потребує згоди суперкваліфікованої більшості, яка складається не менш як з 72% членів, що представляють не менше 65% населення. Крім того, держава-член не має права вето на угоду про вихід, що відрізняється від процедури вступу. Ухвалення угоди також потребує схвалення Європейським Парламентом за простою більшістю, включаючи представників країни, яка виходить [6].

Стаття 50 Договору про Європейський Союз регулює дії держави, яка виходить з ЄС, включаючи її участь у роботі Європейської Ради та Ради, а також можливість повторного приєднання до ЄС. Договори припиняють свою дію для держави-виходу від дати набуття чинності угодою про вихід або через 2 роки після повідомлення про вихід, якщо Рада ЄС не продовжить цей термін. Під час переговорів та прийняття рішень про вихід, держава не бере участі у роботі Ради, а представники країни не беруть участь у прийнятті рішень. Щодо повторного приєднання, прохання розглядається за загальною процедурою вступу. Вихід із ЄС також передбачає вихід з Європейського Співтовариства з атомної енергетики. Успішне завершення процедури виходу передбачає підписання угоди про вихід між державою та ЄС [226]. При цьому стаття 50 не визначає конкретні положення щодо майбутніх відносин між сторонами, вони повинні бути включені в окрему угоду, яка розглядається разом із угодою про вихід. Стаття 50 також не визначає, чи мають ці переговори бути одночасними чи послідовними. Всі інші процедурні питання вирішуються безпосередньо під час переговорів. Таким чином, єдиний законний спосіб виходу з ЄС полягає в застосуванні статті 50 Договору про Європейський Союз.

Отже, після національного референдуму 23 червня 2016 року щодо членства Великої Британії у ЄС і підтвердження позитивного результату з вихідною відсотковою перевагою у 51,9% (Додаток Б), прем'єр-міністрка

Великої Британії Т.Мей повідомила ЄС про початок процедури виходу. У своєму повідомленні вона заявила про намір Великої Британії вийти з двох ключових інститутів ЄС – Європейського єдиного ринку (ЄЄР) і Митного союзу ЄС, що означало жорсткий варіант Брекзиту. Після цього моменту Великій Британії та ЄС потрібно було розпочати переговори з метою укладення угоди про вихід Великої Британії. У випадку недосягнення згоди щодо умов угоди протягом 2 років, згідно з пунктом 3 статті 50 ДЄС, дата виходу Великої Британії з ЄС була автоматично визначена на 31 березня 2019 року.

Таким чином, після референдуму 2016 року суспільство було поділене майже навпіл – приблизно 50 на 50. Це призвело не лише до соціальних, а й до політичних напруг, оскільки знову постало питання: якщо ми залишаємо ЄС, то яка буде наша майбутня позиція в світі? [30]

У червні 2017 року в Британії відбулися парламентські вибори, під час яких 82% виборців підтримали партії, що пропагують вихід з ЄС і Європейського єдиного ринку (ЄЄР), а саме Консервативну та Лейбористську партії. Варто зазначити, що у своєму передвиборчому програмному зверненні лейбористи зазначили, що Brexit без угоди був би найгіршим сценарієм.

Переговори між Великою Британією та ЄС проходили у два етапи. Під час першого етапу обговорювалися питання прав громадян ЄС, що проживають у Великій Британії, кордону між Північною Ірландією та Ірландією, а також фінансові зобов'язання Великої Британії перед ЄС. Перший етап переговорів завершився 8 грудня 2017 року у Брюсселі підписанням спільної декларації. Другий етап був присвячений характеру дворічного перехідного періоду та майбутнім відносинам між Великою Британією та ЄС [85]. У листопаді 2018 року Т.Мей досягла угоди з Європейським Союзом, яка дозволила б Великій Британії вийти з Європейського єдиного ринку (ЄЄР) і Митного союзу. Згідно з цим домовленостями, Лондон і Брюссель повинні були узгодити майбутнє економічних відносин та інші питання в перехідний період, який тривав би як мінімум до 2021 року. Однак переговори мали складний характер через суттєві розбіжності між позиціями Великої Британії та Європейського Союзу щодо

деяких питань. Наприклад, Велика Британія не погоджувалася зі згаданою сумою виплат до Союзу, які останній орієнтовно визначав у розмірі від 30 до 110 мільярдів євро. «Вихідні» виплати для кожної країни, яка планує вийти з Європейського Союзу, встановлюються Союзом і включають розрахунки за такими пунктами, як бюджет Союзу, припинення членства держави в усіх органах чи установах, створених установчими договорами, а також участь держави у спеціальних фондах та установах, пов'язаних із політикою Союзу [162]. Отже, розмір таких виплат визначається обсягом взятих на себе державою зобов'язань за кожним з цих пунктів.

На жаль, після закінчення дворічного терміну Великій Британії так і не вдалося досягти угоди з Європейським Союзом. Протягом січня-березня 2019 року депутати палати громад тричі поспіль відхилили угоду Т.Мей про вихід із ЄС, не пропонуючи жодної альтернативи домовленостям прем'єр-міністра. Європейська Рада встановила новий крайній термін – 31 жовтня 2019 року, або перший день місяця після того, в якому буде прийнято угоду про вихід, залежно від того, що настане раніше [204].

Улітку 2019 року Т.Мей оголосила про свою відставку з посад лідера Торій та прем'єра після невдачі в реалізації Brexit. На посаді глави уряду її, після внутрішньопартійного голосування, змінив Б.Джонсон, який заявив про готовність вийти з ЄС без угоди. 5 вересня 2019 року парламент Великої Британії спробував заблокувати Brexit без угоди з Європейським Союзом. Наступного дня Палата лордів підтримала законопроект, що забороняє уряду провести Brexit без угоди з ЄС 31 жовтня.

9 вересня 2019 року робота британського парламенту була припинена до 14 жовтня, а в цей же день Джонсон вдруге не зміг домовитися з парламентом про проведення дострокових виборів. 24 вересня 2019 року Верховний суд ухвалив рішення, що припинення британського парламенту на п'ять тижнів, яке запровадив прем'єр-міністр Б.Джонсон, було визнано незаконним. 2 жовтня він зробив останню пропозицію щодо виходу Британії з ЄС, пропонуючи уникнути будь-яких перевірок на кордоні між Ірландією та Північною Ірландією або в

їхній близькості. Раніше з британської сторони йшлося про те, що після виходу з ЄС на кордоні Ірландії будуть діяти повноцінні пункти пропуску з паспортним контролем та перевітками транспорту [26].

24 січня 2020 року було підписано Угоду про вихід Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії з Європейського Союзу та Європейського співтовариства з атомної енергії, яка була ратифікована Радою ЄС 30 січня 2020 року. Таким чином, вихід Великої Британії з ЄС тривав майже 3 роки [6].

Дослідники, які аналізують процеси дезінтеграції, вказують на наявність як негативних, так і позитивних наслідків. Серед негативних наслідків можна виділити наступні:

- Потреба у переорієнтації виробництва: вихід з об'єднання, що має спільну економічну політику, пов'язаний із скасуванням преференційних умов торгівлі та інвестицій. У такому випадку продукція з країн-партнерів стає дорожчою та втрачає конкурентоспроможність порівняно зі світовими аналогами. Прогнозується, що функціонування Сполученого Королівства поза межами ЄС матиме негативні наслідки, оскільки країна втратить всі привілеї і буде змушена переналагоджувати торговельні зв'язки, які можуть виявитися менш вигідними, ніж раніше. Втрата вільної торгівлі призведе до зростання вартості експорту товарів та підвищення обсягу сплачуваних митних зборів, що, в свою чергу, призведе до підвищення цін на кінцеві товари та зменшення попиту на них [33].

– Перевороти в суспільстві та нестабільність у політичній сфері, покращення яких потребує негайного вирішення, є наслідками труднощів, пов'язаних із перенаправленням економіки на інші ринки, особливо складнощів у встановленні торговельних зв'язків з країнами, що не є членами ЄС. Це призводить до економічних затримок, а невизначеність у подальшому розвитку держави створює невпевненість серед населення. Згідно зі світовим досвідом, така невпевненість може викликати масові протести та мітинги, що призводять до значних втрат у державній економіці. Однак деякі країни, не дивлячись на

очевидні збитки, обирають шлях дезінтеграції, оскільки вона приносить певні переваги. До таких переваг належить можливість вільного вибору політики, не обмеженої умовами та цінностями інтеграційних об'єднань, таких як ЄС. Інтеграційний союз, яким є ЄС, здійснюється для досягнення багатьох спільних цілей, що може вимагати від держав поступки від їх національних інтересів. Велика Британія, яка часто залишалась осторонь від багатьох інтеграційних ініціатив, не була зацікавлена в подальшому поглибленні інтеграції, спрямовуючи свої зусилля переважно на вдосконалення власних національних інтересів (це виявляється, наприклад, у відмові Великої Британії від приєднання до спільної європейської валюти, зони Шенген, а також глибокої співпраці у сферах правосуддя та внутрішніх справ). Отже, процес дезінтеграції звільняє країну від зобов'язань та дозволяє зосередитися на своїх власних національних інтересах [33].

- Можливість захисту інтересів національних виробників та споживачів може бути досягнута шляхом успішної торговельної, монетарної та фіскальної політики держави. Відмова від існуючих торговельних угод може дозволити встановлення тарифних бар'єрів, що захистить національних виробників від конкуренції і сприятиме відновленню економічної стабільності.

- Збереження культурних цінностей і традицій також є важливим аспектом. Велика Британія пишається своїм історичним спадком як супердержави, імперії та впливового учасника на міжнародній арені. Зростання міграційних процесів може призвести до поширення іноземних культур, традицій і вірувань, що, за думкою деяких, загрожує національній культурі. Деякі дослідники [33] дезінтеграційних процесів стверджують, що ці процеси дозволяють зберегти культурні цінності та особливості національних традицій, не вдаючись до уніфікації.

Разом з тим можемо навести і певні позитивні зрушення, які очікуються для Британії, це можливість визначення власного вектору розвитку і політики, зважаючи на британські принципи і інтереси без впливу «наднаціонального Брюсселю»; звеличення і піднесення власної культури, її цінностей та

здобутків, адже перебуваючи у складі ЄС Британія потерпала наплив різних течій і поглядів, які підривали непорушну історію Британії та її досягнення – для британців це великий «плюс» полегшення торгово-економічних відносин між Британією та третіми країнами, що дозволить самостійно визначати умови торгівлі (проте не слід забувати, що багато з них мають домовленості безпосередньо з ЄС і невідомо, чи підуть такі країни на контакт з Королівством на протипагу ЄС)/

Узагальнюючи, можемо зазначити деякі позитивні зміни, які очікуються для Великої Британії. По-перше, це можливість визначати свій власний шлях розвитку і політики, враховуючи британські принципи і інтереси без зовнішнього впливу з боку "наднаціонального Брюсселю". По-друге, це підвищення та збереження власної культури, її цінностей і досягнень, оскільки членство у ЄС призвело до потоку різноманітних іноземних впливів, які підірвали традиційну історію та культуру Великої Британії - це великий плюс для британців[33]. По-третє, це полегшення торгово-економічних відносин між Великою Британією та іншими країнами, що дозволить самостійно встановлювати умови торгівлі. Однак важливо відзначити, що багато з цих країн мають угоди з ЄС і можливо не будуть налаштовані на встановлення нових контактів з Великою Британією, як варіант до ЄС. Велика Британія більше не буде зобов'язана сплачувати щорічні внески до ЄС, які складали приблизно 13 мільярдів фунтів стерлінгів серед яких: внески до ЄЦБ (згідно зі ст. 32-33 він може складати до 20% від чистого прибутку держави) [84], ЄІВ (єдиний внесок до якого становить 26,6 млрд. євро) тощо [122].

Що ж сталося з Великою Британією після виходу з ЄС на сьогоднішній день? Згідно з опитуванням, проведеним аналітичним центром UK in a Changing Europe у середині 2023 року, тільки 18% виборців, які підтримували Brexit у 2016 році, переконані в його успішності, але 61% вважають, що в кінцевому підсумку він буде успішним. Сім років після референдуму, соціологічна компанія Public First опитала понад 4 000 "за" голосуючих про їхню думку щодо Brexit. Лише 18% з них відзначили його позитивний

результат, у той час як 30% вважають, що результат не є ні добрим, ні поганим, а 26% вважають, що ще рано робити висновки. Економісти зауважують, що інфляція залишається на високому рівні, а ВВП не зростає, що підсилює стурбованість щодо впливу Brexit на торгівлю та інвестиції. Тим не менш, менше третини "за" голосуючих (29%) вважають, що Brexit негативно позначився на економіці. Багато з тих, хто розглядає Brexit як невдалий, звинувачують політиків у непрофесійному керівництві. Директор проєкту UK in a Changing Europe, А. Менон [60], підкреслив, що невдоволення проведенням Brexit може підірвати довіру до політичної системи та політиків.

2.2. Наслідки у соціально-економічній сфері

Вже з моменту проведення референдуму щодо виходу Великої Британії з ЄС виникла хвиля прогнозів щодо політичного та економічного майбутнього Європейського Союзу загалом та Об'єднаного Королівства зокрема. Незважаючи на те, що Д.Кемерон у своєму зверненні після підрахунку голосів знову підкреслив стабільність економіки (яка є другою в ЄС після німецької), ринки капіталу миттєво зазнали змін. Британські аналітичні центри та експерти давали різноманітні прогнози, але в більшості випадків обговорювали три можливі сценарії: швидкий перехід до зростання економіки Великої Британії; складний перехідний період, що тривав би приблизно до 2020 року; або затяжна економічна криза до 2030 року [51]. Після тривалої політичної кризи, що тривала трохи більше ніж три роки, включаючи зміну трьох урядів, позачергові парламентські вибори та запеклі дискусії у суспільстві, переважна більшість депутатів нижньої палати британського парламенту 20 грудня 2019 року підтримали угоду про вихід з Євросоюзу з поправками, запропоновану прем'єр-міністром Б.Джонсоном. [51].

Аналіз медіа вказує на те, що головними темами у ЗМІ були укладання торговельної угоди та забезпечення свободи пересування й подорожей між Сполученим Королівством та ЄС. Соціально-економічні наслідки Brexit також

були у центрі уваги, оскільки вони стосувалися кожного громадянина і часто ставали предметом політичних дебатів. Медійний контент мав два відмінні за часом підходи: аналітично-прогностичний, який переважав у 2016 – середині 2017 року, та прагматично-фактографічний, який набув більшої актуальності пізніше. У медійних джерелах виявлено «вертикальну» політично забарвлену дискусію між єврооптимістами та євроскептиками на рівнях макро-, мезо- та мікрорівнів. Проведений аналіз М. Томашевською [94] та Я. Кібич [42] свідчить, що наслідки Brexit були однією з головних тем у медіапросторі Великої Британії з середини 2016 року до початку 2020 року. У контексті актуальних суспільних викликів топові «ділові медіа» Британії, національні та зарубіжні медіаагентства та соціальні медіа широко освітлювали питання укладання торговельної угоди та свободи пересування й подорожей між Сполученим Королівством та ЄС, а також соціально-економічні наслідки Brexitу та "секторальні ефекти". Ця медійна кампанія часто мала маніпулятивний емоційний характер, що поглиблювало внутрішній розкол країни. Досвід медіа-дискурсу в Британії є цікавим і актуальним для України в контексті інформаційної війни з Росією [94].

До певної міри, Б.Джонсон ускладнив завдання, відхиливши можливість продовження перехідного періоду після 31 грудня 2020 року з можливістю подовження на 1-2 роки. Це обмеження залишало йому лише один рік для укладення угод про зону вільної торгівлі з ЄС, США і, можливо, деякими країнами Британської співдружності. Інакше, британському бізнесу бракувало б компенсації за втрату доступу до Загального ринку. Початок переговорів про зону вільної торгівлі з ЄС був запланований на лютий 2020 року [51].

Почалися переговори щодо нової торговельної Угоди з ЄС, і від їхніх результатів залежала можлива модель перебудови торговельних відносин між Великою Британією та ЄС. Ці моделі різнилися за ступенем доступу до ринку ЄС і включали [147]:

– Вступ до Європейської економічної зони (ЄЕЗ) разом з ЄС, Норвегією, Ісландією та Ліхтенштейном, з певними виключеннями для рибної галузі і сільського господарства.

– Модель, подібна до швейцарської, участь в Європейській асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ) або інша форма вільної торгівлі з ЄС, без вступу до ЄЕЗ. Такі угоди можуть містити виключення у сфері фінансових послуг, аналогічно до відносин між Швейцарією та ЄС.

– Торгівля за правилами СОТ без окремої угоди про вільну торгівлю з ЄС.

За думкою експертів [2], найкращим сценарієм для Великої Британії була б модель Норвегії або Швейцарії, що передбачає вигідні позиції в торговельних угодах та участь у визначених сферах спільної політики, а також сплату внеску до бюджету ЄС. Однак такий сценарій, за підрахунками аналітичного центру Open Europe, може коштувати Великій Британії приблизно 1% ВВП.

Експерти з американського банку Goldman Sachs повідомляють, що Brexit призвів до втрати Великою Британією понад 100 млрд євро та недооцінки ВВП на рівні близько 2,5% протягом 2020 року. Зазначається, що з моменту референдуму про Brexit у червні 2016 року британська економіка щотижня втрачала майже 700 млн євро [144]. За даними німецького Фонду Бертельсмана, до 2030 року Велика Британія може зазнати втрат у розмірі 300 млрд євро через вихід з Євросоюзу, а це лише приблизні розрахунки. До кінця грудня 2020 року сторони мали можливість узгодити умови своєї торговельної співпраці і пом'якшити наслідки Brexitу. У політичному плані це також сприймається як негатив, оскільки вихід Великої Британії з Європейського Союзу вважається ідеологічною поразкою для ЄС. Це також може використовуватися противниками об'єднання, які стверджують, що це невдалий проект [59].

Під час завершення перехідного періоду Велика Британія та ЄС не змогли домовитися щодо умов співпраці в окремих галузях, а також вирішити питання стосовно Гібралтару та Іспанії. Європейці вимагали збереження доступу для своїх сільгосппродуктів на британський ринок, тоді як Велика Британія

розглядала можливість знаходження постачальників в інших країнах з більш доступними цінами. Виникло питання щодо регулювання діяльності європейських автовиробників BMW та Volkswagen на території Великої Британії після Brexit. Крім того, Ірландія, Голландія, Франція та Іспанія вимагали збереження доступу до британських вод для рибальства, тоді як уряд Великої Британії мав намір припинити цю практику після виходу з ЄС [179].

Виникли розбіжності зі США під час переговорів щодо створення зони вільної торгівлі з Великою Британією. У листопаді 2019 року президент США Д.Трамп критикував угоду про Brexit в тому вигляді, в якому вона була на той момент, вважаючи, що перехідний період заважав укладенню угоди. Він підтримував вихід Великої Британії з ЄС без будь-якого перехідного періоду. Це призвело до конфлікту інтересів між США та ЄС, які розглядали британський ринок як однаково привабливий для експорту сільськогосподарської продукції [51].

Враховуючи, що Європейський Союз зосереджений переважно на економічній інтеграції, Brexit викликав значні трансформації в спільній економічній політиці ЄС, Єврозоні та суміжних політиках. Велика Британія сприяла функціонуванню єдиного ринку, але не підтримувала всі європейські ініціативи. Вихід Британії призвів до більшої гармонізації податків, вищого оподаткування фінансових операцій та уніфікації системи прямого оподаткування. Вихід з єдиного ринку суттєво вплинув на країни-члени, що активно співпрацювали з Великою Британією в цій сфері, що призвело до негативного впливу на економічну інтеграцію ЄС.

Щодо зони євро, хоча Велика Британія не була її членом і не підтримувала поглиблення інтеграції, її вихід може сприяти посиленню Єврозони. Однак інтенсивність цього процесу залежить від учасників зони євро. Внесок Великої Британії в бюджет ЄС був одним з найбільших у Союзі, і її вихід призвів до перерозподілу доходів та видатків спільного бюджету[224].. Це негативно позначилося на енергетичній політиці, оскільки Велика Британія була активним лобістом нетрадиційних джерел енергії, і її вихід з ЄС може

призвести до послаблення підтримки ядерної енергетики та нетрадиційних джерел енергії, таких як сланцевий газ [224, 125].

На початку 2023 року вихід Великої Британії з Європейського Союзу призвів до втрати 330 000 працівників для британської економіки. Інформація, опублікована аналітичними центрами Великої Британії "Європа, що змінюється" та "Центр європейських реформ", показала, що у вересні 2022 року в країні було на 460 000 працівників з країн ЄС менше, ніж якби Велика Британія залишилася в європейському блоці. Це лише частково було компенсовано збільшенням кількості працівників з країн, які не входять до ЄС, на близько 130 000 осіб. Загальна втрата працівників становить приблизно 1% робочої сили. Професори Дж. Портес і Дж. Спрінгфорд зазначають, що міграція в цілому наразі перебуває на рівні, схожому на допандемічний, але міграційна система після Brexit призвела до явного розриву з тенденціями до Brexit, зменшуючи пропозицію робочої сили в деяких секторах. У низькокваліфікованих секторах трудова міграція, пов'язана з вільним пересуванням, не була замінена додатковою видачею віз за новою системою. Кінець свободи пересування, один з головних наслідків виходу Британії з ЄС і єдиного ринку, радикально змінив структуру міграції до Великої Британії. Кількість громадян ЄС у Великій Британії різко зменшилася. У 2021 році лише близько 43 000 громадян ЄС отримали візи для роботи, сім'ї або навчання, порівняно з щорічним показником від 230 000 до 430 000 протягом кожного з шести років до виходу з ЄС, згідно з даними Управління національної статистики Великої Британії [7].

Проте міграція, не пов'язана з роботою, підвищилася - чиста міграція до Великої Британії за рік до червня 2022 року склала понад 500 000 осіб - завдяки значному потоку біженців з України, Гонконгу та студентів. Нові імміграційні вимоги, введені урядом Б.Джонсона, передбачають систему балів для оцінки та встановлюють високі вимоги до мінімального доходу. Приблизно половина робочих місць на ринку праці Великої Британії доступна для іммігрантів, якщо вони мають кваліфіковану пропозицію роботи. Проте це все одно призвело до

значного дефіциту працівників з країн ЄС у деяких секторах, таких як транспорт і зберігання, оптова та роздрібна торгівля, житло та харчування, виробництво, будівництво та адміністрація. Тим часом, в останні місяці, нестача медичного персоналу, зокрема медсестер і працівників соціальної сфери, змусила уряд Британії шукати двосторонні угоди з країнами, що не входять до ЄС, для збільшення кількості медичного персоналу з країн, які перебувають у списку підтримки та захисту Всесвітньої організації охорони здоров'я, або так званого "червоного списку", що включає країни, які самі відчувають нестачу медичного персоналу, таких як медсестри та лікарі [7]. Мер Лондона, лейборист С.Хан, заявив, що вихід Великої Британії з Євросоюзу вже до січня 2024 року призвів до скорочення розміру її економіки на 6%, що становить 140 мільярдів фунтів (понад 162 мільярди євро). Глава столиці Сполученого Королівства представив дослідження, згідно з яким економіка Великої Британії зменшилася на 162 мільярди євро, ніж було б, якби країна залишилася в ЄС. Незалежний аналіз, проведений Cambridge Econometrics за дорученням мерії, підтверджує, що обсяг національної економіки зменшився на шість відсотків, ніж було б, якби Лондон залишився в митному союзі та одному ринку ЄС. Оцінка консалтингової компанії базується на економічному моделюванні випадку, якби країна не проголосувала за вихід.

Також було розраховано, що Сполучене Королівство зазнає втрат у розмірі 1,8 мільйона робочих місць (падіння на 4,8%), порівняно з тим, що могло бути в іншому випадку. *«Очевидно, що Brexit не дає очікуваних результатів. Жорсткий варіант Brexit, який ми обрали, веде нашу економіку вниз і підвищує вартість життя»*, – заявив Хан у своєму заявленні, опублікованому перед майбутньою промовою, яку він має виголосити пізніше у четвер. Під час виступу мер Лондона підтримає відкриті обговорення про недоліки виходу з ЄС та можливі переваги повернення до єдиного ринку [64].

Така позиція стає проблематичною для лідера лейбористів К.Стармера, який раніше виступав проти Brexit, але тепер зобов'язався зробити все можливе, щоб вихід з ЄС був успішним. Стармер виключив вступ до єдиного ринку або

митного союзу ЄС, проте наполягає на тому, що Велика Британія може укласти «набагато кращу» угоду для себе, дотримуючись стандартів ЄС у сферах охорони довкілля, праці та безпечності харчових продуктів.

Дослідження свідчить, що економічні втрати продовжуватимуться, якщо Велика Британія залишиться поза межами єдиного ринку, а реальний внесок до валового внутрішнього продукту до 2035 року буде на 311 мільярдів фунтів (10,1%) менший, ніж це могло бути в іншому випадку. Раніше опитування показало, що більшість британців підтримували б повернення Сполученого Королівства до єдиного ринку ЄС. Інші опитування за останні місяці також свідчать про те, що більшість британців зараз вважають Brexit помилкою. Дані за 2022 рік показують рекордні показники імміграції до Великої Британії, що вдвічі перевищили показники року перед Brexit. Раніше, відповідаючи на питання про можливість повернення Британії до ЄС, президентка Єврокомісії зазначила, що це питання належить наступному поколінню: *«Я завжди кажу своїм дітям: ви маєте це виправити. Ми все зіпсували, і ви повинні виправити це»* [64].

Подамо також дані опитування, що провела соціологічна компанія YouGov улітку 2023 року. Ураховуючи обмежені економічні вигоди від виходу країни з Європейського Союзу, 57% британців заявили, що рішення про Brexit у 2016 році було помилковим. Тільки 32% опитаних назвали це рішення правильним. Якби референдум проводився знову, більшість опитаних - 55% - заявили, що проголосували б за повернення до ЄС. 31% респондентів підтримали б Brexit. YouGov відзначає, що ці результати свідчать про "певний зсув" порівняно з січнем 2021 року, коли 49% висловилися за приєднання до ЄС, а 37% - проти. Прем'єр-міністр Р.Сунак у травні 2023 року заявив, що Brexit приносить переваги, посилаючись на свою політику "вільних портів" і зниження ПДВ. Економісти стверджують, що вільні порти - це "спеціальні зони" з податковими та митними пільгами та спрощеними правилами торгівлі, які, проте, мають обмежену цінність як інструмент регіонального розвитку. Опитування, проведене YouGov серед понад 2000 британців, показало, що 63%

респондентів вважають Brexit скоріше провалом, ніж успіхом, порівняно з 12%, які вважають його успішним. Ще 18% відзначили, що Brexit не можна вважати ні тим, ні іншим [80].

Щодо Європейського Союзу, ситуація стає все більш складною. З одного боку, Спільнота має можливість продемонструвати світові, що вихід однієї держави-члена не призводить до позитивних зрушень. З іншого боку, ЄС сам стикається з певними негативними наслідками виходу Британії, серед яких:

Зміна статусу британського ринку з внутрішнього на зовнішній, де близько 20% всього експорту ЄС, що навіть більше, ніж до США чи Канади, зумовлює більш складні та некомфортні умови торгівлі. Втрата одного з найважливіших фінансових центрів Європи, що з одного боку залишає фінансові потоки в ЄС, але з іншого – ускладнює здійснення ефективної інвестиційної політики європейських інвесторів та самих держав-членів. Зниження економіки ЄС, зокрема: 1) ВВП – до 20%; 2) експорту – до 30%; 3) населення – до 6%, порівняно з рівнями, сформованими раніше. Небезпечний прецедент Брекзиту може вплинути на майбутнє Європейського Союзу, що є негативним як для ЄС, так і для самої Британії, як держави-члена. Ослаблення конкурентоспроможності європейського фондового ринку через вихід Британії, особливо порівняно з ринком акцій США. Ослаблення європейської банківської системи через відмінність у підходах до ризиків порівняно з іншими державами-членами. Втрата фінансового внеску Британії у роботу інституцій та установ ЄС, що зменшить фінансування внаслідок зменшення чисельності населення та економічного потенціалу. Оскільки закони та нормативні акти ЄС мали великий вплив на регіональне законодавство, міста повинні мати право брати участь у переговорах при прийнятті рішень щодо заміни законів ЄС [47].

Велика Британія планує залишити тисячі законів Європейського Союзу протягом наступних двох років, так як процес виключення європейських законів з британського законодавства після Brexit ще триває. За даними "Європейської правди", британський уряд планує скасувати або переглянути близько 500 законів у 2024 році, з метою переглянути або скасувати більшість

таких законів до червня 2026 року. Міністерство з питань бізнесу та торгівлі зазначає, що уряд працює над реформуванням або скасуванням більше половини законів ЄС, що були прийняті протягом понад 40 років членства Великої Британії в ЄС. За даними урядового трекера, наразі з 6 757 залишених законів ЄС, 33% були змінені, скасовані або замінені. Міністерка з питань бізнесу та торгівлі Кемі Баденок зазначає, що уряду ще потрібно багато зробити в цьому напрямку. Спочатку планувалося скасувати всі залишені в силі закони ЄС до кінця 2023 року, але ці плани були скасовані через застереження бізнесу щодо правової невизначеності та бюрократичного хаосу. У травні минулого року уряд відмовився від цих планів і запропонував скасувати лише близько 600 законів ЄС до кінця 2023 року [8].

Позитивні аспекти Брекзиту для ЄС складніше визначити, але найважливішим здобутком для Спільноти є можливість формування власної політики та спрямування розвитку без урахування волі однієї держави-члена, що часто заважала у прийнятті важливих рішень в інтересах ЄС.

2.3. Вплив на політичну стабільність в Британії

Референдум щодо виходу Великої Британії з ЄС відіграв важливу роль у процесі регіоналізації, і його результати були досить цікавими. Варто відзначити, що більшість жителів Шотландії та Північної Ірландії проголосували за залишання в ЄС, тоді як Англія та Уельс переважно підтримали вихід (Додаток Б). Це особливо видно, за винятком трьох промислових центрів - Бірмінгема, Нотінгема та Шеффілда, - де населення більших міст, включаючи Лондон, виступило за збереження членства країни в ЄС.

В середині ХХ століття у Великій Британії регіоналізація стала значно актуальнішою. Населені підрозділи королівства, такі як Шотландія, Уельс та Північна Ірландія, почали активно висувати свої претензії до центрального уряду ще в 1960-ті роки, настоюючи на розширенні своїх владних повноважень

та децентралізації прийняття рішень. Ці претензії були засновані на концепції деволюції, сформульованій ще у 1919 році. Політична деволюція фактично передбачала передачу вищих органів влади повноважень нижчим органам. У 1999 році велике значення придбало створення регіональних представницьких органів, таких як Парламент Шотландії та Асамблея Уельсу, яким було передано ряд владних повноважень, особливо в сфері соціального розвитку, таких як освіта, охорона здоров'я та соціальне забезпечення. Слід зазначити, що впровадження деволюції було спрямоване на те, щоб запобігти сепаратистським тенденціям у регіонах, зокрема в Шотландії та Північній Ірландії, та зменшити політичну напругу між центром та провінціями шляхом розподілу владних повноважень на користь регіонів [47].

Після Brexit, крім економічних викликів, Лондон стикається з серйозними політичними проблемами. Поява Brexit ставить перед ним щонайменше три складні «територіальні» питання - Північної Ірландії, Гібралтару і Шотландії. Під час перехідного періоду в регіонах Великої Британії, де більшість населення голосувала проти Brexit на референдумі 2016 року, спостерігалася зростання політичної напруженості. Виступи сепаратистів у Північній Ірландії стали більш частими. У 1970-1980-ті роки Північна Ірландія була найбільш напруженим регіоном Європи, зіткнення між етнічними групами, теракти та поділ міст на «протестантські» і «католицькі» квартали стали частиною повсякденного життя. «Протестантами» називали етнічних англійців і шотландців, що підтримували збереження Північної Ірландії у складі Великої Британії, тоді як «католиками» - етнічних ірландців, які прагнули до об'єднання з незалежною Ірландією. Конфесійні маркери використовувалися для уникнення складних розмов і ясної позначки лінії розмежування [4].

У 1973 році Велика Британія та Ірландія одночасно стали членами Європейського економічного співтовариства (фактично, до Європейського союзу). Інтеграція країн ЄС ставала все глибшою, а кордони між ними - менш суттєвими. Поступово конфлікт в Північній Ірландії стихав, але етнічні

ірландці продовжують вважати свою націю розділеною, а суверенітет Великої Британії над своєю батьківщиною - неправильним. Етнічні англійці, як і раніше, бачать майбутнє регіону лише в об'єднанні з Англією. Зараз етнічні шотландці стали непередбачуваною силою. Більшість ірландців і шотландців проголосували проти виходу Великої Британії з ЄС, а більшість англійців - за.

З 1998 року Північна Ірландія має офіційне право на вільний вихід зі складу Великої Британії за результатами референдуму. Цей крок сприяв зменшенню напруги. Такий референдум може бути проведений у будь-який момент. Наприклад, лівонаціоналістична партія "Shinn Fein", що є євроскептичною, в своєму передвиборчому маніфесті виділила протидію Brexit, референдум щодо об'єднання Північної Ірландії та сусідньої Ірландії, а також збереження членства в ЄС. До проведення референдуму сепаратисти пропонували вимагати особливого статусу для Північної Ірландії в складі Великої Британії. В британському парламенті було представлено 18 депутатів з Північної Ірландії. За опитуванням лорда Ешкрофта, 46% мешканців Північної Ірландії підтримують вихід зі складу Об'єднаного Королівства та вступ до складу Ірландії (45% - проти, решта - не визначилися) [51].

У випадку стандартного виходу Великої Британії з Європейського Союзу на острові Ірландія з'явилася би фізична кордонна лінія з митними контрольними пунктами між Республікою Ірландія та Сполученим Королівством, до складу якого входить Північна Ірландія. Коли обидві країни були членами ЄС, не було потреби в прикордонному контролі. Проте реальним занепокоєнням була не торгівля чи митниця як така. З'явлення кордону загрожувало порушенню мирної домовленості, що покінчила з тридцятирічним конфліктом в Північній Ірландії. Угода, укладена у 1998 році, ще не стала минулим.

«Прозорість» кордону була однією з ключових умов угоди. Північна Ірландія залишалася в митній зоні Сполученого Королівства, але ПДВ та акцизи стягувалися за законодавством ЄС. Північноірландський протокол, який обговорювався під час Brexit, мав обсяг у 1800 сторінок і передбачав, що

митний контроль залишався між Північною Ірландією та рештою Великої Британії, включаючи митні перевірки в портах. Це створювало напругу, оскільки постачальники повинні були довести, що товари, які ввозяться до Північної Ірландії, не підуть далі до Республіки Ірландія, а отже, до Євросоюзу. Такий сценарій не влаштовував як прихильників жорсткого Brexit, так і Демократичну юніоністську партію (ДЮП) – політичну силу в Північній Ірландії, яка є традиційним союзником британських консерваторів.

Наслідки для британської політики не забарилися. Після перемоги на виборах до регіонального парламенту Північної Ірландії націоналістична республіканська партія «Шинн Фейн», яка мала складну історію, отримала перевагу. У Стормонті, де є механізм балансування влади між юніоністами і республіканцями (це також частина мирної угоди 1998 року), Демократична юніоністська партія (ДЮП) відмовилася брати участь у процесі. Це призвело до того, що Стормонт не міг утворити уряд, і з жовтня 2022 року регіон фактично керується напряду з Лондона, і ця ситуація триває до 2024 року.

У пошуках виходу з цієї кризи уряд Б.Джонсона вирішив представити законопроект, який дозволяв би йому в односторонньому порядку переглядати Північноірландський протокол між Британією та ЄС, що порушує міжнародне право. Це викликало гостру реакцію ЄС, який подав низку позовів проти Британії, і спільні відносини потрапили в глибшу кризу. Рух у будь-якому напрямку би обурих одну зі сторін і додатково підірвав популярність правлячої британської партії та уряду.

Приміром успішного вирішення конфлікту стало рішення прем'єр-міністра Р.Сунака. Спочатку він скасував спірний законопроект Джонсона, що дозволило йому переконати ЄС у серйозності своїх намірів. Потім він розпочав закриті переговори, з яких час від часу надходили обережні позитивні сигнали. За даними осіб, знайомих з ситуацією, фінальне рішення було узгоджене щонайменше у січні 2023 року, проте британський прем'єр перед офіційним оголошенням прагнув на неформальних зустрічах переконати своїх колег та партнерів підтримати знайдений компроміс [43].

27 лютого Р. Сунак та президентка Єврокомісії У. фон дер Ляєн на спільній пресконференції у Віндзорі оголосили про досягнення домовленості: для спрощення руху товарів з Великої Британії до Північної Ірландії будуть створені два митні коридори. Перший, «зелений», дозволить товарам перетинати кордон без перевірок, якщо вони не планують виходити за межі Північної Ірландії. Другий, «червоний», буде призначений для товарів, які можуть потрапити до ЄС. Товари, що обирають другий шлях, будуть перевірятися на відповідність євростандартам, як і раніше. ПДВ та акцизи на території Північної Ірландії будуть встановлюватися Лондоном, існуючі норми ЄС залишаться без змін. Парламент Північної Ірландії матиме можливість блокувати нові норми ЄС за кількарівневою процедурою, що може бути ініційована представниками двох партій, юніоністів та республіканців. Це важливе положення, оскільки зараз на Північну Ірландію поширюються норми єдиного ринку Євросоюзу, на які вона не має впливу. Передбачено, що цей механізм можна запускати лише у разі дуже серйозних питань. Також передбачено безперешкодне ввезення ліків, рослин і тварин без необхідності сертифікатів відповідності нормам єдиного ринку ЄС.

Ці три пункти – значне досягнення Р. Сунака у переговорах. Вони майже повністю відповідають пропозиціям, що раніше відкинув ЄС, запропоновані Б. Джонсоном. Згідно з угодою у Віндзорі, Північна Ірландія залишиться під контролем більшості норм єдиного ринку Євросоюзу, а Суд ЄС продовжить мати юрисдикцію над питаннями, включаючи спори, в яких залучена Велика Британія. Британія також зобов'язалася відмовитися від ідеї Джонсона щодо одностороннього перегляду угоди з ЄС, що може створити опозицію у парламенті серед прихильників жорсткого Brexit [43].

Річні результати опитування громадської думки 2022 року, проведеного в Північній Ірландії Life and Times, показали збільшення кількості прихильників виходу зі складу Сполученого Королівства та приєднання до Ірландії. Останнє опитування серед 1405 мешканців Північної Ірландії показало, що 45% вважають, що через 20 років Північна Ірландія може вийти зі складу

Сполученого Королівства, а лише 38% вважають, що статус кво залишиться. Також 63% респондентів вважають, що Brexit збільшив ймовірність возз'єднання острова Ірландія. Щодо референдуму про об'єднання Ірландії, 47% респондентів в Північній Ірландії відкинули б пропозицію залишитися у Сполученому Королівстві, що на 6% менше, ніж у 2022 році. Кількість прихильників возз'єднання зросла на 5% і становить 35%, що є новим максимумом. Попереднє опитування Life and Times ще в 2015 році, до Brexit, показало, що лише 14% жителів Північної Ірландії підтримували возз'єднання з Ірландією. Після Brexit у 2020 році прихильники та противники возз'єднання були майже порівну. Зростання підтримки виходу Північної Ірландії зі Сполученого Королівства в майбутньому відбувається на тлі політичної кризи в регіоні. Демократична юніоністська партія, яка підтримує поглиблення відносин із Великою Британією, блокувала формування нового уряду Північної Ірландії, протистоячи умовам торгівлі за угодою Британії з ЄС. Це блокування не зняли навіть після проривної угоди між Лондоном і Брюсселем, яка спростила перевірки британських товарів, що прибувають до портів Північної Ірландії, які вимагаються ЄС [98].

Шотландія, другий найбільш складний регіон, може стати аналогічним Каталонії за сценарієм розвитку подій. З Шотландією пов'язані ще більші виклики для Б. Джонсона, ніж для Північної Ірландії, оскільки сепаратистська «Шотландська національна партія» має домінуючу позицію в місцевому парламенті, здобувши 47 з 59 місць, що належать шотландцям у Палаті громад. Перший міністр Шотландії, Н. Стерджен, 19 грудня 2019 року надіслала Джонсону листа, в якому вимагала надати місцевому парламенту право на проведення другого референдуму щодо незалежності. Перший референдум відбувся у 2014 році, і тоді 55% шотландців проголосували проти виходу зі складу Сполученого Королівства.

Влада Шотландії може спробувати провести незаконний референдум щодо незалежності. Сепаратисти в Шотландії мають значну соціальну підтримку для організації провокацій та акцій протесту. Згідно з опитуванням

YouGov, незалежність Шотландії підтримує активна меншість – 44% населення регіону (проти - 56% респондентів) [210] (додаток В). В Шотландії дуже сильно поширені настрої за виходом з Великої Британії та за незалежність [30]. Однак варто враховувати, що в Шотландії також проживає чимало етнічних англійців, і голоси противників незалежності включають і їхні думки [4].

Для здійснення такого політичного кроку було необхідна згода уряду Великої Британії, але Б. Джонсон категорично відмовляється це робити: оскільки попередній референдум у Шотландії відбувся у 2014 році, прем'єр вважає, що немає потреби проводити його знову. Таким чином, шотландська національна партія продовжували шукати своїх прибічників в ЄС. Їхня мета - переконати лідерів ЄС надати підтримку або не заважати проведенню такого референдуму і полегшити шлях Шотландії до швидкого вступу в ЄС, якщо виборці вирішать вийти зі складу Великої Британії [189].

Шотландські націоналісти, крім політичних амбіцій, мають і чисто прагматичні інтереси, оскільки після завершення перехідного періоду Brexit експортери з Шотландії втрачали доступ до Спільного ринку ЄС. Таким чином, це ставало можливістю для влади взяти під свій контроль видобуток і продаж енергоресурсів з шельфу у Північному морі. На цьому фоні поширилися популістські повідомлення про те, що єдиний від Великої Британії шлях є гарантією економічного успіху та процвітання Шотландії [96].

Виступаючи в прямому ефірі телеканалу ВВС, присвяченому виходу Британії з ЄС, експрезидент Європейської ради Д. Туск зазначив, що Європа переживає «співчуття» до ідеї незалежної Шотландії. А вступ Шотландії в ЄС буде сприйнято «з ентузіазмом» при цьому політик акцентує, що Європа не має наміру втручатися у внутрішні справи Британії, якими є взаємини між складовими частинами Сполученого Королівства [161]. Приблизно так само восени 2019 р. висловився Г. ван Ромпей, який зазначив, що після референдуму з питання Брекзиту європейці дещо змінили своє ставлення до незалежності Шотландії: *«Я думаю, що є зміни, так, тому що багато людей дивляться на те, що шотландці підтримують. Вони (шотландці) хочуть залишитися в*

Європейському Союзи, і водночас їм заборонено залишатися в Європейському Союзі» [177].

Новий конфлікт, спровокований законом про внутрішній ринок, що його запропонував британський кабінет Б.Джонсона. Единбург відреагував гостро й радикально. В Шотландії незадоволення дискримінаційним законопроектом, що нехтує інтересами регіонів, викликало найжорсткішу відповідь – знову заклик до проведення нового референдуму про незалежність [119].

Шотландський уряд у листопаді 2023 року представив документ, в якому викладені аргументи на користь приєднання до Європейського Союзу як незалежної країни, підкреслюючи своє незадоволення наслідками Brexit. Цей документ, про який згадує колонка першого міністра Шотландії Х. Юсафа в виданні Politico, містить перелік аргументів шотландського уряду на користь того, чому країна повинна стати незалежною від Сполученого Королівства та приєднатися до ЄС. У цьому документі наголошується, що Шотландія та Євросоюз поділяють спільні цінності, зокрема, зобов'язання до верховенства міжнародного права та захисту прав людини. Документ також повторює позицію Шотландської національної партії, що голосування за незалежність країни буде розглядатися як мандат для початку переговорів про вступ до ЄС.

Неофіційно у шотландському уряді вказують, що цей документ спрямований передусім на держави-члени Євросоюзу, щоб підкреслити переваги членства Шотландії та заспокоїти побоювання окремих держав, таких як Іспанія, щодо загострення сепаратизму в їхній країні.

У документі зазначається, що процес вступу до ЄС базується на заслугах, і шотландський уряд впевнений, що Шотландія матиме всі можливості для того, щоб плавно та швидко виконати вимоги процесу вступу згідно зі статтею 49 Договору про заснування ЄС. Однак серед труднощів, які вказуються в документі, виникає питання щодо створення національної валюти, оскільки потрібно буде впровадити євро, а також існує невизначеність щодо майбутніх кордонів з Англією та перевірок між ними.

Тим не менш, уряд Шотландії не уточнює, як саме він має намір досягти незалежності, особливо враховуючи, що Верховний суд Великої Британії відхилив його запит на проведення другого референдуму з цього питання після 2014 року [118].

Для британського уряду після Брекзиту залишається важливим питання Гібралтару. Гібралтар – це мала територія на південній околиці іспанського узбережжя, яка є британською колонією з 1713 року, і на її суверенітет неодноразово претендувала Іспанія. У 2016 році понад 95% населення Гібралтару проголосувало за збереження Великої Британії в складі ЄС. Ця заморська територія має власну банківську систему та основу економіки, якою є офшорна банківська справа, сфера послуг, ремонт та заправка комерційних судів. Торгово-економічні відносини з ЄС також мають велике значення. На Гібралтарі немає свого сільського господарства, а щодня на роботу до нього їздять 9 тисяч громадян Іспанії. Брекзит став причиною напружених відносин між Великою Британією та Іспанією, оскільки остання виступає за спільне володіння Гібралтаром. У 2018 році британський уряд ухвалив рішення поширювати на Гібралтар будь-які переговори з ЄС після Брекзиту. Є побоювання, що влада Іспанії може блокувати торговельні переговори між Великою Британією та ЄС, щоб вплинути на зміну статусу Гібралтару.

У 2016 році майже всі гібралтарці (95,9%) проголосували за те, щоб залишитися у ЄС. Проте питання майбутнього статусу Гібралтару не було обговорено під час переговорів між британськими та європейськими представниками щодо угоди про вихід Великої Британії з ЄС. Угода, досягнута 31 грудня 2020 року між Іспанією, Великою Британією та ЄС, передбачає, що Гібралтар залишається частиною угод ЄС, таких як Шенгенська зона, і Іспанія буде контролювати порт і аеропорт до того моменту, поки не буде прийняте довгострокове рішення. Погоджено попередній британсько-іспанський документ щодо економічного та політичного майбутнього Гібралтару. Згідно з цими домовленостями, прикордонний контроль між Іспанією та Гібралтаром зникає, Гібралтар стає частиною Шенгенської зони, а співпраця з іспанцями в

питаннях правопорядку збільшується. В аеропорту та порту Гібралтару будуть встановлені пропускні пункти, де будуть проводитися візові перевірки згідно з новими умовами. Надання дозволу на в'їзд до Гібралтару буде залежати від місцевих правоохоронних органів, але перевірки відповідності перебування на території Шенгенської зони будуть проводитися іспанською стороною. На жаль, для українців це не приносить жодних позитивних змін, оскільки вони продовжать потребувати візи для відвідування Гібралтару. Однак існують винятки для тих, хто проживає на території ЄС або Великої Британії протягом більше року, а також для власників британської мультівізи на шість місяців і більше. Також виникає питання, як працюватиме паспортний контроль, оскільки в'їзд зі сторони Іспанії буде вільним. Це може вказувати на те, що фактично Гібралтар буде відкритим і для України [68].

Головний міністр Гібралтару, Ф. Пікардо, висловив упевненість у тому, що майбутні відносини між британською заморською територією та Європейським Союзом будуть визначені протягом першої половини року. Він підкреслив, що 2024 рік вирішальний для досягнення угоди з Брюсселем, яку очікували після виходу Великої Британії з ЄС у 2020 році. Пікардо попередив про можливі дебати з ЄС та Іспанією і закликав до терпіння та спокою під час переговорів, назвавши їх єдиними союзниками. Він також закликав готуватися до можливого тиску наприкінці переговорного процесу. Пікардо, який виступає проти Brexit, також зазначив, що процес виходу Британії з ЄС є «одним з тих випадків безсумнівних негараздів», які змусили «нас сісти за стіл, за яким ми, ймовірно, ніколи не хотіли опинитися». Лідер Гібралтару високо оцінив «тісну співпрацю з Великою Британією» і сказав, що вони просуваються вперед у «цих складних і делікатних переговорах до успішного завершення» [17].

Питання регіоналізації Великої Британії залишається важливим і актуальним для країни. Процеси, започатковані Вестмінстером у сфері регіональної політики, визначили глибокі зміни в політичній, адміністративній, державно-правовій, а також суспільно-політичній та політико-культурній сферах сучасної Великої Британії. Дослідження сучасних тенденцій

регіоналізації виявило, що цей процес тісно пов'язаний з внутрішніми та європейськими процесами інтеграції та глобалізації, де регіони виступають як важливі суб'єкти.

Висновки до розділу 2

Протягом перехідного періоду Велика Британія зобов'язувалася дотримуватися низки умов, пов'язаних з Європейським Союзом, хоча деякі з її прав будуть обмежені. Протягом цього періоду на Велику Британію поширювалися права ЄС, включаючи міжнародні домовленості та рішення Суду ЄС, а також вона сплачувала фінансові внески до бюджету ЄС. Однак Велика Британія втратила можливість впливати на законодавство ЄС, включаючи право голосу в інституціях ЄС. Протягом перехідного періоду Велика Британія продовжила свою участь у програмах ЄС та мала доступ до баз даних ЄС, а також можливість обговорювати директиви та політику ЄС з державами-членами у певних випадках. У цей період Велика Британія також мала можливість вести переговори, укласти та ратифікувати міжнародні договори з іншими державами, проте вони набували чинності лише після закінчення перехідного періоду або з окремої згоди ЄС. Перехідний період дав Великій Британії час на адаптацію законодавства до виходу з ЄС та проведення переговорів щодо майбутніх торговельних відносин. Перехідний період також допоміг Великій Британії відтермінувати активацію Протоколу щодо Ірландії/Північної Ірландії.

Вихід Великої Британії з ЄС вплинув на політичну стабільність Європейського Союзу і продовжує ставити під питання існування цього політичного утворення. Компромісом між Великою Британією, яка бажала обговорення умов виходу та майбутньої співпраці, і ЄС, який настоював на початку переговорів про майбутнє після «розлучення», стала прийнята політична декларація, яка була доповнена на засіданні Європейської Ради. Проте ця декларація не в повній мірі відповідає амбіціям Великої Британії,

оскільки не має юридичної сили та є недостатньо конкретно в деяких аспектах. Економічний та безпековий виміри майбутніх відносин є найбільш важливими.

Головною проблемою для Великої Британії є позиція Шотландії та Ірландії. Хоча немає ймовірності розпаду Британського Королівства, політичні суперечності між регіонами залишаються актуальними. Очікуються структурні зміни у внутрішніх відносинах Великої Британії, і буде потрібно досягти компромісу між Лондоном і регіонами. Брекзит спровокував збільшення прихильників незалежності в Шотландії, зробивши місцевий автономізм більш радикальним. У регіоні зросла підтримка ідеї незалежності, а в останні місяці 2020 року з'явилася пропозиція провести референдум без згоди Лондона, що відображає загострення ситуації.

РОЗДІЛ III

БРЕКЗИТ ТА ГЛОБАЛЬНІ Й ЛОКАЛЬНІ ЗМІНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

3.1. Брекзит та локальні зміни позицій євроскептиків в інституціях ЄС

Ідея Європейського союзу втілює концепцію перемоги післявоєнних ліберальних еліт, які створили ЄС у його сучасному вигляді. Раніше жодна країна не виходила добровільно з ЄС, тож референдум у Великій Британії став серйозним ударом по європейським елітам та кризою самої ідеології. Виходячи з ЄС, Британія підірвала європоцентристські концепції. Це спричинило значний ріст популярності серед євроскептиків. Брекзит перетворився на суперечку ідеологій між тими, хто підтримує розвиток та цілісність Євросоюзу — традиційними ліберальними елітами, і тими, кого називають євроскептиками, правими консерваторами, націонал-популістами. Останні переконують, що Євросоюз повинен йти іншим шляхом, надавати більше влади національним парламентам та змінювати пріоритети [1].

Висновки, які можна зробити з аналізу, проведеного Я.Кібіч, показують, що ЗМІ в більшості країн залишалися нейтральними, коли повідомляли про переговори щодо Brexit. У середньому лише одна з десяти доповідей розглядала цю тему з точки зору національних інтересів. Однак виявилися помітні різниці між країнами. Наприклад, французькі ЗМІ розглядали Brexit як виклик для Сполученого Королівства, а не для Франції та ЄС; інтерес до майбутнього ЄС був найвищим серед медіа Швеції й Греції. З іншого боку, іспанські та ірландські ЗМІ висловили рішучу протидію Brexit, тоді як італійські й французькі ЗМІ були трохи ближчі до представлення поєднання аргументів на користь виходу Великої Британії з ЄС та проти цього. Медіаконтент в Ірландії свідчить про активну участь країни в процесі Brexit: репортажі та публікації в ірландських ЗМІ розглядали ірландську та британську перспективи на майбутнє після завершення виходу Великої Британії з ЄС. Аналізуючи всі ці дані, можна

сказати, що загальна тривога щодо майбутнього ЄС та впливу Brexit на нього або на окремі країни ЄС відсутня, за винятком Ірландії. Якщо не брати до уваги відображення інформації в Ірландії, то більшість (68 %) європейських новин сконцентровані на ситуації в Британії, тоді як трохи менше кожна п'ята стаття (19 %) обговорювала наслідки для ЄС [42].

Медійний огляд британської кампанії щодо виходу з Європейського Союзу, як не дивно, передавався переважно нейтральними повідомленнями, що в основному підтверджували факти. Більшість досліджених новин, заголовків і повідомлень у більшості випадків не виражали жодної позиції стосовно Brexit; лише кожна п'ята частина висловлювала впевнену думку про цю глобальну подію. Кількість новин про Brexit була найбільшою в ірландських ЗМІ, за якими слідували Німеччина, Греція, Іспанія, Італія, Франція, Польща й Швеція. Грецькі, іспанські, шведські та ірландські ЗМІ займали одну позицію, яка була проти Brexit, тоді як італійські, польські й французькі медіа виражали балансування між сторонами підтримки та протистояння цьому рішення. Зауважується, що інтерес до майбутнього ЄС був найбільшим у Швеції й Греції [42].

За словами дослідниці Я.Кібіч, серед тих ЗМІ, які висловили чітку позицію щодо Brexit, менше ніж 10 % позитивно відгукувалися про це рішення, на відміну від 74 % представників європейського медіа, які виступали проти нього та критикували його. Отже, коли європейські ЗМІ висловлювали свою позицію щодо Великобританії та її уряду, це було переважно негативно й критично.

Загалом, дослідження показує, що більшість (59 %) медіаконтенту щодо Brexit у ЄС стосувалася викликів, з якими зіткнеться сама Великобританія, а не того, що означає вихід Британії для кожної з 27 країн-учасниць ЄС. За винятком ірландських ЗМІ, медійний огляд на території єврозони відображає фактичну відсутність тривоги щодо впливу Brexit на Європу та майбутнє самої асоціації. Якщо не брати до уваги ірландські ЗМІ, 69 % аналізованих європейських новин повідомляли про ситуацію в «туманному» Альбіоні,

загрози, страхи, перспективи й наслідки для всіх сфер життєдіяльності Сполученого Королівства поза межами Європейського Союзу [42].

Вихід Великої Британії з Європейського Союзу призвів до перетворень у стратегії самого Союзу, змінивши акценти у внутрішній та зовнішній політиці. Перші зміни відбулися на політичному рівні, коли у 2016 році Велика Британія оголосила про вихід своїх представників з інституцій ЄС. Відзначаються значні зміни у складі Європейського Парламенту, де спостерігається зростання рівня євроскептицизму. Британські партії на той момент були представлені у декількох євроскептичних парламентських групах. Зокрема, Британська консервативна партія мала вісім місць у групі Європейських консерваторів і реформістів, а також Ольстерська юніоністська партія мала одне місце у цій групі. До 2019 року євроскептична партія Британії UKIP практично складала половину членів групи «Європа свободи та прямої демократії». Пізніше до цієї ж групи приєдналися нова Партія Brexit (створена після референдуму 2016 року, що підтримувала жорсткий вихід і конкурувала з UKIP), Соціал-демократична партія та інші незалежні депутати, що призвело до припинення існування групи «Європа свободи та прямої демократії» [215]. Згідно з результатами виборів до Європарламенту 2019 року, приблизно 31% його депутатів були євроскептиками, порівняно з 27% після виборів 2014 року. Однак цей показник зменшився до 28% протягом наступного року, коли британські європарламентарі покинули інституцію [215]. Отже, попри прогнози зростання рівня євроскептицизму на фоні Брекзиту, кількість євроскептиків у Європарламенті залишилася на тому самому рівні.

На виборах до Європарламенту 2019 року Партія Brexit під керівництвом Н. Фараджа отримала найбільшу підтримку голосів, але британські євроскептики припинили бути однією об'єднуючою силою, і почали виявляти все більше розбіжностей у своїх поглядах. Через відсутність узгодженого політичного курсу та фінансування партія UKIP розпалася. Пізніше Партія Brexit на певний час вийшла з політичної арени Великої Британії, і під час пандемії знову з'явилася як партія «Реформа Великої Британії», критикуючи

бездіяльність британського уряду під час кризи [215]. Вихід Британії з ЄС призвів до зміщення акцентів у британському євроскептицизмі, який поступово виходить з політичного уваги. Партія UKIP пропагувала вихід з ЄС, Партія Brexit закликала до жорсткого Brexit у переговорах з ЄС, тоді як оновлена партія «Реформа Великої Британії» вже не критикує ЄС, а зосереджується на національному уряді. Це призводить до послаблення євроскептиків як в Британії, так і в ЄС, оскільки британський євроскептицизм довгий час був їхньою основною доктриною. Як додаткове підтвердження, низка партій країн-членів ЄС змінили свою риторику стосовно членства в ЄС. Після виходу Британії французький Національний фронт відмовився від ідеї виходу Франції з ЄС [194]. Також італійська партія «Ліга», лідер якої М. Сальвіні закликав до виходу із Шенгенської зони та зони євро, зазначив, що Італії краще поки що залишитися в цих європейських ініціативах [207]. Члени німецької євроскептичної партії «Альтернатива для Німеччини» також послабили свою риторику щодо виходу з ЄС і нині заявляють, що вихід Німеччини з ЄС можливий лише тоді, коли якась інша північноєвропейська держава залишить організацію [231]. Вихід Британії та всі труднощі, які з цим пов'язані, показали складність дезінтеграційних процесів і тим самим знизили бажання євроскептиків ратувати за інші екзити. Те, чого вони хочуть зараз, – це залишитися в ЄС та змінювати його зсередини [126].

В заявах, висловлених Німеччиною і Францією, а також керівниками країн Вишеградської четвірки – Польщі, Чехії, Угорщини та Словаччини – складно виявити прямі або раптові розбіжності. Міністри Німеччини та Франції підкреслювали необхідність посилення Європейського монетарного союзу і акцентували на все більш жорсткій координації економічної та податкової політики. Ф.-В. Штайнмайєр і Ж.-М. Ейро наголошували, що всі заходи мають відповідати розчаруванням певних громадян у Європейському проекті, як один з проявів якого виступив результат референдуму в Британії.

Прем'єр-міністри Чехії, Польщі, Угорщини та Словаччини – Б. Сobotка, Б. Шидло, В. Орбан та Р. Фіцо – висловлюють переконання, що Європейський

Союз має стати «Союзом довіри». *«Довіру необхідно відновити на всіх рівнях. Реальні побоювання наших громадян мають бути краще висвітлені (у політиці). Національні парламенти мають бути почуті. Інститути Європейського Союзу мають діяти чітко у межах своїх завдань і мандатів»* [13], - так голови урядів Вишеградської групи сформулювали своє несприйняття спроб будівництва супердержави під керівництвом Єврокомісії та інших центральних органів ЄС.

Союз повинен сфокусуватися на практичному відновленні процесу зближення, використовуючи всі доступні інструменти, такі як гармонізація, підтримка інвестицій, стимулювання інновацій, завершення формування єдиного ринку енергії і цифрових послуг, сприяння вільній торгівлі і свободі переміщення, а також підсилення ринку мобільної робочої сили з метою створення перспективних робочих місць.

Уже протягом тривалого часу Велика Британія не впливає на процес ухвалення рішень у ЄС, але загальна політика Союзу значно не змінилася. Це пояснюється тим, що країни-члени не поспішають до інтеграції через різноманітні внутрішні та зовнішні фактори. Вихід Великої Британії може не суттєво вплинути на інтенсивність європейської інтеграції в короткостроковій перспективі, але знизить загрозу дезінтеграції.

Як стверджують дослідники [124-126], євроскептики з Італії та Франції визнають, що для інших країн вийти з ЄС буде складніше, оскільки Велика Британія не була частиною євро та Шенгенської зон і мала сухопутний кордон лише з Ірландією. Сьогодні важко прогнозувати реальний вплив британського євроскептицизму та виходу з ЄС на політику та економіку Союзу через наслідки пандемії. Однак британський євроскептицизм майже повністю зник з британської політики, і тому його вплив на політику ЄС зараз є незначним.

Європейський парламент часто вважають одним з найбільш євроскептичних органів, оскільки він формується з представників політичних партій держав-членів. Згідно з характеристикою парламенту під керівництвом Д. Сассолі, його структура стала більш поляризованою та менш однорідною.

Політичні групи тепер менше зосереджені на ідеології, а замість цього більше уваги приділяють політичній приналежності партій. Регулювання політики євроскептиків у парламенті здійснюють лідери політичних партій і груп, тому важливо враховувати, яку позицію представляють лідери цих партій і наскільки вона узгоджена з загальною політикою партії та групи.

Найбільшою євроскептичною групою в Європарламенті є ідентичність та демократія (далі – ІД), до якої приєдналася розформована після Brexit група Європа свободи та демократії, а також партії Справжні фіни й Данська народна партія з ЄКР. Головою партії є М. Занні, який раніше був членом менш євроскептичної партії Рух п'яти зірок в Італії, але потім перейшов до Ліги [218]. Хоча М. Занні є молодим політиком, його можливо делегували лідерами групи для представлення її на політичній арені. Лідеркою французького Національного фронту і однією з найвпливовіших членів групи є М. Ле Пен. Вона довгий час підтримувала дезінтеграційні процеси в ЄС та закликала французів до виходу з організації. Проте останнім часом спостерігається тенденція до послаблення її риторики, зокрема, М. Ле Пен відмовилася від ідеї виходу з євро та погодилася лише на реформування організації [194].

Лідер італійської партії Ліга, М.Сальвіні, розпочав критикувати ЄС за його бездіяльність під час пандемії, але його партія починає втрачати підтримку серед виборців. Варто відзначити лідера німецької партії «Альтернатива для Німеччини», Я. Мейтена, чий погляд був більш спрямований на підтримку США, проте останнім часом його риторика стала більш критичною до ЄС. Незважаючи на це, сам Я.Мейтен не виступає за такий радикальний опір Європейському Союзу. Саме Італія, Франція та Німеччина мають найбільше представництво у Європарламенті, тоді як інші країни, такі як Чехія, Фінляндія, Данія, Естонія, Бельгія, Австрія і Нідерланди, представлені лише 1-3 членами відповідно. Група «Ідентичність та Демократія» є досить новою, утвореною з нових популістських і євроскептичних партій. Часто партії цієї групи асоціюються з різними зацікавленими групами. Наприклад, партія «Нідерландів за свободу» за деякими джерелами отримує фінансування від лобістів зі США,

а Партія свободи Австрії виступає проти посилення санкцій та за розширення співпраці з Росією. Також варто відзначити тісне співробітництво між Національним фронтом М. Ле Пен та Росією. Високий рівень представництва ІД у Європарламенті сприяє тому, що ці партії перетворюються на об'єкти лобіювання з боку як самого ЄС, так і третіх країн [230, 170, 134, 156, 164].

Якимчук М. [124] зазначає, що група Європейських консерваторів та реформістів перетворилася на найбільшу євроскептичну групу у попередньому скликанні парламенту. Після виходу британської Консервативної партії як провідної сили, до групи приєдналися більш популістичні партії, такі як іспанський Вокс, Сімейна партія Німеччини, Грецьке рішення та голландський Форум за демократію. Це призвело до зміни ідеології групи та її політичного спрямування від поміркованого євроскептицизму до більш радикального. Зокрема, підтримку виходу з ЄС висловлюють партії, такі як Грецьке рішення, чеська Громадська демократична партія та голландський Форум за демократію. Також важку позицію стосовно функціонування єврозони та подальшого співробітництва мають словацька Свобода і солідарність та Болгарський національний рух. Групою зараз керують італієць Р. Фітто та поляк Р. Лугутко. Однак політику групи визначає польська Право та справедливість, яка здобула майже половину місць у групі з 52 можливих. До групи також входять дві польські партії Об'єднана Польща та Угода. На чолі групи стоять представники партій Брати Італії та Вокс. Раніше ключовою партією групи була Консервативна партія Британії, але після Брекзиту група втратила свої позиції у ЄП.

Найменшою євроскептичною групою є «Європейські об'єднані ліві», яка виступає за м'який євроскептицизм. До групи входять комуністичні партії та ліві. Тривалий час саме цю групу вважали проросійською. До парламентської групи цього скликання також увійшли представники політичного руху «Тепер Народ» та партії Лівий блок (Португалія), Подемос (Португалія), Ліва партія (Швеція), Лівий союз (Фінляндія), Червоно-зелений альянс Данії та Нескорена Франція, заснований у 2018 році, проте не зареєстрований як партія ЄС. Також до

групи входять ще п'ять партій, які не є членами жодного європейського альянсу. У групі представлені партії з різними ступенями євроскептицизму, включаючи ті, що підтримують вихід з організації, такі як партії Португалії, Данії та Чехії. Поступово партії групи втрачають підтримку серед населення, а група перетворюється на об'єднаний блок партій, погляди яких не сумісні з іншими групами. Ці внутрішні партійні процеси дещо вплинули на рівень євроскептицизму в ЄП [126].

Після аналізу проявів євроскептицизму в інституціях ЄС можна зробити наступні висновки. Функції та завдання інституцій ЄС закріплені в договорах, але на неформальному рівні кожна інституція відповідає за певний процес в організації. Інтенсивність та швидкість інтеграції залежать від Європейської ради і Європейського парламенту. Якщо більшість лідерів держав або парламентів не готові до поглиблення співробітництва, то посилення кооперації не відбудеться. Тому рівень і прояви євроскептицизму саме в цих інституціях є надважливим. В інших інституціях, таких як Європейська комісія та Рада ЄС, які не несуть політичної відповідальності за реалізацію рішень, рівень опозиції до ЄС не настільки важливий, оскільки вони зосереджені на реалізації технічних аспектів - прийнятті та імплементації законів. Тобто євроскептицизм має особливу силу саме в політичних органах ЄС. Прояви євроскептицизму в інституціях також залежать від впливу національного уряду та парламенту. Якщо позиції євроскептиків мають сильне представництво в державі, то ці ж урядовці можуть впливати на політику і в самій організації. Важливо зауважити, що ідеї євроскептицизму переважно поширюються не політичними партіями чи групами, а політичними лідерами та популістами, які критикують ЄС. Крім того, ці представники можуть мати зв'язки з Росією. Лідери держав-членів, політичні партії та депутати Європарламенту критикують ЄС за бездіяльність, але саме вони є тим механізмом, який регулює цей процес бездіяльності. Політики держав-членів намагаються відокремити ЄС від національних урядів, забуваючи, що уряд ЄС сформований із національних представників [126].

Навіть після виходу Великої Британії з ЄС, країна намагається зберегти свій вплив на політику Союзу, хоча б на мінімальному рівні. Вихід з Союзу фактично виключив Британію з європейської політики, тому вона створює новий формат відносин з лідерами Союзу. Деякі автори стверджують, що Франція, Німеччина та Велика Британія мають амбіції реалізувати спільну політику в новому форматі «Великої трійки». Дослідження Центру Карнегі показують, що саме ці країни спільно опублікували десятки заяв про актуальні проблеми на міжнародній арені, і ця тенденція не змінилася після виходу Британії [184]. Франція, Німеччина та Велика Британія намагаються узгоджувати свої позиції щодо нових політичних викликів і виступати єдиною силою, залучаючи підтримку інших акторів. Після Brexit зв'язки між цими країнами в кулуарах ООН також посилюються [141]. Однак, неварто очікувати значного посилення цього формату, оскільки Британія визначила для себе, що бачить своє майбутнє поза ЄС, і суперечності, які виникли внаслідок виходу, не зникли. Замість цього можна передбачити прагнення Британії відновити своє регіональне лідерство в європейській безпековій політиці, як свідчить її активність на початку 2022 року, зокрема у напрямку запобігання новому витoku агресії Росії проти України через надання масштабної військової допомоги Україні та ініціативу створення союзу з Україною й Польщею.

Брекзит призвів до перебудови балансу сил в ЄС та зменшення впливу Союзу на міжнародну політику. Вихід Британії сприяв підвищенню політичного вагомості Франції та Німеччини, проте для засвоєння такого статусу вони повинні вирішити кілька проблем. Особливо важливо узгодити спільні позиції з ключовими політиками у ЄС та враховувати думки менших держав щодо інтеграції на всіх рівнях. Вихід Великої Британії може змінити динаміку відносин між ЄС та Росією у середньостроковій перспективі. Історично Велика Британія сприймала політику Росії суворіше, а після подій у Солсбері вона розглядає Росію як більшу загрозу, ніж її європейські партнери. Навіть у європейських колах розглядається можливість того, що позиція ЄС стосовно Росії може стати більш м'якою. Італія, Греція, Угорщина, Болгарія та

Словаччина підтримують дружні відносини з Росією. Також відносини між Францією та Росією, а також Німеччиною та Росією є далеко неоднозначними. З одного боку, ці країни засуджують агресивну політику РФ, але з іншого боку, їхня політична позиція лише частково впливає на рівень співпраці з Росією у сферах економіки та енергетики. Польща та країни Балтії, навпаки, закликають ЄС посилити жорстку позицію стосовно Росії на всіх рівнях, включаючи економічні та енергетичні сектори [172]. Також у ЄС часто виникає дискусія щодо того, чи посилювати, чи послаблювати санкції щодо Росії. Зберігати санкції щодо Росії допомагає єдина позиція Союзу, яка визначає Росію як загрозу, попри її дружні двосторонні відносини з окремими державами членами ЄС. Таке розходження в позиціях може спровокувати дискусії та суперечності між державами-членами ЄС, що негативно вплине на інтенсивність реалізації спільної зовнішньої політики.

Після виходу Великої Британії з Євросоюзу Франція отримала головну роль у спробах об'єднати країни. Хоча інші країни, ймовірно, не прагнуть покинути європейську співдружність, але криза в самій організації стала очевидною. У 2007 році ЄС спробував розширитися, але приєднання Румунії та Болгарії, які не відповідали європейським стандартам, призвело до багатьох громадян цих країн, які переселилися в розвиненіші держави Європи, займаючи робочі місця та створюючи соціальні проблеми. Лідери Франції та Німеччини запропонували стратегію паралельного розвитку для Європи [59].

Після британського референдуму країни-засновники ЄС та нові країни з Вишеградської групи висунули протилежні пропозиції щодо стратегії розвитку Євросоюзу: перші налаштовані на політичну інтеграцію, другі вважають, що слід зосередитися на економіці. Країни Вишеградської групи, які виступають проти перетворення ЄС на супердержаву, втратили впливового союзника в особі Британії. У той час Німеччина і Франція мають більший вагомість у ЄС, ніж чотири країни Вишеграду. Посадовці ЄС в будь-якому разі зобов'язані дотримуватися документів Євросоюзу, які вказують на необхідність постійного і всебічного розвитку інтеграції. це один з пунктів, щодо якого прем'єр-міністр

Кемерон торгувався з ЄС перед референдумом, і він успішно домогся, щоб ЄС звільнив Британію від цього зобов'язання [13].

Праві євроскептичні партії часто асоціюються з культурною опозицією в ЄС, тоді як їхня ліва альтернатива традиційно коренить свій скептицизм в економіці. Ультраправі політичні формування майже в кожній країні-члені ЄС: Національний фронт у Франції, Північна ліга в Італії, Голландська партія свободи в Нідерландах, Партія свободи в Австрії, Золотий світанок у Греції, Йоббик в Угорщині, Світанок прямої демократії в Чехії, АТАКА в Болгарії та інші. Усі ці партії виступають проти євро та іммігрантів. Вони були представлені в урядах Італії, Австрії та Нідерландах і підтримували правоцентристські коаліції в Данії та Норвегії. Методи ультраправих політичних партій спричинили зростання євроскептицизму у ЄС.

Ліві євроскептики, до яких відносяться Австрійська лейбористська партія, Народний рух проти ЄС (Данія), Ліва партія (Франція), Угорська робітничка партія, АНТАРСІЯ (Греція), Комуністична партія Італії та інші, також представлені в Європейському парламенті. Загалом, навіть з успіхом на виборах до Європарламенту, ці актори залишаються надто неорганізованими, маргінальними та неоднорідними, щоб впливати на обговорення в ЄП чи прийняття рішень у Європі. Однак вони можуть впливати на національному рівні, чинячи тиск на головні партії з європейських питань.

3.2. Зміни в безпековій політиці ЄС, спричинені Брекзитом

Концепція спільної оборонної політики для Європи витікає з 1948 року, коли Великобританія, Франція та країни Бенілюксу уклали Брюссельський договір з метою створення військової й стратегічної співпраці, що була відповіддю на потенційні загрози безпеці та можливу радянську агресію в Центральній і Східній Європі. У 1954 році ця співпраця продовжилася у формі Західноєвропейського союзу (ЗЄС), який разом із НАТО виступав як головний

форум для консультацій і діалогу з питань безпеки та оборони в Європі до кінця 1990-х років.

Після закінчення холодної війни та появи конфліктів на Балканах у 1990-х роках перед ЄС постало завдання взяти на себе відповідальність у сфері запобігання конфліктам та врегулювання криз. Тому з 1992 року ЄС почав виконувати завдання у галузі безпеки й оборони, відомі як Петерберзькі завдання, які у 1997 році були включені Амстердамським договором до первинного права ЄС як "невіддільна частина розвитку Союзу"[107].

Членство Великої Британії в Європейському Союзі гальмувало розвиток спільної безпекової та оборонної політики. ЄС мав амбіції в цьому напрямі, але ці функції переважно виконувало НАТО, через активну роль Великої Британії, яка залишалася членом ЄС. Британія надавала ЄС можливість участі у військових операціях, але її позиція вчинила труднощі європейським ініціативам у цьому напрямі. Ініціативи кількох європейських держав у цьому напрямі не мали значної підтримки, оскільки Велика Британія, найсильніша військова держава в Союзі, була членом ЄС. Під час конфлікту на Балканах у 1998 році була ухвалена Декларація Сен-Мало, яка пропонувала створення європейської політики безпеки й оборони, але Велика Британія переважно сприяла співпраці через НАТО, відхиляючи європейські пропозиції. Вихід Великої Британії має значний вплив на політику ЄС у сфері безпеки та оборони. Державам-членам потрібно знайти спільний підхід до подальшого співробітництва в цій області та визначити роль НАТО в обороні та безпеці ЄС. Однак це також викликає питання втрати національного суверенітету та нейтралітету в деяких аспектах. Франція не готова відмовлятися від своєї автономії, а Німеччина не бажає збільшувати витрати на оборону [40].

Позиція Великої Британії щодо спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС була двоїстою. Вона виступала проти делегування функцій зовнішньої політики від національних органів до європейських інституцій, вважаючи, що політику ЄС мають представляти держави-члени. Це послаблювало інтеграцію ЄС. Наприкінці кінців Велика Британія змогла

закріпити це обмеження в Лісабонському договорі. Перед Лісабонським договором була додана декларація, яка стверджувала, що спільна зовнішня та безпекова політика Союзу не мала впливати на зовнішню політику держав-членів. Ця норма дозволяла зовнішній політиці ЄС відрізнитися від політики держав-членів, і це правило існує і після виходу Великої Британії з ЄС. Сьогодні ЄС може розвивати більш комплексний підхід до спільної зовнішньої та безпекової політики, незважаючи на вихід Великої Британії [190].

В аналізі стратегічних комунікацій в контексті спільної безпекової політики ЄС, який здійснив С.Федонюк, зазначено, що з початку 2000-х років співпраця між ЄС і НАТО стала ще ближчою, особливо після терористичних атак у Нью-Йорку 11 вересня 2001 року. У 2002 році був укладений пакет угод "Берлін плюс", який дав ЄС можливість використовувати активи та можливості НАТО для проведення кризових операцій, що стало ключовим кроком у спільних зусиллях обох організацій у забезпеченні безпеки і стабільності в регіоні та поза його межами.

У 2003 році Верховний представник ЄС Х.Солана отримав завдання розробити стратегію безпеки для Європи [167]. Цей документ, відомий як «Європа в кращому світі», вперше проаналізував безпекове середовище ЄС та визначив ключові проблеми безпеки і наступні політичні виклики для Європи. Реалізація цього документа була переглянута у 2008 році, де було сформульовано завдання стратегічних комунікацій у контексті безпекової політики ЄС. Забезпечення підтримки громадськості в глобальних діяльностях мала стратегічне значення. Саме тому уряди, парламенти та інституції ЄС активно інформували громадськість про важливість своєї діяльності, зокрема у сфері безпеки, для забезпечення громадської підтримки і прихильності [86].

У червні 2016 року Ф. Могеріні, верховна представниця/віцепрезидентка, представила Глобальну стратегію зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу. Цей документ був результатом стратегічної оцінки глобальних змін та викликів і замінив Європейську стратегію безпеки 2003 року. Глобальна стратегія визначила основи зовнішньої та безпекової політики

Союзу, підкреслила його світогляд, заснований на правилах і цінностях, і визначила підходи до розв'язання ключових безпекових викликів. Серед них - гібридні загрози, тероризм, економічна нестабільність, зміна клімату та енергетичні аспекти. Глобальна стратегія наголосила на необхідності стратегічної автономії ЄС у відповідь на ці виклики [86, 213].

У кінці 2016 року був ухвалений Комплексний пакет заходів у сферах безпеки й оборони, який включає три ключові "стовпи". Перший - нові політичні цілі та збільшення відповідальності європейців за свою безпеку. Другий - нові фінансові інструменти, включаючи "Європейський план оборонних дій", для підтримки оборонного потенціалу. Третій - конкретні дії у відповідь на Спільну декларацію ЄС-НАТО. ЄС зосереджується на системному підході в зовнішній політиці, враховуючи такі виклики, як конфлікти біля кордонів, криза міграції, тероризм, економічна нестабільність, зміна клімату, енергетична безпека та геополітична конкуренція [86].

У 2017 році в ЄС був створений формат PESCO (Постійне структуроване співробітництво) у сфері оборони. Ця ініціатива призначена для зміцнення оборонної співпраці між державами-членами ЄС, які виявляють відповідність та бажання у цьому напрямку. Міністри підписали спільне повідомлення про PESCO й передали його Високому представнику та Раді, у якому міститься перелік із 20 обов'язкових спільних зобов'язань у сферах оборонних інвестицій, розвитку потенціалу й оперативної готовності, а також пропозиції щодо управління PESCO і його принципів. На основі цього повідомлення 11 грудня 2017 року Рада прийняла рішення про створення PESCO, участь у якому взяли 25 держав-членів [158].

Створення Постійного структурованого співробітництва (PESCO) у сферах безпеки й оборони ЄС відкрило шлях для ще тіснішої співпраці у цих галузях. Ця ініціатива визнала необхідність посилення координації, збільшення інвестицій та розширення співпраці в розвитку оборонних можливостей. PESCO має дворівневу структуру: рівень Ради, що відповідає за прийняття рішень, і рівень проєктів, кожен з яких керується державами-членами під

наглядом Ради. Це сприятиме підвищенню ефективності європейської оборони та об'єднанню сил для підвищення оперативної сумісності, зміцнить стратегічну автономію ЄС та забезпечить більш ефективне просування оборонних ініціатив та можливостей ЄС [201].

Також у 2017 році розпочато Координований щорічний огляд із питань оборони (CARD), мета якого полягає у забезпеченні державам-членам ЄС об'єктивної карти обороноздатності в Європі та виявленні потенційних областей співпраці. Створення CARD сприяло підвищенню довіри до оборонних зусиль ЄС та їхньої ефективності, забезпечуючи більш структуровану й систематичну основу для країн-членів для координації їхніх оборонних зусиль [107].

Європейський оборонний фонд (EDF) - ініціатива Європейської комісії, спрямована на підтримку спільних оборонних досліджень і розробок, а також на стимулювання інноваційної та конкурентоспроможної оборонної промисловості. Він був запропонований президентом Комісії Жан-Клодом Юнкером у 2016 році та створений у 2017 році. Згідно з багаторічною фінансовою програмою Союзу на 2021–2027 роки, Фонд буде підтримувати конкурентоспроможні та спільні оборонні проекти протягом усього циклу досліджень і розробок, зосереджуючись на проектах, які можуть значно покращити збройні сили країн-членів [107, 165].

З 2021 року Європейський фонд миру (EPF) розширює роль ЄС у забезпеченні безпеки своїм громадянам і партнерам. Фонд фінансує військові місії та операції Спільної політики безпеки й оборони, підтримує міжнародні операції з підтримки миру та розвитку військового потенціалу в інших країнах. Це дозволяє ЄС виконувати свою місію сприяння миру й стабільності, демонструвати лідерство у вирішенні кризових ситуацій та підтримувати партнерство з іншими країнами [86]. У квітні 2021 року Європарламент схвалив створення Європейського оборонного фонду обсягом у 7,9 мільярдів євро, які будуть спрямовані на науково-дослідницькі проекти в оборонній сфері [40].

У березні 2022 року Європейський союз прийняв "Стратегічний компас для безпеки та оборони" [129], який є найсучаснішою стратегією його безпекової діяльності. Документ, відомий як "Стратегічний компас", розглядає стратегічне оточення, загрози і виклики для ЄС, пропонуючи конкретні заходи з покращення здатності ЄС діяти в кризових ситуаціях та захищати безпеку своїх громадян [37]. Заснований на чотирьох ключових принципах - активності, інвестиціях, розвитку партнерств і безпеці - цей документ свідчить про консолідацію політики безпеки та оборони ЄС. Навіть не дивлячись на те, що він не враховує актуальний на той час рівень загрози від Росії, він відображає значний прогрес у зміцненні потенціалу ЄС у цій сфері.

Стратегічний компас має за мету посилення співпраці зі стратегічними партнерами, такими як НАТО та ООН, а також з іншими регіональними і міжнародними організаціями. Він також спрямований на поглиблення партнерства з різними країнами та регіонами, зокрема з Україною, Грузією та Молдовою, для спільної реакції на нові виклики безпеки. Крім того, стратегічна концепція самодостатності Європейського Союзу спрямована на зменшення залежності від НАТО та створення власних механізмів для планування та виконання військових операцій. Це відображає ростучі обурення щодо ненадійності Північноатлантичного альянсу та сумніви у надійності США як союзника Європи [110].

А. Черниш, експерт з міжнародної безпеки Аналітичного центру ADASTRA, зазначає, що у «Стратегічному компасі» ЄС є кілька ключових ідей, які є особливо амбітними та зацікавлюючими. Одна з таких ідей - це план створення до 2025 року так званих «Сил швидкого реагування» ЄС, які складатимуться з 5000 осіб і матимуть можливість оперативно діяти у різних видів операцій, включаючи наземні, морські та повітряні. Вони також будуть залучені до місій з протидії загрозам гібридного характеру, подібним до кризи на кордоні з Білоруссю. Ці сили будуть діяти в ім'я Європейського Союзу. Хоча подібний проєкт вже існує у вигляді бойових груп ЄС (EU battlegroups), вони ніколи не використовувалися на практиці. Ще одна важлива ідея полягає в

спрощенні застосування статті 44 Договору про Європейський Союз, яка дозволяє «коаліціям зацікавлених держав» діяти в ім'я ЄС без згоди всіх 27 урядів країн-членів. Це може сприяти більш активній участі ЄС у сфері безпеки, оскільки відпадає потреба у довгостроковому узгодженні позицій всіх членів. Це також дасть можливість окремим зацікавленим державам більшу свободу дій у питаннях безпеки та здійснювати військові операції з використанням ресурсів ЄС [110].

Автори монографії [86] вважають, що з моменту свого створення в 1999 році Спільна безпекова політика Європейського Союзу пройшла значний шлях еволюції. Деякі дослідники відзначають зсув у фокусі з цивільних аспектів політики на військові питання. Цей зсув проявляється у зростанні уваги до військових можливостей та розвитку військового потенціалу ЄС у сфері військового планування й проведення операцій. ЄС розпочав ряд військових операцій, таких як «Атланта», «Алтея» та «Софія», у різних частинах світу. Цей зсув викликаний змінами у безпековому середовищі, а також бажанням ЄС зміцнити свою роль як глобального гравця у сфері безпеки.

Ускладнення стратегічної комунікаційної стратегії ЄС пов'язане з роллю НАТО в сфері безпеки. НАТО історично виступає головним безпековим альянсом у Європі, і багато країн-членів ЄС також належать до НАТО. Спільні декларації ЄС і НАТО про спільну політику безпеки й оборони стали одним із інструментів співпраці. Зміцнення співпраці між ЄС та НАТО має велике значення в контексті конфлікту Росії з Україною та приєднання Фінляндії та Швеції до Альянсу. Сьогодні координація відбувається з врахуванням нових стратегічних документів ЄС і НАТО [107].

Одним із ключових викликів для Європейського Союзу у якості суб'єкта безпеки протягом останнього десятиліття була зміна внутрішнього та міжнародного контексту, що вимагав формулювання та впровадження нової політики. Х. Дійкстра виділяє три основні виклики [157]:

Зростання внутрішніх конфліктів у межах ЄС, особливо після економічної та фінансової кризи, призвело до впливу на зовнішню політику та

політику безпеки ЄС. Партії та групи, що скептично ставляться до ЄС, відкрито критикують необхідність самого ЄС та його зовнішньої політики. Уряди стали частіше вдаються до вето та блокувань, що ускладнює досягнення ЄС своїх цілей у сфері безпеки [193].

Зростання фрагментації регіонів як у межах, так і поза європейським сусідством. Конфлікти в Лівії та Сирії, на додачу до їх тривалості, залучають широкий спектр акторів і сторін, що потребує дієвого, але складного підходу з боку ЄС [191].

Зростаюча конкурентна багатополлярність створює серйозний виклик для ЄС як суб'єкта безпеки [152]. Якщо раніше ЄС зазвичай мав підтримку міжнародних інституцій та інших держав у конфліктних країнах, то зараз він конкурує з іншими країнами, які дотримуються різних поглядів на порядок денний, і можуть діяти через спонсорованих державою недержавних акторів. Також виникає низка викликів у контексті співпраці ЄС з окремими країнами, зокрема Туреччиною, країнами Середземноморського регіону, Африки та Китаєм [152, 40].

На думку А. Черниша [110], на даний момент найбільш реалістичними перспективами для ЄС у сфері безпеки є удосконалення внутрішнього співробітництва і розвиток нових форматів співпраці з існуючими партнерами. Ініціативи, такі як PESCO та Європейський оборонний фонд, продемонстрували свою важливість і сприяли зміцненню оборонних потенціалів національних армій країн-членів ЄС. Північноатлантичний альянс і надалі відіграє ключову роль у забезпеченні територіальної безпеки своїх членів у Європі, і багато країн-членів вважають його ефективним. ЄС може взяти на себе роль активного кризового менеджера поза зонами відповідальності НАТО, розширивши свої внутрішні інфраструктурні можливості, що буде корисним і для самого Альянсу. Такий "комбінований підхід", де ЄС і НАТО виступають як взаємозалежні партнери, а не конкуренти, сприятиме створенню стійкої архітектури європейської безпеки.

Політика безпеки ЄС продовжує переживати активний період трансформацій та пошуку альтернатив для повного захисту інтересів країн-членів. Загострення безпекової ситуації в Європі, пов'язане з ревізійністською політикою Кремля та гібридними акціями з боку режиму Лукашенка в Білорусі, значно впливає на формування політики безпеки ЄС. Концепція стратегічної автономії передбачає зменшення залежності ЄС від НАТО та створення власних військових та командних структур для оперативного реагування на агресію. Поглиблення співпраці між ЄС та НАТО, врахування їхньої специфіки та розвиток внутрішніх безпекових можливостей Євросоюзу є оптимальним варіантом для зміцнення середовища європейської безпеки [110].

Незважаючи на сильне бажання окремих держав Євросоюзу створити таку армію, ця ідея, в тому вигляді, яким її уявляють, є радше утопічною. Багато членів ЄС, такі як Польща і Угорщина, країни Балтії, навряд чи погодяться відмовитися від безпекових гарантій НАТО та пожертвувати відносинами зі США, наприклад, заради реалізації такого масштабного військового проекту. До того ж виникає запитання, чи справді розвиток стратегічної автономії у сфері безпеки є необхідним для Європейського Союзу, якщо можна користуватися можливостями НАТО.

3.3. Ймовірність -екзитів та зміни у відносинах держав ЄС

Ми вважаємо, що причини, які спонукали Велику Британію до виходу з Європейського Союзу, можуть також послужити мотивацією для інших держав-членів у майбутньому. Останнім часом більшість західноєвропейських країн відчувають на собі значний приплив мігрантів. Країни з високим рівнем економічного розвитку змушені нести великі фінансові витрати на це, тоді як рішення, прийняті на рівні ЄС, не завжди відповідають національним інтересам держав-членів. Національна ідентичність також стає предметом загального обговорення, що невід'ємно властиве багатьом країнам світу на різних етапах їхнього існування.

Отже, наведені вище причини, в один чи інший спосіб, можуть стати актуальними для будь-якої держави-члена ЄС. Питання полягає лише в тому, коли ці проблеми досягнуть критичного рівня, коли їхні негативні наслідки перевищать позитивний вплив від членства в ЄС. Існують приклади, коли держави-члени відкрито обговорювали можливість подальшої участі в ЄС [6].

Нове виклик для стабільності Європейського Союзу, виникле після виходу Великої Британії, полягає в уникненні "ефекту доміно", коли інші країни можуть слідувати за її прикладом. Наприклад, прем'єр-міністр Валлонії, П. Маньєт, висловив думку, що деякі країни Центральної та Східної Європи, такі як Польща, Угорщина, Румунія та Болгарія, можуть розглядати можливість виходу з Євросоюзу. Валлонія є одним з трьох регіонів Бельгії. Пріоритетами соціалістичного прем'єр-міністра Валлонії стала активна підтримка опозиції проти Всеосяжної економічної та торговельної угоди (СЕТА) між ЄС і Канадою, яка була підписана після того, як бельгійський регіон висловив заклик переглянути її [73].

Високий рівень суспільно-політичної напруги, який виник внаслідок Брекситу на внутрішньодержавному та міжнародному рівнях, підкреслює необхідність аналізу нових викликів і загроз, що стоять перед ЄС. Це обґрунтовує проведення дослідження. Останнім часом все частіше почали вживати термін Полекзит, що свідчить про новий виклик. Польща служить прикладом країни, де ефективні економічні і суспільно-політичні реформи призвели до значного економічного зростання та політичної стабільності. Вступ Польщі до ЄС у 2004 році виявився критичним моментом у загальному розвитку країни. Польща успішно пододала світову фінансово-економічну кризу, а її авторитет і політичний вплив у світі постійно зростають. Більшість польських експертів пояснює такий успіх членством країни в ЄС та НАТО. Це призвело до швидкого розвитку польської економіки завдяки фінансовій підтримці від ЄС (у вигляді кредитів та інвестицій) та інтеграції країни в один європейський ринок. Польщі було даровано можливість впливати на політичні, економічні та безпекові процеси в Європі та ЄС [14]. Це покращило імідж

Польщі як серед європейських, так і неєвропейських країн, а також міжнародних організацій. Водночас, виникло питання щодо подальшої самостійної долі Польщі, окремої від ЄС.

До цього часу тема можливого виходу Польщі з ЄС залишається малодослідженою серед вчених. У таких умовах виникає необхідність заповнення прогалів у наявній літературі та акцентування уваги на аналізі передумов, чинників, проблем і перспектив Полекзиту, а також розгляді умов, що можуть призвести до дезінтеграції Польщі з Європейським Союзом. Брекзит став каталізатором як локальних, так і глобальних змін у відносинах між Польщею та Євросоюзом. Проблематика Брекзиту стає все більш актуальною через загрозу стабільності ЄС та єдності між його державами-учасницями. У нашому дослідженні ми приділимо увагу ймовірності виходу Польщі з ЄС, оскільки міжнародне впливовість Польщі зростає, вона набуває політичної ваги на світовій арені і стає прикладом для інших країн-членів ЄС.

У жовтні 2021 року стосунки між Польщею та інституціями ЄС значно погіршилися через рішення Конституційного суду Польщі, що спровокувало не лише реакцію в польському суспільстві, а й викликало обурення в усьому Європейському Союзі. У своєму рішенні від 7 жовтня 2021 року Трибунал Польщі визначив, що законодавство ЄС не може перевищувати внутрішнє законодавство країни. Судді також заявили, що деякі закони та рішення ЄС суперечать основному закону Польщі. Водночас членство у Європейському Союзі не дає органам ЄС перевагу у судовій сфері і не передбачає передачу суверенітету Польщі ЄС. Судді визначили, що ніяка державна інституція Польщі не погодиться на обмеження своїх повноважень ззовнішньою силою. Згідно з рішенням Трибуналу, вищим законом Польщі є Конституція, і будь-які міжнародні угоди та договори підпорядковані їй. Це судове рішення, де переважають прихильники партії "Право і Справедливість", надає польському уряду підставу знову намагатися ігнорувати директиви Суду Європейського Союзу, особливо у питаннях незалежності судової системи [111]. Фактично, цим рішенням Польща поставила під сумнів примат загальноєвропейського

законодавства над національним, що вважалося основою єдиної Європи. Деякі політики та експерти називають це першим кроком до виходу Польщі з ЄС, тобто до Полекзиту.

Питання виходу Польщі з ЄС стає предметом значної суперечності, оскільки існує багато мотивів для того, щоб лишитися в складі Євросоюзу, а також велика розбіжність у формуванні політики. Однією з головних причин Полекзиту є те, що цінності, які просувають консервативні польські політики, не завжди збігаються з цінностями ЄС. Ця розбіжність призводить до послаблення зв'язків між Польщею та ЄС. Цей конфлікт можна сприймати як протистояння між соціальним консерватизмом і лібералізмом. Партія "Право і Справедливість" у Польщі вважає, що християнське коріння Європи повинне бути основою будь-якої подальшої інтеграції в ЄС. На їхню думку, інтеграція повинна обмежуватися лише європейськими націями та відповідати їхнім традиціям і цінностям. Вони ставляться скептично до відкриття Європи для неєвропейської імміграції та критикують ідею мультикультуралізму. Консервативні польські політики також підтримують збільшення ролі традиційної сім'ї (з чоловіком, дружиною та дітьми) у суспільстві. Більшість цих цінностей або не узгоджуються з політичною коректністю, або не відповідають інтересам ключових країн-членів ЄС [111].

Політика Польщі та Євросоюзу показує розбіжності у підходах до міграційної та енергетичної сфер. Польща та ЄС різняться у своїй енергетичній стратегії. ЄС акцентує увагу на розвитку зеленої енергетики, в той час як Польща має іншу позицію, що призводить до її невідповідності у вирішенні важливих європейських питань. Поки країни ЄС відмовляються від вугілля, польський уряд підтримує спорудження нових вугільних електростанцій. Розвиток відновлювальної енергетики в Польщі на даний момент стоїть на місці. У сфері міграції Польща не взяла активну участь, оскільки вона відмовляється приймати біженців з Близького Сходу. Навіть при тому, що мусульманська спільнота в Польщі є невеликою, політична пропаганда та терористичні атаки спричинили опір щодо перепуску біженців через кордони

країни. Ця обстановка призвела до расистських нападів як на іноземців, так і на поляків, які використовують іноземні мови у публічних обговореннях.

Серед прихильників польського уряду зростають ворожі до ЄС настрої. Оскільки протистояння навколо судової системи загострилося, коли Комісія погрожувала утримати мільярди євро з фондів відновлення пандемії у Польщі, лідери правлячих партій іноді порівнювали ЄС із Радянським Союзом, яка окупувала державу Польщі під час «холодної війни». М. Моравецький виступив у польському парламенті, захищаючи вето, накладене на бюджет ЄС. Він порівняв союз з колишнім комуністичним режимом в Польщі, виступив проти "вибіркових рішень єврократів" і "європейської олігархії". Водночас, високопоставлені чиновники наполягають, що вони не прихильники Полекзиту. Але опозиційні партії вказують на те, що хоч негайний вихід з ЄС не на порядку денному "ПіС", поведінка партії може призвести саме до цього. Важливим аспектом є те, членство в ЄС не входить у довгострокові інтереси Я. Качинського. У підсумку, рішення щодо польського майбутнього в ЄС буде ухвалювати саме він як фактичний правитель країни, для якого ЄС не грає центральну роль у його баченні повної перебудови Польщі. Він хоче демонтувати всі реформи, які країна провела після падіння комунізму в 1989-му році. Цей період він називає отруєним корупцією й внутрішніми домовленостями [24]. Польський уряд не тільки вселяє своїм громадянам ворожість до біженців у Європі, але й намагається зобразити Німеччину в поганому світлі. Після понад 70 років після закінчення Другої світової війни Польща почала вимагати від свого західного сусіда значних військових репарацій. Німеччина натомість відкидає вимоги Польщі та вважає питання вичерпаним. Тема репарацій для Польщі вважалася врегульованою, оскільки Польща ніби сама відмовилась від виплат. Однак відповідна постанова Ради міністрів Польської Народної Республіки 1953 р., на думку нинішнього польського уряду, була ухвалена під тиском СРСР. Питання знову актуалізувалось після приходу до влади партії Я. Качинського "Право і справедливість" у 2015 р. [15].

Незважаючи на всі ці нюанси, Польща має багато причин для того, щоб залишитися у складі ЄС. Перш за все, ЄС користується великою популярністю серед поляків. Після того, як більшість виборців проголосували за вступ в ЄС, лояльність до організації тільки зміцнилася. Польща отримала значні переваги від єдиного ринку й фінансування з боку ЄС. З 2004 р. Польща отримала 127 млрд євро, завдяки чому покращилися умови життя в країні. З 2004 р. більше 2 млн поляків скористалися перевагами вільного пересування, щоб працевлаштуватися за кордоном. Згідно з урядовими підрахунками, Польща має отримати 139 млрд євро фінансування й приблизно 34 млрд позики в рамках нового бюджету й механізму відновлення після пандемії. Але уряди Польщі й Угорщини заблокували цей план.

По-друге, вихід з ЄС підірве польську економіку. Брекзит доводять, наскільки важко відділити економіку однієї країни від всього ринку ЄС. Польські компанії експортують й імпортують товари й послуги здебільшого в межах єдиного ринку ЄС. В 2018 р. майже 80% польського експорту припадали на країни ЄС. А 58% польського імпорту походило з внутрішнього ринку союзу. Польська економіка притягувала значні іноземні інвестиції, які перетворили країну на один з промислових центрів всього Євросоюзу. Дохід на душу населення зріс від 45% від середньостатистичного показника по ЄС в 2004 р. до 70% у 2017-му. Про це свідчать дані Євростату. За всю тисячолітню історію країни поляки не мали таких доходів. Якщо Великобританія – 6-та найбільша економіка світу, то Польща – 22-га [24]. Вона більш залежна від ЄС. Вихід з організації й повернення всіх митних зборів й торговельних бар'єрів знищить польську економіку.

По-третє, вихід Польщі з ЄС буде прирівнюватися до повернення російської сфери впливу, оскільки Польща завжди вважалася російськими військовими стратегами ключем до Європи. Зв'язки Польщі з НАТО і ЄС допомогли їй відійти від сфери впливу Кремля. Проте це може змінитися, якщо Польща вирішить вийти з ЄС.

На даний момент є три потенційні сценарії формування політики Польщі щодо Європи: британський, консервативний та проєвропейський сценарій. Британський сценарій політики Польщі щодо Європи означав би концентрацію польського уряду на сферах інтеграції, які є важливими лише для Варшави, тобто на регіональній політиці ЄС чи аграрній політиці. У цьому сценарії, ЄС розглядатиметься Польщею як економічна організація, що забезпечує доступ до спільного європейського ринку, а також політичну підтримку у разі суперечок із наддержавами (на сьогодні це російсько-українська війна).

Однак це припущення обтяжене деякими недоліками, особливо можливістю впливу уряду Польщі на процес прийняття рішень до ЄС. Участь польського уряду в процесі дезінтеграції супроводжується національним егоїзмом, що послаблює вплив на загальні ринкові рішення. Недоліком цієї стратегії є подальше збільшення розриву між єврозоною та іншими державами-членами. У Великобританії на форумі ЄС були конкретні аргументи, наприклад, сильна економіка чи військовий потенціал, а у Польщі таких аргументів немає, або вони, безперечно, слабші. Те ж саме стосується зовнішніх відносин і вищезгаданої політики щодо Росії. Прийняття Польщею британського сценарію передбачає еволюційне переміщення у бік Полекзиту. Шлях Британії до виходу з ЄС також був еволюційним, і одним із його головних інструментів була критика способу діяльності ЄС, посилення втручання у внутрішні справи держав-членів, і небажання деяких громадян розуміти суть членства. У Польщі лише останнє питання поки є явною перешкодою для початку дискусії про послаблення польських зв'язків з ЄС.

У другому можливому сценарії, який є більш консервативним, передбачалося, що Польща буде переживати труднощі в Європі та світі, пов'язані з тривалою пандемією Covid-19 та російсько-українською війною 2022 року. Згідно з цим сценарієм, уряд Польщі спрямовував би зусилля на подолання економічних наслідків пандемії та війни без подальшого впровадження радикальних змін у внутрішній політиці та без провокацій європейських інституцій на рішучі, зокрема фінансові, заходи проти Варшави.

За такого сценарію, Польща припинила б критикувати європейські інститути, щоб отримати максимальну організаційну та фінансову підтримку для збереження економіки та робочих місць. Прийняття консервативного сценарію європейської політики було б результатом прагматичного збалансування між перевагами та втратами. Загалом, це один із найбільш реалістичних поглядів на найближче майбутнє [16].

Останній і найменш реалістичний зі сценаріїв передбачав, що Польща раптово змінить стратегію європейської політики з конфронтаційної або консервативної на більш активну та проінтеграційну, при цьому зберігаючи реалістичний підхід до європейських інституцій. У такому випадку Польщі довелося б повністю відмовитися від реформ внутрішньої політики, що в суті означало б визнання помилки та погодження з європейськими інституціями. Це також передбачало б необхідність змінити законодавчі положення внутрішнього законодавства Польщі, які були запроваджені останніми роками та спровокували протистояння з європейськими інституціями та окремими країнами-членами. У такому випадку, Польща, фактично, мусила б повернутися до моделі європейської політики періоду 2007-2015 років, що передбачало створення коаліції в ЄС на базі Німеччини та Франції. Це відношення дозволило б Польщі зайняти місце Великобританії в Європейському Союзі і отримати реальний вплив на прийняття рішень у першій лінії держав-членів. Однак зміна такого масштабу означала б відкидання досягнень внутрішньої та зовнішньої політики Польщі за період 2015-2021 років. З урахуванням сучасної політичної ситуації в Польщі, такий сценарій фактично неможливий до реалізації, оскільки повна зміна напрямку політики по відношенню до Європи можлива лише за умови зміни політичних урядів, які керують країною.

Деякі противники уряду побоювалися, що рішення Трибуналу може обернутися виходом Польщі з Євросоюзу. Проте, незважаючи на розбіжності Польщі і ЄС у юридичних питаннях, Євросоюз не має правового механізму для виключення члена з Союзу. Це означає, що для реалізації Полекзиту, цей процес має бути ініційований Варшавою (згідно статті 50). На даний момент ця

ідея видається надуманою, тому що Польща – це країна, де більше 80% населення виступає за членство в ЄС. Польща дуже залежить від внутрішнього ринку, а також від фондів ЄС, включаючи фонд відновлення (COVID-19) [108].

ЄС користується демократичним мандатом, сильнішим, ніж будь-який, досягнутий польським урядом з 1989 р., насамперед завдяки двом факторам: національній безпеці та економіці. ЄС широко розглядається як гарант незалежності Польщі, якій протягом століть загрожували російські імперіалістичні амбіції.

Польські лідери відкидають будь-які думки про Полекзит, і звинувачують опозицію в тому, що вона грає з ідеєю Полекзиту для отримання політичної вигоди. Голова партії "Право і справедливість", віце-прем'єр Я. Качинський також бачить майбутнє Польщі в Європейському Союзі. Однак за його словами, у Союзі порушується правило рівноправності держав. Спостерігається також тенденція інструменталізувати ЄС найбільш сильними його членами, зокрема – Німеччиною.

М. Моравецький представив позицію офіційної Варшави стосовно рішення Конституційного трибуналу, а також загального ставлення до процесів у Євросоюзі. За його словами, чинна владна коаліція в Польщі не має планів вивести країну з ЄС. Рішення Трибуналу щодо верховенства польського права над європейським стосується лише одного конкретного положення, а не всіх нормативних актів ЄС. Офіційна Варшава визнає верховенство європейського права над польським до рівня законів, однак Конституція країни є важливішою за будь-який європейський нормативний акт. Моравецький підкреслив, що ЄС є не "наддержавою", а альянсом рівних країн, отже не можна допустити надмірної централізації влади з боку Брюсселя. На його переконання, суди ЄС не можуть занадто глибоко втручатися у внутрішні справи країн-членів, адже їх ніхто не наділяв такими повноваженнями, і це заважає процесу реформування всередині країни [111].

Польщі вигідно бути в Євросоюзі, оскільки він підтримує її фінансову та економічну стабільність, а ЄС вигідна Польща, оскільки на ці гроші вона

закупує європейські товари і є важливою частиною західного альянсу на східному фланзі Європи.

Отже, погіршення відносин Польщі та ЄС спричинено рішення Конституційного суду Польщі, яке наділило польське законодавство на території країни пріоритетом над правом Євросоюзу. Для того, щоб Полекзит відбувся, його повинна ініціювати сама Польща, оскільки ЄС немає таких повноважень. Найближчим часом Польща не вийде з ЄС, оскільки влада Польщі відкидає ці ідеї та більше ніж половина поляків підтримують членство в Євросоюзі.

Відомий італійський сенатор Д.Парагоне запустив політичний рух з місією вивести Італію з Європейського союзу, прагнучи отримати вигоду з антибрюссельських настроїв. Перш ніж оголосити про офіційне народження своєї партії "Italexit" він зустрівся з архітектором Brexit Н.Фараджем в Лондоні. *«Ми більше не можемо бути шантажовані країнами, які ображають великий престиж Італії»*, - сказав Парагоне, додавши, що тільки «дійсно суверенна держава», така як Британія, може впоратися з економічною кризою, спровокованою пандемією. Парагоне залишив анти-істеблішментський "Рух 5 зірок" незабаром після того, як він сформував уряд з проєвропейською Демократичною партією. Його наміри виглядали сумнівно, оскільки у ЄС досяг угоди про запуск Фонду економічного відновлення вартістю 750 мільярдів євро, що, за словами прихильників блоку, свідчить про його згуртованість і спільне бачення. Прем'єр-міністр Італії Д.Конте заявив, що 28% фонду виділено Італії у вигляді грантів і кредитів, які можуть "змінити обличчя країни". Європейське питання домінувало в італійській політиці в останні роки, коли євроскептики звинувачували ЄС в хронічній економічній стагнації країни і труднощах з мігрантами, які прибувають з Африки [11].

Так Президент Європейської комісії Ж.-К. Юнкер відповівши "ні", коли його запитали, чи зможе ЄС витримати вихід Італії, зазначив, що *«Європейський Союз не вижив би, якби Італія вийшла з блоку. Європі потрібна Італія, і Італія потребує Європи»*. Він нагадав, що останні дослідження

показують, що більшість італійських громадян виступає за те, щоб Італія була в євроні. Він також заявив, що Брюссель не підтримає бюджет Італії, проект якого передбачає зростання дефіциту в наступному році до 2,4% ВВП. *«Якщо ми погодимось, деякі європейські країни покриють нас образами і звинуваченням, що ми надто гнучкі з Італією»*, - сказав Юнкер [11].

Угорщина витратила майже 10 років на свій вступ до Євросоюзу, подавши заявку у 1994 році та отримавши запрошення в 2002 році після того, як Брюссель підтвердив виконання вимог до вступу. Тодішній прем'єр В. Орбан активно підтримував цей процес. Після успішного референдуму у 2004 році, Угорщина приєдналася до ЄС. Проте навіть тоді в країні вже були відчутні голоси євроскептиків, які висловлювали обурення, зокрема, щодо ставлення до національних меншин і медіа. Зміна в політичному курсі розпочалася після повернення до влади В. Orbana в 2010 році, коли він знову став прем'єр-міністром з іншими поглядами. Його критика Євросоюзу спровокувала зміни до угорської конституції, які визначили роль Бога і християнства у житті нації. Подальші зміни охопили заборону абортів та одностатевих шлюбів. Згодом ЗМІ також були обмежені, а їхні працівники мусили відповідати "угорській ідентичності" у своїй діяльності.

Нещодавно у країні спалахнув скандал - прем'єр Орбан у своїй промові зробив заяву, що стосується як Києва, так і Брюсселя: санкції проти Росії не діють, підтримка Заходу Україні не допомагає і треба якнайшвидше укласти мир. Проросійська позиція Orbana загальновідома. Хоча Угорщина таки засудила анексію Криму та від 2014 р. продовжувала разом з рештою країн ЄС обмеження проти Москви і посилила їх з початком повномасштабного вторгнення - водночас Будапешт спромігся домовитися про збільшення постачань російського газу. *«Подобається вам чи ні, але ми продовжуємо переговори з росіянами щодо збільшення постачань газу до Угорщини»*, - зазначив міністр закордонних справ Угорщини П.Сіярто. Не підтримали угорці й ідею візового бану для росіян, хоча загальне рішення ЄС таки вдалося ухвалити. На тлі такої поведінки Будапешта заява про теоретичний вихід

Угорщини з ЄС, озвучена чеським чиновником, може демонструвати, в якому напрямку нині розмірковують у Брюсселі. Звісно, виключити Угорщину з ЄС не можуть - це не передбачено правилами союзу. Вийти можна лише добровільно, як-от Британія. Інша справа - позбавити країну, що бойкотує спільне рішення, фінансування від ЄС, що вже фактично відбувається. Чи права голосу. Зробити це можна, якщо держава серйозно та постійно порушує базові європейські цінності, а таку думку про Угорщину у Брюсселі висловлюють щонайменше від 2015 року [99].

Різного роду заяви, що Угорщина може покинути Європейський Союз та Шенгенську зону звучать досить давно. При чому як з боку самої Угорщини, так і від їхніх сусідок-партнерів. Останню таку заяву оприлюднив віцеканцлер Австрії В.Коглер, розкритикувавши рішення канцлера К.Нехаммера, який раніше виступив проти приєднання Румунії та Болгарії до Шенгену. За його словами якщо дотримуватися «тієї самої логіки», яка призвела до рішення про вето, то Угорщина також має бути виключена з Шенгенської зони. *«Справжня проблема полягає в Угорщині. Якщо слідувати логіці міністра внутрішніх справ (щодо відмови Румунії приєднатися), то Угорщину потрібно викинути з Шенгену, тому що саме звідти найбільше незареєстрованих мігрантів потрапляє до Австрії»*, – сказав віцеканцлер [99].

У вересні 2022 р., міністр уряду Чехії з європейських питань М.Бек заявив, що вихід Угорщини зі складу Європейського Союзу є теоретично можливим. Причиною для цього стали дії уряду країни, а саме щодо антиросійських санкцій. *«Угорщина пройшла довгий шлях, на мій погляд, до краю своєї рідної прірви, і тепер вона має вирішити, чи повертатися від цього краю, чи ризикувати стрибком, про наслідки якого я не хочу спекулювати»*, – підсумовує міністр, додавши, що теоретично це може бути вихід з Євросоюзу. Відповідні настрої щодо можливого виходу з ЄС звучали неодноразово і з боку самої Угорщини [99].

«Настав час поговорити про Нухіт – вихід Угорщини з Євросоюзу» – під таким заголовком проурядове видання Magyar Nemzet («Угорська нація»)

опублікувало у серпні 2021 р. статтю політолога Т. Фріча, близького до Орбана та партії «Фідес». Тему можливого виходу країни з ЄС піднімали одразу кілька угорських політиків. Чергову заяву, яку багато ЗМІ сприйняли як погрозу виходу з ЄС оголосив сам В. Орбан 12 лютого 2022 р., під час щорічного звернення до нації. За словами Орбана, уряд Угорщини не змириться з багатьма питаннями, як-от верховенство права з Європейським Союзом. *«Вони зараз ведуть священну війну, джихад верховенства права, і тут ми повинні показати силу!»*, – зазначив Орбан, - Угорщина хоче зберегти ЄС разом, "незважаючи на зростання культурного відчуження". Тому Будапешт неодноразово робив "пропозиції толерантності" як Брюсселю, так і Берліну [113]. Утім згодом речник уряду Угорщини З. Ковач заперечив повідомлення низки іноземних ЗМІ про те, що прем'єр-міністр В. Орбан нібито «натякнув на вихід Угорщини з Європейського Союзу» у своїй програмній промові: *«Найголовніше, чи ми хочемо залишатися разом... Тому що Європейський Союз має майбутнє лише в тому випадку, якщо ми зможемо залишитися разом, попри зростання культурного відчуження. Ми, зі свого боку, хочемо зберегти Європейський Союз разом. Тому ми неодноразово робили пропозиції щодо толерантності до Брюсселя та Берліна»*, – цитує Ковача видання Index.hu. [113]

Очевидно, погрози «виходу з ЄС» для Угорщини були частиною їхньої власної політики або політичної гри, з можливістю певного тиску на Брюссель, зокрема для отримання коштів з європейських фондів. Однак те, що ці тези цілком серйозно згодом підхопили їхні партнери – це досить тривожний сигнал. Брюссель справді зумів покарати Угорщину фінансово, позбавивши її багатьох мільйонів євро через проблеми з верховенством права. Теоретично існує можливість позбавити уряд Орбана й права голосу в ЄС. І тут все залежить від самої Угорщини – яким шляхом вона буде далі рухатися, зокрема, і щодо підтримки санкцій проти Росії.

Щодо ставлення самих угорців до Євросоюзу, то промовистим фактом є те, що більшість з них підтримують перехід з національної валюти (форинта) на спільну європейську валюту (євро). За результатами минулорічного опитування

це рішення підтримують 69 відсотків громадян Угорщини. Загалом майже 80% жителів Угорщини підтримують членство в ЄС.

Міністр закордонних справ Угорщини П.Сійярто у інтерв'ю американському діловому телеканалі CNBC заявив, що Угорщина пишається своїм членством у Євросоюзі, але проти втручання США у політику ЄС. У інтерв'ю прозвучав стандартний для представника нинішнього угорського уряду набір наративів. Утім пролунало ще одне питання, яке час від часу піднімається у завуальованій формі з боку адміністрації Віктора Орбана. *«Чи збирається Угорщина залишитися в ЄС?»* – *«Звичайно. Ми пишаємося тим, що є членами Європейського Союзу. Ми беремо участь у дебатах про те, як зробити Європу, ЄС сильнішим. Але є два підходи: один з нас бачить майбутнє Євросоюзу в «Сполучених Штатах Європи», проти яких ми категорично виступаємо»,* – відповів угорський міністр [112].

Щодо санкцій позиція Угорщини залишається незмінною. За словами глави угорського МЗС, під час переговорів щодо першого пакету санкцій розраховували, що вони поставлять російську економіку на коліна і що війна скоро закінчиться. Однак він вважає, що цього не сталося, оскільки російська економіка суттєво не постраждала, війна не наближається до кінця, а економіка Європи страждає від санкцій більше, ніж економіка Росії. *«Санкції є більш шкідливими для Європи, ніж для Росії. Тому ми не повинні рухатися далі в напрямку санкцій, оскільки вони просто не виправдали очікувань і цілей, пов'язаних з ними»,* – сказав П.Сійярто в інтерв'ю CNBC [112].

Дискусія щодо виходу Данії з ЄС охоплює кілька аспектів. Багато данців хвилюють зростання імміграції та загроза для системи соціального забезпечення. Також, Данія сподівалася на підтримку від Великої Британії у переговорах з ЄС, проте після Брекзиту громадяни змінили свої погляди, збільшивши прихильників ЄС. Щодо майбутнього, хоча офіційна позиція щодо виходу ще не визначена, деякі євроскептики вважають, що Данія може розглянути цей варіант протягом наступних 10 років, особливо спостерігаючи за розвитком ситуації після Брекзиту [206, 6].

Швеція також розглядає можливість виходу з ЄС. Одна з організацій, folkcomrosta2021.se, активно просуває ідею проведення референдуму з цього питання, наводячи 17 аргументів за вихід, включаючи конфлікт інтересів між Швецією та ЄС, негативні економічні наслідки розширення ЄС, недоліки сільськогосподарської політики та інше. Майбутнє Швеції у відношенні до ЄС значно залежить від реакції самого союзу: чи буде ЄС зміцнювати співробітництво та зосереджувати увагу на основних державах-членах, чи дозволить національним урядам більшу автономію [6, 145].

Існують певні занепокоєння щодо Нідерландів, особливо щодо їхньої реакції на міграційну політику ЄС. Г. Вілдерс, лідер правої популістської партії, висловив підтримку Брекзиту та сподівався на проведення подібного референдуму в Нідерландах. У 2016 році було проведено опитування щодо необхідності такого референдуму, проте більшість опитаних висловила негативне ставлення до цієї ідеї та до виходу з ЄС [196]. Після кризи 2012 року питання про подальше членство в ЄС також стало актуальним для Греції. Проте зауважується в літературі, що вихід Греції з ЄС може статися не через референдум, який ініціювали б представники євроскептичних партій, а шляхом витіснення ЄС з боку Греції, щоб зберегти єдність серед інших країн-членів [6].

Погоджуємося думкою дослідників [6], що не можна не врахувати той факт, що у всіх вищенаведених країнах значний вплив на процес виходу із ЄС здійснюють одна чи декілька політичних партій-євроскептиків (у Данії – «Данська народна партія», у Швеції – «Шведські демократи», у Нідерландах – «Форум за демократію», у Греції – «Грецьке рішення»). Тобто настрої населення залежатимуть від того, яку ідею буде просувати політична верхівка тієї чи іншої держави і як ефективно вона буде це робити. Тому після національних виборів ситуація у країні може докорінно змінитися.

Отже, розглядаючи можливість виходу держав з ЄС, стаття 50 Договору про Європейський Союз (ДЄС) встановлює загальну процедуру без уточнень. Багато питань можуть вирішуватися безпосередньо між державою та ЄС під час переговорів. Хоча вихід Великої Британії був першим успішним прикладом,

виготовлення відповідної угоди зайняло більше часу, ніж передбачено статтею 50, що може вказувати на скорочення строків для таких процедур. Аналізуючи причини виходу держав з ЄС, зокрема на прикладі Великої Британії, можна виділити декілька важливих факторів, таких як протиріччя політики ЄС національним інтересам держав-членів, втрата національної ідентичності, великі розміри членських внесків і невдоволення досягнутими цілями при вступі до ЄС.

Хоча деякі країни, такі як Данія, Швеція, Нідерланди та інші, мають сумніви щодо свого членства в ЄС, вони залишаються в ньому, вважаючи ЄС ефективним інструментом розвитку. Вихід з ЄС ускладнюється потребою перегляду угод з ЄС та укладання нових з майбутніми партнерами, що може стримувати деякі держави-члени. Можливо, у майбутньому скорочення ЄС стане реальністю через вихід країн Західної та Північної Європи, які мають більший потенціал для незалежного розвитку, ніж країни Східної Європи.

Висновки до розділу 3

Прояви євроскептицизму в інституціях ЄС, таких як Європейська рада і Європейський парламент, відображаються в їхній готовності до поглиблення співробітництва та інтеграції. В інших інституціях, таких як Європейська комісія та Рада ЄС, що зосереджені на технічних аспектах роботи, рівень опозиції до ЄС не настільки вагомий. Вплив євроскептицизму в інституціях ЄС залежить від національного уряду та парламенту кожної держави-члена. Євроскептицизм зазвичай поширюється політичними лідерами та популістами, які критикують ЄС, часто маючи зв'язки з Росією. Політичні лідери держав-членів та депутати Європарламенту, хоча можуть критикувати ЄС, є також механізмом його регулювання.

Спільна безпекова політика ЄС зазнала еволюції, переходячи від цивільної до військової орієнтації через зміну безпекового середовища. Найбільш реалістичні перспективи для ЄС у сфері безпеки полягають у поглибленні

внутрішнього співробітництва та розвитку нових форматів співпраці з партнерами.

Причини виходу Великої Британії з ЄС можуть стати причиною виходу інших держав-членів, залежно від політики ЄС, втрати національної ідентичності та інших факторів. Хоча деякі країни-члени висловлювали сумніви у своїй участі у ЄС, вони залишаються в організації, оскільки вона є ефективним інструментом розвитку. Можливий вихід країн з ЄС ускладнюється складністю переговорів та необхідністю перегляду договорів з партнерами.

РОЗДІЛ IV

ВПЛИВ БРЕКЗИТУ НА УКРАЇНУ В КОНТЕКСТІ БЕЗПЕКИ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ

4.1. Ретроспектива українсько-британських відносин та підтримку євроінтеграційних прагнень України

Українсько-британські відносини періоду 1991–2023 років може бути розділене на кілька етапів згідно з пропозицією А. Грубінка [22]:

1991–1993 рр. – період інституційних змін, який був визначений процесом ядерного роззброєння України та вирішенням територіальних суперечностей між Україною та Росією. Цей період характеризувався неготовністю британської політичної еліти сприймати Україну та розвивати відносини поза контекстом російського впливу. Незважаючи на це, британська сторона розпочала повноцінну співпрацю з Україною в різних сферах.

Ініціатива Сполученого Королівства щодо встановлення дипломатичних відносин призвела до обміну листами між міністрами закордонних справ двох країн у січні 1992 року. Згідно з узгодженням сторін, ця домовленість набула чинності 10 січня 1992 року, коли генеральне консульство Великої Британії у Києві отримало статус посольства. Відносини між Україною та Великою Британією й Північною Ірландією ґрунтувалися на принципах взаємної довіри, розуміння, партнерства і співробітництва. Однак, основною темою на переговорах стала доля колишнього радянського ядерного озброєння, що знаходилось на українській території [81].

Недовіра, підозри та недооцінка призвели до того, що початкові надії України на тісні відносини з Заходом та на західну допомогу почали перетворюватися на розчарування. Питання, пов'язані з Європою, завжди викликали активні обговорення у відносинах між Україною та Великою Британією і стали одним з головних пріоритетів у період поглиблення двосторонніх зв'язків. Україна намагалася використати вплив Великої Британії

в європейських структурах для захисту своїх інтересів та підтримки процесу європейської інтеграції.

З 1994 по 1996 рік відбулася активізація двосторонніх контактів та співпраці між Україною та Великою Британією. Цей період був відзначений інтенсивним дипломатичним діалогом і розвитком політичної та економічної співпраці. Велика Британія вперше практично підтримала курс України на шляху до європейської та євроатлантичної інтеграції. Це підтверджується офіційним візитом президента України Л. Кучми до Лондона, де він провів переговори з прем'єр-міністром Д. Мейджором у грудні 1995 року. Цей візит вважається успішним, оскільки сприяв подальшому розвитку двосторонньої співпраці в політичних, економічних та правоохоронних сферах.

Україна виявила активний інтерес до інтеграції в Європейський Союз, зокрема, з метою отримання членства. Це призвело до важливого зближення з Європейським Союзом, особливо завдяки активній підтримці з боку Великої Британії, яка виступала як прихильник євроінтеграції для східноєвропейських країн. Велика Британія відіграла ключову роль у сприянні розвитку співпраці між Україною та ЄС, що спрямовувалася на політику ЄС та прагматичну підтримку процесу євроінтеграції України. Навіть ініціатива стосовно надання Україні спеціального статусу "сусіда" ЄС була підтримана британським урядом, що відкривало перспективи для подальшого поглиблення відносин між Україною та Європейським Союзом.

У період з 1997 по 2001 роки відбулася ефективна співпраця між Україною та Великою Британією, що привела до поглиблення взаємовідносин та досягнення практичних результатів у важливих сферах, таких як закриття Чорнобильської атомної електростанції та надання кредитів Європейським банком реконструкції та розвитку. Уряд Великої Британії під керівництвом Т.Блера визнав Україну як "пріоритетного партнера" у Європі та висловив готовність до подальшої співпраці. У червні 1998 року Україна прийняла національну стратегію інтеграції до Європейського Союзу, підтверджуючи свої наміри. Велика Британія, виступаючи як активний захисник інтересів України,

підтримала ці наміри, особливо з урахуванням європейської безпеки та стабільності [217].

У практичному плані покращення українсько-британських відносин проявилось у підтримці євроінтеграційних зусиль України з боку Великої Британії, яка стала другою за Іспанією країною, що ратифікувала Угоду між Україною та ЄС про партнерство і співробітництво. Крім того, Велика Британія активно сприяла вступу України до Ради Європи.

Протягом 2002-2004 років спостерігалось зменшення активності дипломатичних зв'язків між Україною та Великою Британією, що настала після "помаранчевої революції" в Україні. Цей період відзначився погіршенням українсько-британських відносин, а також загалом відносин України з країнами Заходу. Причиною цього були відмінності у поглядах керівництва обох країн на внутрішні проблеми України та її зовнішню політику. Важливим позитивним моментом у цей період була участь українських збройних сил у міжнародній коаліції в Іраку, що сприяло певному покращенню контактів. Британське керівництво зуміло відрізнити критику керівництва України від реальних інтересів міждержавної співпраці, продовжуючи підтримувати європейську та євроатлантичну інтеграцію України. Однак подальші перспективи розвитку відносин з країнами Заходу були практично визначені результатами президентських виборів 2004 року, що були визнані міжнародною спільнотою як випробування української демократії. У цей період політична ситуація в Україні розглядалася як тест на здатність передачі влади на основі демократичних принципів та незалежності від Росії, а також як важливий крок у забезпеченні безпеки та стабільності в регіоні. Західні уряди та міжнародні структури відмовилися визнавати результати другого туру виборів та підтримали прагнення громадськості України до зміни режиму. Керівництво Великої Британії висловило критику стосовно дій тодішньої влади України та підтримало висновки міжнародних структур [21]. Британська громадськість (політики, журналісти, вчені, експерти) активно обговорювала ситуацію в Україні, що відображалось на сторінках провідних часописів. На основі

матеріалів британської преси можна зробити висновок, що події 2004 року підтвердили важливість геополітичної ролі України як у пострадянському просторі, так і в усій Європі.

Після подій 2004 року спостерігалось значне зміцнення позиції України у сприйнятті британською громадськістю. Згідно з результатами соціологічних досліджень Єврокомісії у 2005 році, 45% британців підтримували вступ України до ЄС (у порівнянні з 35% проти), що стало одним з найвищих показників серед країн Західної Європи і співпало з середнім рівнем в Євросоюзі. Британія перевершила у цьому аспекті Німеччину, Італію, Францію, Нідерланди та інші країни ЄС. Ці та інші фактори сприяли подальшій підтримці та поглибленню політики британських урядів щодо євроінтеграції України [29].

Перемога прозахідно налаштованого В.Ющенка об'єктивно породила очікування з боку Європи на поглиблення реформ в Україні. У своєму вітальному листі від 20 січня 2005 року Тоні Блер висловив сподівання на співпрацю з новим президентом України для розвитку відносин як на двосторонньому рівні, так і на рівні європейських та євроатлантичних структур [105].

Враховуючи попередні етапи у розвитку відносин між Україною та Великою Британією, а також результати подій 2004 року та геополітичні умови, важливо зазначити основні зовнішні фактори, які визначають позицію Великої Британії стосовно України. "Особливі відносини" між Великою Британією та Сполученими Штатами залишаються ключовим фактором у зовнішній політиці Великої Британії. Ця спільність інтересів проявляється у взаємодії на міжнародній арені з метою захисту спільних цінностей і інтересів. Вплив Сполучених Штатів на зовнішню політику України, включаючи відносини з Великою Британією, зокрема проявляється у розвитку системи колективної безпеки та завжди був значним.

У зв'язку з цим, позиції Великої Британії та Сполучених Штатів стосовно України майже ідентичні. Природно, що спільність інтересів між США та Великою Британією виявилася особливо актуальною під час виборів 2004 року.

Перемога прозахідних політичних сил відкрила нові можливості у відносинах України з американськими та британськими партнерами, особливо стосовно перспектив євроатлантичної інтеграції. З 2005 року Україна розпочала інтенсивний діалог як наступний етап на шляху до вступу до НАТО.

Щодо періоду 2005–2009 років, відбулося три візити Президента України до Великої Британії, а також візити міністрів закордонних справ та інших урядовців обох країн. Незвичайною подією був візит українського Президента до Великої Британії у грудні 2005 року.

При аналізі формування політики Великої Британії стосовно України у цей період, слід визначити основні внутрішньополітичні чинники. Перш за все, це стабільність політичної ситуації в самій Великій Британії, де з 1997 року на владі перебуває лейбористська партія. Навіть після зміни уряду в червні 2007 року та приходу на посаду Прем'єр-міністра Г. Брауна, нова урядова команда виявляє послідовність у зовнішній політиці. У цьому контексті, Україна залишається для Великої Британії пріоритетною у сфері зовнішніх відносин: стратегічні пріоритети відносин зі Сполученими Штатами та активна участь у Європейському Союзі залишаються незмінними, згідно з зовнішньополітичною концепцією, прийнятою у 2006 році.

Ще одним позитивним фактором для України є консенсус серед політичних еліт Великої Британії стосовно перспектив її євроатлантичної інтеграції. Це підтверджується заявами лідерів провідних політичних партій та аналізом дебатів у Британському парламенті. Наприклад, у липні 2006 року міністр закордонних справ "тіньового Кабінету міністрів" В. Хейг заявив, що Консервативна партія чітко підтримує дальше розширення ЄС та висловлює підтримку вступу України в цю організацію. У березні 2008 року Парламент Великої Британії оприлюднив заяву, в якій представники трьох основних політичних сил – лейбористів, консерваторів та ліберал-демократів – підтримали прагнення України до набуття членства в ЄС і закликали до швидкого проведення переговорів щодо угоди, яка базуватиметься на

принципах політичної асоціації та економічної інтеграції. Також висловлено сподівання про досягнення нового рівня відносин України з НАТО [23].

Позитивне ставлення відомих політичних сил у Великій Британії до відносин з Україною відкриває нові можливості для поглиблення співпраці між країнами на різних рівнях. Спостерігається активізація офіційних міждержавних контактів на найвищому рівні, які виявилися більш результативними і інтенсивнішими, ніж у попередні періоди.

Сталі зустрічі між представниками обох сторін на багатосторонньому рівні, де питання розвитку України та взаємовідносин з Великою Британією стали предметом постійних дискусій, заяв політиків, а також аналітичних матеріалів та оглядів у британській пресі. Основою сучасних відносин між Україною та Великою Британією стали питання загальноєвропейської політики та перспектив Євроатлантичної інтеграції України.

Непохитні позиції британського уряду стосовно важливості розширення європейської інтеграції, розвитку економічної співпраці та різноманітності політики "сусідства" до країн з різним потенціалом та міжнародними завданнями визначають стратегічну лінію Великої Британії у відносинах з Україною.

Зростаюча увага британського уряду до проблем міжнародної безпеки, диверсифікації джерел енергопостачання, розвитку глобальної економіки, дотримання прав людини, боротьби з організованою злочинністю, нелегальною міграцією та глобальними кліматичними змінами значно розширюють спектр міждержавної взаємодії в рамках загальноєвропейської політики.

Значний внесок у розвиток відносин між Україною та Європейським Союзом був зроблений Великою Британією під час її головування в Раді Євросоюзу у 2005 році. У цей період Україні було надано статус країни з ринковою економікою, досягнуто прогрес у переговорах щодо вступу до СОТ, підписано Угоду про цивільну супутникову навігацію (ГАЛІЛЕО), Авіаційну угоду, Меморандум про співпрацю в галузі енергетики. Також розпочато переговори щодо укладення нової комплексної посиленої угоди України з ЄС,

угод про реадмісію та спрощення візового режиму, інтеграції енергетичного ринку України до європейського ринку. Саміт Україна – ЄС 1 грудня 2005 року в Києві, під головуванням Т. Блера, був визнаний сторонами найуспішнішим серед усіх попередніх самітів такого формату. Варто зазначити критичне ставлення британського політичного середовища до стану реалізації європейської політики «сусідства», ініціатором якої у 2002 році була сама Британія, а також до позиції офіційного Брюсселя щодо перспектив євроінтеграції України. За думкою британських парламентарів, ЄС проводить недостатньо активну та нерішучу політику щодо України, а зазначена програма співпраці є суперечливою. Під час парламентських дебатів у квітні 2008 року, присвячених Україні та українсько-британським відносинам, Міністр у справах Європи Міністерства закордонних справ Великої Британії, Дж. Мерфі, висловив свою точку зору: *«В інших європейських столицях відчувається певна втома від розширення ЄС, але ми у Лондоні не відчуваємо цієї втоми... У наших стратегічних інтересах, щоб Україна вчасно стала рівноправним членом ЄС»* [23].

Політика "сусідства" у Великій Британії не розглядається як альтернатива членству України в Євроспільноті через підтримку розширення ЄС. Основою британської концепції євроінтеграції є державоцентризм. Британія підтримує розширення ЄС, щоб зосередити зусилля на максимально ефективній інтеграції з кандидатами на вступ та новими членами, що спричинить послаблення федералістських тенденцій. Згідно з таким підходом, Україна може знайти в британській політиці одного з партнерів на шляху до євроінтеграції [132].

Важливо відзначити, що така позиція становить контраст до позицій інших країн Західної Європи, особливо Франції й Німеччини, які дипломатично уникнули уваги до України у зовнішній політиці Великої Британії та можливості її приєднання до Євросоюзу. У британській пресі висловлюється критика надто обережної позиції ЄС щодо України, яку називають "зобов'язальною фобією" [130]. За думкою експертів, відмова від надання країні перспективи членства є серйозною помилкою і суттєво послаблює вплив

Євросоюзу на розвиток України, підірвавши позицію реформаторських сил в ній. Однією з причин збереження стриманої позиції деяких європейських країн стосовно перспектив вступу України в ЄС є їхні відносини з Росією. Залежність від російських енергоресурсів та бізнес-інтереси у газовому секторі промислових структур Німеччини і Франції, які володіють частками в російських енергетичних проектах, зумовлюють підтримку їх урядів політики керівництва Росії, яке не сприяє вступу України до Європейського Союзу. Велика Британія, відрізняючись від європейських партнерів, завдяки мінімальній залежності від російських енергоресурсів та близьким відносинам зі Сполученими Штатами, відчуває менший вплив російського фактора на свою зовнішню політику. Це надає їй можливість займати критичну позицію щодо Росії, особливо після початку формування такої позиції у 2003 році через події, такі як війна в Іраку, справи Б. Березовського та А. Закаєва і т.д.

Зміцнення напружених відносин між Росією та Великою Британією відображує загальну тенденцію погіршення стосунків Росії з Заходом. Цю тенденцію підтвердили дії Росії, яка призупинила участь у Договорі про звичайні збройні сили в Європі у відповідь на плани США щодо Стратегічних наступальних озброєнь. Додатковою проблемою стали проблеми визнання державності Косово та російсько-грузинський конфлікт 2008 року. Висловлене недовіра та непорозуміння між Росією та Заходом, у тому числі Великою Британією, підкреслюють складність сучасних міжнародних стосунків [23].

Ці проблеми зумовили збільшену увагу Заходу, включаючи США та Велику Британію, до стратегічного значення України в регіоні Центрально-Східної Європи як фактора, який стримує амбіції Росії. Це відкрило нові можливості для поглиблення інтеграції України в НАТО, зокрема, через приєднання до Плану дій щодо членства (ПДЧ). Хоча США та Велика Британія підтримали надання Україні ПДЧ, однак у членів НАТО немає єдності стосовно цього питання. При цьому Велика Британія та США були змушені йти на компроміс з Європою через реакцію Росії на такі дії.

Розгортання цих подій в контексті протистояння англосаксонських і франко-німецьких безпекових інтересів в Європі, спричинило активізацію політики сприяння США і Великої Британії щодо України. Це відбувалося в умовах зростання спільності стратегічних інтересів між Великою Британією та Україною у сферах безпеки та розвитку Європи та світу. У результаті взаємини між Великою Британією та Україною вийшли на новий рівень у 2008 році, що перетворилося на стратегічне партнерство. Це стало особливо актуальним у контексті російсько-грузинського збройного конфлікту, який привернув увагу до України [22].

У жовтні 2008 року під час зустрічі з В. Ющенком, Г. Браун підтвердив свою підтримку інтеграції України в НАТО та обіцяв гарантувати її суверенітет і територіальну цілісність. Російсько-грузинський конфлікт викликав нові виклики для міжнародної спільноти, зокрема для Великої Британії, і нагадав про обіцянки, дані Україні на початку 1990-х років. Ця криза підкреслила серйозні проблеми з ефективністю сучасних європейських структур, які нині не можуть сформувати нову консолідовану програму дій у сфері безпеки в Європі. Великобританські аналітики зауважили, що навіть привабливе завдання реформування зовнішньополітичної діяльності ЄС не змогло об'єднати розділену європейську спільноту в єдину силу, що свідчить про це минуле війни в Югославії, Іраку та Грузії. Проте, зовнішня політика країни нерозривно пов'язана з її внутрішньою ситуацією. Турботу викликає внутрішньополітична нестабільність в Україні, яку британський експерт Д. Шерр характеризує як "цілковиту безпорадність". Стримування між прозахідними демократичними силами у вересні 2008 року та розпад демократичної коаліції та протистояння між владними інституціями знайшли активний відгук у британській пресі. "The Economist" [130] зауважує, що постійна політична нестабільність в Україні ускладнює її підтримку і допомогу з боку США, Великої Британії та їх партнерів у зміцненні відносин з ЄС та НАТО. Ця політична нестабільність стала ключовим аргументом для рішення ЄС відкласти укладення угоди про асоціацію з Україною на саміті в Евіані 9 вересня 2008 року.

Перспективи України щодо євроатлантичної інтеграції залишаються нестійкими. Недостатня консолідація українських політиків у критичний час для країни серйозно пошкодила її міжнародний авторитет, видаючи ознаки стратегії пропущених можливостей. У контексті зростаючої міжнародної напруги в регіоні, що призвела до появи нових загроз безпеки, постійна нестабільність в українському уряді створює серйозні ризики для майбутнього країни. Події 2009 року, такі як газовий конфлікт з Росією, неефективне подолання економічної кризи, а також втрата перспектив на наближення до НАТО і запровадження програми ЄС "Східне партнерство", яка не передбачає членства для України, разом із гуманітарною кризою через пандемію грипу, додали внутрішньому розвитку України невігідних факторів і значно обмежили її міжнародні можливості.

Відносини між Україною та Великою Британією у період з 2005 по 2009 рік відкрили новий етап їхнього взаємодії, який був підготовлений подіями 2004 року та активізацією британської політики щодо співпраці з Україною. Починаючи з 2005 року, політичні зв'язки між Україною та Великою Британією поступово наповнювалися новим позитивним змістом на тлі значного довіри демократичних західних країн до нового прозахідного курсу, обраним президентом України В. Ющенком. Можна стверджувати, що політика Великої Британії стосовно України на міжнародній арені зазнала змін, що спровокували активізацію політики США у Східній Європі, загострення відносин між Великою Британією та Росією, а також зміни політичного режиму в Україні. Важливим фактором у політиці британського уряду є позитивний консенсус політичних еліт щодо євроатлантичної інтеграції України, хоча в самій Україні такий консенсус відсутній. Постійна політична напруга в Україні, слабкість коаліції прозахідних сил та непередбачуваність подальшого розвитку країни є головними негативними факторами відносин з ключовими західними партнерами, серед яких Велика Британія [23].

Підтримка британським урядом основних зовнішньополітичних пріоритетів України, спільність позицій з щодо геополітичної ситуації в Європі

та розв'язання ключових проблем міжнародної безпеки, а також посилення впливу Британії на континентальні процеси створили передумови для стратегічного партнерства між країнами. Це відмінно від попередніх періодів розвитку міждержавних відносин. Серед пріоритетів українсько-британських відносин важливо продовжити діалог щодо зміцнення контактів між громадянами через лібералізацію візового режиму в контексті Угоди про спрощення візового режиму України з ЄС, укладення угоди про безмитну торгівлю, диверсифікацію джерел енергопостачання до Європи та модернізацію енергетичних потужностей України, а також активізацію економічної співпраці [23].

Період 2009-2014 рр. розпочався із запровадження у травні 2009 р. програма ЄС "Східне партнерство", яка пропонувала економічну інтеграцію та політичну асоціацію для України, але не передбачала членства в Євросоюзі. Деякі дослідники вважають, що цей проект був периферійним для пріоритетів Європейського Союзу, особливо з урахуванням виділених коштів на його фінансування. У той же час ЄС переживав складний процес самовизначення. Референдум в Ірландії у жовтні 2009 року, що підтвердив ратифікацію Лісабонського договору, і підписання цього договору президентом Чеської Республіки у листопаді 2009 року відкрили перед Європейським Союзом нові перспективи розвитку. Однак залишалося відкритим питання, чи готові члени ЄС пожертвувати своїми інтересами на користь єдиної "європейської голосності" [23].

Важливою стала допомога Великої Британії в реалізації проекту "Євро-2012". Наведений проект викликав двосторонню співпрацю на рівні консультацій між посадовцями, експертами, підприємцями, правоохоронними органами та британськими компаніями. Головними темами такої співпраці були питання безпеки в широкому контексті, розширення співпраці в галузі стратегічної оборони, економічної взаємодії та екологічної політики. Важливим аспектом гуманітарної співпраці стала реалізація культурно-освітніх проектів Великої Британії в Україні. Збереження і розвиток системних політичних

відносин, чітка позиція сторін щодо розбудови нової структури європейської безпеки та поглиблення взаємодії, а також послідовна внутрішня і зовнішня політика України, є ключовими чинниками, що можуть забезпечити стабільність і прогрес у розвитку міждержавних відносин на тривалу перспективу.

У період з 2014 по 2021 рік, обставини воєнного конфлікту відобразилися на характері партнерства України з іншими країнами світу, що вимагало перегляду системи зовнішніх відносин. Серед ключових показників пріоритетності та стратегічності двосторонніх стосунків можна виділити наступне: підтримку України у відстоюванні від російської агресії та засудження злочинів країни-агресора; взаємні довгострокові інтереси, що базуються на цінностях демократії та верховенстві права; сприяння європейській та євроатлантичній інтеграції України. Загалом, процеси, пов'язані з війною, піднімають питання щодо покращення відносин з країнами, що визначені як пріоритетні та стратегічні для України згідно з чинною "Стратегією зовнішньополітичної діяльності України". Очевидно, що позиція кожної країни у цей вирішальний період буде визначати динаміку та модель подальших двосторонніх відносин. Відповідно, регулювання правових засад запровадження інструментів стратегічного партнерства видається доцільним [87].

Війна, яку розпочала Росія проти України у 2014 році, визначила різницю між періодом до конфлікту, коли відбувалося становлення та розвиток зовнішньополітичних процесів, і періодом опору країні-агресору, який триває й досі. Вона суттєво вплинула на напрямки, характер і орієнтири сучасної зовнішньої політики України. У цей період була створена база нормативно-правових актів, спрямованих на перехід країни на воєнний стан і протистояння країні-агресору.

Одночасно, будь-яка можливість інтеграції в східному напрямку була заблокована, а стратегічний курс на членство в Європейському Союзі та НАТО був остаточно і незворотно підтверджений. У цьому контексті Україна

здійснила два стратегічних кроки. Перший - 19 травня 2018 року набув чинності Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 травня 2018 року «Про припинення дії для України окремих міжнародних договорів, укладених у рамках Співдружності Незалежних Держав», яким скасовується участь України у роботі статутних органів СНД. Це означає відмову України від участі у будь-яких інтеграційних процесах на пострадянському просторі. Другий - Верховна Рада 7 лютого 2019 року ухвалила Закон «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС та в Організації Північноатлантичного договору)», ініційований Президентом П. Порошенком [35]. Отже, курс на приєднання до ЄС і НАТО зафіксовано на конституційному рівні [87].

В. Пристайко зауважує, що у 2021 році торгівля між Україною та Великою Британією в певних секторах зросла на 60%. Згідно з даними Держстату, за 11 місяців 2021 року український експорт до Великої Британії склав 1,006 млрд доларів, а імпорту - 958 млн доларів. Це, ймовірно, вперше привело до позитивного сальдо у торгівлі товарами між країнами, відмінно від пандемічного 2020 року, коли торгівля практично не змінювалася.

Україна має значні можливості в експорті харчових продуктів, оскільки близько половини продуктів, які споживають британці, імпортуються. Це відкриває широкі можливості для українських постачальників.

Торгівля послугами з Великою Британією постійно зростає, складаючи 46,7% у загальному обсязі торгівлі товари+послуги у 2020 році. Українські ІТ-компанії грали ключову роль у цьому зростанні, становлячи понад 60% загального обсягу експорту послуг. Це перевищує обсяги експорту олії, чорних металів та зерна. Дедалі більше українських ІТ-компаній відкривають свої представництва у Великій Британії та привертають британські інвестиції [28]. За 2021 р., у порівнянні з 2020 р., експорт товарів збільшився на 38,4 %, до 68,09 млрд дол. США. Найбільше товарів за 2020 р. Україна експортувала до Китаю, Польщі та Туреччини. За 2021 р., у порівнянні з 2020 р., імпорту

товарів збільшився на 34 %, до 72,82 млрд дол. США. Найбільше товарів за 2021 р. Україна імпортувала з Китаю, Німеччини. 8 жовтня 2020 р. у відносинах України та Великої Британії відбулася важлива подія – підписано Угоду про політичне співробітництво, вільну торгівлю й стратегічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії й Північної Ірландії. Для України підписання та ратифікація цієї Угоди є дуже важливою. На це є декілька причин. По-перше, в експортній стратегії України Велика Британія розглядається як ринок для українського експорту. По-друге, Велика Британія посідає 21 місце у світі за чисельністю населення і є країною з високою купівельною спроможністю. По-третє, як відомо, угоди про вільну торгівлю позитивно відбиваються на інвестиційній привабливості країни й можуть сприяти залученню іноземних інвестицій як із держави, із якою укладається угода, так і з третіх країн. Отже, перспективи щодо торговельного співробітництва України та Великої Британії є оптимістичними й потребують подальшої уваги [106].

Згідно з даними Держстату, за 11 місяців 2021 р., український експорт до Британії становив 1,006 млрд дол., імпорт – 958 млн дол., найімовірніше, уперше Україна закінчила рік з позитивним сальдо в торгівлі товарами. Для порівняння: 2020 р. експорт товарів з України становив 661 млн дол., а імпорт – 817 млн дол., при цьому пандемія майже не зменшила двосторонню торгівлю [36].

Сучасний період відносин охоплює 2022-2023 рр. 25 січня 2022 року Б.Джонсон, передбачаючи можливий початок війни, попередив Росію, що будь-яка повномасштабна агресія проти України буде для неї "другою Чечнею", і наголосив, що "багато синів російських матерів не повернуться додому". Велика Британія заявила про намір посилити свою військову присутність у країнах НАТО, що є сусідами Росії, та очікувати "скоординованих та суворих економічних санкцій" проти Москви. Експерти зазначали, що Велика Британія швидше за все не надсилатиме військових на допомогу Україні у разі нападу.

Натомість, посол України у Великій Британії В. Пристайко вказував на те, що заяви Заходу, що мали за мету запобігти російським агресивним діям, були обережними. Насправді у разі масштабного вторгнення до України, заяви та дії будуть зовсім іншими. У такому випадку Україна звертатиметься до США та Великої Британії, як гарантів Будапештського меморандуму, про допомогу, включаючи можливе надсилання військових [28].

За оцінкою експертів, Велика Британія мала інтерес до врегулювання російсько-українського конфлікту відповідно до міжнародного права, сприяння ефективним реформам шляхом фінансової та технічної підтримки, перетворення України на надійного міжнародного партнера та зростання двосторонньої торгівлі. Україна з свого боку зацікавлена в залученні Великої Британії для посилення обороноздатності та тиску на РФ для виконання Мінських угод та деокупації територій, отриманні допомоги для проведення реформ, підтримці активної позиції Лондона на міжнародній арені та залученні британських інвестицій.

Серед потенційних ризиків можна виділити можливу неспроможність Великої Британії вести активну зовнішню політику на європейському континенті у зв'язку з процесом виходу з ЄС. У такому випадку Україна буде більш залежна від ситуації. Другим ризиком є недостатній прогрес у реформах з боку української влади, що може призвести до "втоми від України" з боку Великої Британії через значну міру її залучення до цього процесу. Третьою загрозою є можливість радикальної переоцінки політики США стосовно України новою президентською адміністрацією, що може поставити Велику Британію перед вибором продовження поточного курсу стосовно України або зміни його для задоволення Вашингтону. На думку експертів, Україна повинна апелювати до вибраного шляху Великої Британії і продовжувати сприяти її активній ролі в Європі, незважаючи на вихід з ЄС, а також використовувати відносини з Великою Британією як додатковий канал комунікації з Білим Домом [121].

Звичайно, важливу роль у розвитку політико-економічних та безпекових відносин відіграє прем'єр-міністр Б.Джонсон, який став харизматичним лідером не лише для Великобританії, але й для українського суспільства. Його промови та практична діяльність створюють новий формат налагодження безпеки та надихають військових. Як зазначив Б.Джонсон після візиту до Києва 10 квітня 2022 року, *"Наша мета - зміцнити Україну настільки, щоб Росія більше ніколи не наважилася на вторгнення знову"*, - прем'єр-міністр Великої Британії виступив перед парламентом 19 квітня, обіцяючи надати Україні ще більше артилерійської зброї [104].

З відходом Б.Джонсона майже нічого не зміниться для України. Підтримка України, співпраця та знищення військового потенціалу Росії - це основна тема, у якій з Б.Джонсоном погоджувалися навіть його найбільш запеклі опоненти в Консервативній партії, серед лейбористів, шотландських націоналістів й ін. Понад 80% британців підтримують ширші санкції проти Росії та більше зброї для України. Новопризначений прем'єр-міністр Великої Британії Р.Сунак обіцяв підтримувати Україну до "завершення" її боротьби з відсіччю вторгнення російських військ, оскільки Кремль заявив, що не бачить "підстав" для позитивних змін у відносинах з Сполученим Королівством [140].

Р.Сунак виразно висловлював свою позицію стосовно війни в Україні. Під час змагань за прем'єрське крісло влітку він заявив, що ні Президент України В.Зеленський, ні українці не мають сумнівів у тому, що Сполучене Королівство і надалі залишатиметься надійним союзником. Також, майбутній глава уряду Великої Британії відкрито підтримав зовнішньополітичний курс Б.Джонсона щодо України [46].

Отже, можна зробити висновок, що розвиток міждержавного політичного діалогу між Україною і Великою Британією мав нестабільний і суперечливий характер, що в основному було зумовлено непослідовністю дій української влади в процесі реалізації європейського вибору України. Жорстка критика української влади за порушення принципів демократії, верховенства закону і прав людини призвела до серйозних ускладнень у дипломатичних відносинах

України як з Великою Британією, так і з іншими ключовими західними партнерами. Позитивна динаміка українсько-британських відносин зазнала затримок через період кризи довіри. В умовах відсутності послідовної підтримки її стратегічної зовнішньополітичної мети, а саме євроінтеграційного вибору, Україна не отримувала від Великої Британії достатню підтримку. Отже, результативність двосторонніх відносин упродовж 1991–2023 років була неоднаковою.

4.2. Наслідки для української держави від виходу Британії з ЄС

За думкою численних дослідників, вихід Великої Британії з Європейського Союзу не буде мати прямого впливу на основні складові відносин між Великою Британією та Україною. На сьогоднішній день Велика Британія активно сприяє нашій державі, підтримуючи реформи судової системи, міністерств освіти і науки, збройних сил, а також антикорупційних органів; працює над полегшенням наслідків війни в Україні, надаючи допомогу постраждалим, ВПО, протидіє гендерно обумовленому насильству, спонсорує розмінування [144]. Можна очікувати, що Велика Британія й надалі залишатиметься надійним партнером України, хоча обсяги та напрямки допомоги можуть змінюватися в залежності від фінансових втрат від Брекзиту та динаміки відносин Великої Британії з ЄС [34].

Для України важливим буде вплив Брекзиту на подальший розвиток політики безпеки та оборони ЄС. Повноцінне залучення Великої Британії уможливить співпрацю щодо розширення участі третіх країн у відповідних політиках ЄС. Однак конфліктний результат може створити ризик обмеження участі України в нових безпекових ініціативах. Незалежно від сценарію, Україна повинна активніше співпрацювати з активними у цій сфері державами ЄС, такими як Польща, Румунія і Литва [13].

Особливу увагу слід звернути на наслідки Брекзиту для політики санкцій проти Росії, обумовлені анексією Криму та підтримкою терористів на сході

України, подальшою повномасштабною війною Наприклад, М. Багрова [1], експерт Інституту національної політики, вважає, що зовнішня політика Великої Британії стосовно України і Росії залишиться на колишньому рівні. Велика Британія планує продовжувати підтримувати національний курс України щодо вступу в НАТО і в ЄС. Щодо Росії, Велика Британія планує не лише підтримувати вже введені санкції, але й ініціювати нові. У зв'язку з Брекситом керівні структури Євросоюзу в Брюсселі ймовірно посилять підтримку України, зокрема на її шляху європейської інтеграції. Відокремлення Великої Британії від Європейського Союзу змусить ЄС компенсувати свої економічні та геополітичні втрати шляхом посилення підтримки України та інших європейських країн-кандидатів в ЄС.

Протилежну точку зору висловлює О. Шаров, науковець Національного інституту стратегічних досліджень. Він вважає, що позиції ділових кіл Європи, пов'язаних з Росією, наприкінці 2010-тих рр. значно зміцнилися, що, швидше за все, може призвести до пом'якшення антиросійських санкцій [116].

Експерт з інвестиційного аналізу В. Бардась [1] прогнозував, що вихід Великої Британії з Європейського союзу у короткостроковій перспективі призведе до зниження курсу єдиної валюти, що в свою чергу призведе до зниження євровиручки українських компаній-експортерів. Оскільки Україна експортувала 38% своєї продукції до країн ЄС, можна очікували зниження євровиручки українських компаній на 1-2%. Крім того, більшість українських заробітчан працювали у країнах Європейського союзу, що також впливало на обсяги приватних переказів та розвиток внутрішнього ринку України, що в свою чергу може уповільнює ріст роздрібною торгівлі. Однак, оскільки лідери Європейського союзу мали намір продовжувати розвивати об'єднання, їх політика стосовно України стала більш ліберальною, що призвело до посилення співпраці з ЄС та подальшої інтеграції України у європейське співтовариство [59].

З економічного та торговельного погляду, важкі наслідки для України не передбачаються, оскільки наші стосунки з Великою Британією не є настільки

взаємозалежними. Однак у політичній сфері важливо зрозуміти, які очікування маємо від зазначених процесів. При вступі в ЄС, Україна зможе реалізувати це лише, зайнявши рівноправні позиції. Принципове значення для України матиме не стільки вплив Брекзиту на двосторонні відносини, скільки його наслідки для функціонування ЄС у зовнішньополітичній та безпековій сферах. Для збереження та зміцнення міжнародної підтримки з боку Великої Британії українські дипломати та політики повинні бути активними. Незважаючи на це, Брекзит несе з собою низку невизначеностей і ризиків для України, проте з можливістю використати їх на свою користь, маючи непогані стартові позиції.

У контексті загрози повномасштабного вторгнення Росії, уряд Великої Британії надіслав Україні літаками дві тисячі протитанкових комплексів, прем'єр-міністр Б. Джонсон попереджав про серйозні наслідки агресії для Росії, а міністр оборони Б. Воллес здійснює турне по Європі, намагаючись переконати союзників по НАТО, зокрема Німеччину, допомогти Україні зброєю [28].

Посол України у Великій Британії В. Пристайко підкреслював, що ключовими чинниками для Лондона є реалізація стратегічної концепції "глобальної Британії" та історичне протистояння з Росією. Він підкреслював, що український прогрес і позиція щодо стримування російських амбіцій роблять Україну привабливим партнером для Великобританії: *"У Британії розуміють, для чого їм потрібен такий друг як Україна у майбутньому. Так, ми не найбільш потужна держава, але ми розвиваємося, ... Розширення впливу Росії, яка поступово відновлює свої імперські амбіції і, на думку британців, потребує стримування, якраз і є місцем застосування для Британії"* [28].

Завкафедри міжнародних відносин Інституту міжнародних відносин Київського університету ім. Т. Шевченка В. Константинов [28], теж вказує на необхідність для Лондона взяти на себе активну роль у протистоянні, яке важливе для західних країн, у межах стратегії "глобальної Британії". Він пояснює, що ця концепція передбачає повернення Великої Британії до статусу великої держави поза Європейським союзом. Експерт також наголошує на

важливості для Британії знаходити союзників у ключових регіонах, зокрема в Азії та Європі, і підкреслює статусну важливість відносин з Україною для Лондону.

Щодо другого фактору, що стосується уваги до України, Константинов вказує на антиросійський напрямок. Він стверджує, що Британія стала більш активно критикувати Росію і визначила її головним стратегічним противником. Проте, для британців, Україна має більшу вагу, ніж для американців. Однак, за словами експерта, цього може бути недостатньо, оскільки британці можуть мати обмежені можливості у захисті України від російського впливу порівняно з американцями [28].

М.Воротнюк, наукова співробітниця Королівського Об'єднаного інституту оборонних досліджень (RUSI) у Лондоні, вважає, що після анексії Криму та початку війни на Донбасі у західних столицях спочатку вважали, що можна досягти компромісу з Росією. Проте зараз ця думка, принаймні у Британії, відступила після труення російського ексшпигуна-перебіжчика в Солсбері, за яким звинуватили російських агентів, підвищило сприйняття Росії як загрози. Завершення у 2020 році процесу виходу з ЄС дозволило британському уряду зосередитися на пошуку нових зовнішньополітичних партнерів. *"Країні треба знайти свою нову роль. Політика підтримки України для британців - це політика стримування Росії"*, - вважає М. Воротнюк [28].

За понад тридцять років незалежності України та співпраці з Великою Британією були досягнуті значні результати у різних сферах. Зокрема, оборонне співробітництво стало найбільш потужною складовою у відносинах між країнами. Однією з ключових ініціатив стала операція ORBITAL, започаткована у 2015 році за проханням України. Ця операція передбачала створення тренувальної групи британських інструкторів та їх направлення до України для підготовки Збройних Сил України, спочатку у сфері медичної допомоги та боротьби з саморобними вибуховими пристроями. Пізніше до операції ORBITAL приєдналася Данія. За даними Збройних Сил України, протягом періоду з березня 2015 року по січень 2021 року в рамках операції

ORBITAL було підготовлено 22,5 тисячі військовослужбовців та проведено 230 навчальних заходів. Також навчанням пройшли 4 000 військових інструкторів.

Українські військові також проходять навчання у британських військових вишах. Це навчання охоплює різноманітні напрямки, від підготовки саперів та військової розвідки до бою в міських умовах. За період з 2014 по 2021 роки в Британії було підготовлено 90 українських військових тривалістю понад 2 місяці, а зараз там навчається 10 українців. Навчання включає спільні навчальні заходи з британськими військовими, такі як Sea Breeze, Rapid Trident та Joint Endeavour, а також двосторонні навчання "Козацька булава".

Однією з найбільш відомих і гучних подій було навчання "Об'єднані зусилля-2020", під час якого британські десантники висадилися в Миколаївській області. Це свідчить про те, що операція була успішною і можливість повторення її хвилює Росію. Експерти вважають, що реакція Росії на такі події, як висадка десанту в Миколаївській області, завжди буде негативною, але британці вважають, що їм не потрібно перейматися, оскільки Росія не може вдарити по Великій Британії [28].

Нині Велика Британія відіграє ключову роль у підтримці розвитку Військово-морських сил України. В серпні 2020 року британський міністр оборони Бен Воллес оголосив про участь країни в "Ініціативі з морської підготовки", в якій також брали участь військові з Канади, Данії та Швеції. Посол В. Пристайко стверджує, що Україна активно працює над тим, щоб забезпечити навчання більшої кількості військових моряків у Великій Британії та на її військових кораблях. Також важливим внеском у оборону України стає допомога у поповненні ВМС новими кораблями та розвиток інфраструктури. У жовтні 2020 року під час візиту президента Зеленського до Великої Британії була укладена угода про стратегічне партнерство, за якою Велика Британія надала кредит у розмірі 1,25 млрд фунтів стерлінгів на розвиток ЗСУ, а потім збільшила його до 1,7 млрд. У рамках цієї угоди також передбачена допомога у будівництві військових кораблів та військово-морських баз на Чорному та Азовському морях [28]. У останні роки співпраця з британськими військовими

у підготовці Повітряних сил України значно зросла. Починаючи з 2019 року, щороку проводяться навчальні заходи під назвою "Warrior Watcher", в яких беруть участь Повітряні сили ЗСУ. Протягом двох років у цих навчаннях також брали участь морська піхота та морська авіація. Головна мета цих навчань - навчити військовослужбовців захищати аеродроми та "інші критичні об'єкти інфраструктури", а також підвищити взаємосумісність ЗСУ та Королівських Військово-Повітряних сил Великої Британії. Крім того, у Харкові проводяться курси з підготовки військовослужбовців підрозділів протиповітряної оборони Сухопутних військ за стандартами НАТО [28]

Хоча безпекове співробітництво з Британією зараз відіграє ключову роль для України були реалізовані проєкти і в інших секторах. Один із таких напрямків - співпраця в сфері вивчення англійської мови, де головну діяльність проводить Британська Рада. Протягом років її проєкти охоплювали курси для українських миротворців та офіцерів, викладачів вишів та шкіл. Також Велика Британія відіграла ключову роль у організації антарктичних досліджень українських науковців. У липні 1995 року з міністром закордонних справ Д. Девісом була підписана угода про передачу станції "Фарадей", яка потім стала "Академіком Вернадським" і з лютого 1996 року служить домівкою для українських полярників, що проводять дослідження в Антарктиді. Голова Національного антарктичного наукового центру (НАНЦ) України Є. Дикий прогнозує, що станція "Ноосфера" (колишній JCR) продовжить служити ще 20-25 років.

Ще одним напрямком, який дозволяє українським компаніям та науковим установам знайти своє місце, є аерокосмічна індустрія. У цій сфері в Британії працюють дві компанії, засновані вихідцями з України. Компанія Skuogo, заснована випускником Запорізького національного технічного університету В. Левікіним, провела перше за пів століття наземне випробування космічної ракети у Великій Британії у 2020 році. Її мета - розробка ракет для запуску супутників. Компанія має центр досліджень та розробок у Дніпрі. Друга компанія - Spacebit, заснована у Британії випускником Лондонської школи

економіки П. Танасюком, реалізує проєкт місяцехода Асагумо [28]. Вона співпрацює з українським підприємством Екотест для розробки радіаційного датчика для місяцехода. Spacebit планує відкрити Центр управління польотами в Україні. Такі приклади, як Skuqora та Spacebit, свідчать про те, що співпраця між Британією та Україною в аерокосмічній сфері розвивається завдяки підприємництву української діаспори.

4.3. Тресторонній альянс України, Великої Британії і Польщі в контексті безпекової політики

Наслідком російсько-української війни стало різке пробудження Європи, яке стало очевидним упродовж останніх місяців. Протягом тривалого часу до російського вторгнення в Україну Європа була розділена. Країни, що знаходяться близько до кордону з Росією, наприклад, держави Балтії та Польща, давно серйозно сприймали російську загрозу, виходячи з гіркого історичного досвіду. Країни, розташовані далі на захід, такі як Німеччина й Франція, недооцінювали путінські амбіції [148]. Вторгнення Росії в Україну поклало край європейським ілюзіям щодо Москви. Країни Європи намагаються посилити свою оборону, Європейський Союз об'єднується, щоб поступово позбутися залежності від російської енергії, українським біженцям надають притулок в Європі, хоч їх кількість набагато перевищує число тих, які прибули до Європи у 2015 році з Сирії, Іраку та Афганістану. Німеччина переглянула свою пацифістську позицію й розпочала процес переозброєння, що підтверджується оголошенням О. Шольца про новий оборонний фонд розміром 100 млрд євро й тверде зобов'язання витратити 2 % ВВП на збройні сили [150]. Країни ЄС і надалі нарощуватимуть військову силу, незалежно від того, як завершаться бойові дії в Україні. У перспективі ці заходи, імовірно, посилять давнє прагнення в Європі до стратегічної автономії, щоб менше покладатися в питаннях оборони на Сполучені Штати [219].

Після початку повномасштабного вторгнення, міжнародна коаліція країн зосереджувала свої зусилля на підтримці та зміцненні Києва у протистоянні з країною-агресором. Співпраця в регіональних форматах, таких як ОЧЕС, «Люблінський трикутник», українсько-турецька «квадрига», а також діалогова платформа Україна-Молдова-Румунія, значно активізувалася. З іншого боку, Україні необхідно забезпечити політичну, організаційно-ресурсну підтримку реалізації стратегій МЗС у різних регіонах, таких як Азія, Латинська Америка, та Африка. Це також передбачає відкриття нових посольств України на африканському континенті та посилення координації з дипломатичними відомствами країн колективного Заходу [87].

Міжнародна коаліція, відома як "Рамштайн", є вагомим джерелом військової підтримки для України. З ініціативи США та з участю понад 50 держав, ця коаліція не лише надає допомогу Україні, а й слугує удосконаленням механізмів допомоги НАТО та Європейському союзу у разі криз та конфліктів. На 12-ій зустрічі цієї коаліції було зобов'язано виділити Україні військову допомогу на суму \$65 мільярдів. Серед країн-донорів, які виділяють найбільші обсяги фінансової та військової допомоги, виділяються США, Велика Британія та Німеччина. Найбільшими постачальниками сучасного озброєння для України є Велика Британія, Польща, країни Балтії (Литва, Латвія, Естонія), а також країни Північної Європи, такі як Нідерланди та Данія [87].

Воєнні дії Росії проти України поставили перед Європейським Союзом і глобальною безпекою нові виклики. Хоча це може послужити приводом для євроскептиків вказати на загрози для подальшої європейської інтеграції, останнє опитування Євробарометра (зима 2022–2023) свідчить про те, що громадяни ЄС продовжують виявляти міцну солідарність з Україною. 91% респондентів підтримують надання гуманітарної допомоги, а 88% виступають за прийом у ЄС людей, що шукають притулок від війни. 77% затверджують надання фінансової допомоги Україні, а 74% підтримують введення економічних санкцій проти російського уряду, компаній і фізичних осіб.

Більшість європейців також схвалюють заборону мовлення російських державних медіа (67%) і підтримують фінансування закупівель та постачань військової техніки в Україну з боку ЄС (65%). Загалом 56% європейців вважають, що реакція Європейського Союзу на російське вторгнення в Україну є задовільною. 77% респондентів підтримують спільну політику оборони та безпеки серед держав-членів ЄС, а 80% вважають, що закупівля військового обладнання країнами-членами повинна бути краще скоординована [40].

В останній час Велика Британія стає ще більш важливим союзником для України: це відбувається через угоду про стратегічне партнерство, домовленості на 2 мільярди доларів, постачання протитанкової зброї, будівництво кораблів та морських баз. Після виходу з ЄС Сполучене Королівство визначило свій шлях у програмному документі "Глобальна Британія в епоху конкуренції", де Росія була визнана головною загрозою для НАТО та Великої Британії, зокрема через історію з отруєнням Скрипалів у Солсбері у 2018 році. У зв'язку з останніми подіями в Україні Лондон готовий взяти на себе визначальну роль у протистоянні гібридним загрозам з боку РФ. У тому ж документі акцентується на підтримці територіальної цілісності України та готовності допомогти розвивати українські Збройні сили [50].

Велика Британія наразі відіграє важливу роль за обсягом військової допомоги Україні - 7,16 мільярдів доларів. Вона була однією з перших країн, що відгукнулися на заклики України та надали їй допомогу у формі артилерії, далекобійних засобів, танків, літаків та іншого військового обладнання. У 2023 році Велика Британія планує витратити на військову допомогу Україні 2,3 мільярда фунтів стерлінгів (2,63 мільярда доларів) [87].

Починаючи з моменту, коли розпочалася повномасштабна російська агресія, Польща в значній мірі допомагала Україні, надаючи військову техніку, зброю та боєприпаси на суму понад €3 млрд. Польща стала ключовим постачальником для України, і без її інфраструктури постачання західної зброї стало б значно ускладненим або навіть неможливим. У період з перших днів російської агресії до квітня 2023 року Україна отримала від Польщі значну

кількість військової техніки, включаючи танки, міномети, РСЗВ, самохідні гаубиці та бойові машини піхоти. Крім того, Польща передала Україні винищувачі МіГ-29 та інші важливі системи, такі як ПЗРК "Перун", дроникамікадзе "Warmate" і САУ "Краб". Польща спільно з Великою Британією ініціювала поставку в Україну танків Leopard. Попередньо вона надала значну кількість танків, включаючи модернізовані Т-72. У рамках підготовки українського контрнаступу Польща надала танки Leopard 2 та PT-91 Twardy, а також нові БТР Rosomak і самохідні мінометні установки Rak. Центр обслуговування українських танків Leopard 2A4(2A6) у Польщі майже готовий до початку роботи, а також завершується підготовка виробництва боєприпасів для української армії [87].

Створення нового політично-військового альянсу між Великою Британією, Україною та Польщею відзначається як важлива подія для цих трьох країн. Цей альянс формується в контексті загострення безпекової ситуації на кордонах України та активного постачання зброї Україні з боку Великої Британії. Основними завданнями цього альянсу будуть протидія російській загрози та спільна праця на користь майбутньої безпеки в Європі. Ця ідея вписується в ширшу стратегію України зі створення невеликих альянсів.

Створений альянс між Великою Британією, Польщею і Україною, відомий як British–Polish–Ukrainian Trilateral (BPUT) (Додаток Г), є новим військово-політичним форматом співпраці для протидії російській загрози та забезпечення європейської безпеки. Цей альянс формується в умовах погіршення безпекової ситуації на кордонах України та інтенсивного постачання зброї Україні з боку Великої Британії. Створення цього нового формату політичної співпраці у Європі між Україною, Великою Британією та Польщею є важливим кроком у зміцненні безпеки та розвитку торгівлі. Це стає складовою частиною ширшої стратегії України щодо створення невеликих альянсів, таких як "Люблінський трикутник", "Асоційоване тріо" і "Квадрига".

Ініціатива щодо такого тристороннього співробітництва була запропонована Україною у жовтні 2021 року. Міністр закордонних справ

України Д. Кулеба, анонсував створення малого альянсу між Україною, Великою Британією і Польщею 1 лютого 2022 року. Він підкреслив, що новий формат співробітництва з Британією та Польщею не обмежується географічними рамками, а об'єднує країни, які діляться загальними цілями зміцнення безпеки та розвитку торгівлі і готові до конкретних дій. Це ініціатива, яка відображає реалістичну оцінку загроз безпеці в Європі та стратегію протидії викликам з боку Росії [101].

Л. Трасс вперше висловила ідею про новий альянс ще 21 січня 2022 року, під час свого виступу в Австралії. Підкресливши, що "Росія не взяла на уроки історії", вона нагадала про готовність Великої Британії до жорстких та синхронних санкцій у разі вторгнення РФ в Україну, а також підтримку країни на рівні 100 мільйонів фунтів стерлінгів [50]. Велика Британія у 2022 р. підвищила рівень підтримки України до 100 мільйонів фунтів стерлінгів. "Ми забезпечили оборонну зброю, тренування для 22 тисяч членів української армії, а також надали 88 мільйонів фунтів для підтримки демократії та незалежності України", зазначила очільниця МЗС Великої Британії Л.Трасс, - *Сьогодні я хочу оголосити про подальше збільшення фінансування цих проєктів до 100 мільйонів фунтів*". Л. Трасс також висловила готовність до запуску нового тристороннього партнерства з Україною та Польщею під час свого перебування у Києві [9].

Про створення альянсу було оголошено під час перебування глави МЗС Великої Британії у Києві. Посол України у Великій Британії В. Пристайко визначав цей крок стратегічним для обох країн, зазначаючи інтерес Великої Британії після Брекзиту у регіоні та її бажання мати сильного союзника. Такий альянс також допомагає Великій Британії створити нову геополітичну позицію в Європі. Експерти підтримують цей погляд, вважаючи, що співпраця в такому форматі є логічним кроком, оскільки обидві країни серйозно сприймають загрозу Росії. Польща також має свої вигоди від цього альянсу, включаючи посилення її позиції у ЄС та покращення безпеки регіону. Цей альянс може

допомогти зберегти безпеку на східному фланзі НАТО та зменшити загрозу від Росії, хоча існують певні питання щодо інтересів та претензій до ЄС.

Заступник директора центру "Нова Європа" С. Солодкий, підтримує цей погляд, стверджуючи, що співпраця у форматі трикутника є логічним кроком, оскільки обидві країни серйозно сприймають загрозу з боку Росії. Експерт О.Краєв додає, що такий альянс може бути ефективнішим, ніж двосторонні відносини, забезпечуючи краще постачання зброї та досягнення політичних домовленостей. Польща також має свої вигоди від цього альянсу, включаючи посилення своєї позиції у Європейському Союзі та забезпечення покращення безпеки регіону. І хоча можуть виникати певні питання стосовно інтересів і претензій до ЄС, альянс може допомогти зберегти безпеку на східному фланзі НАТО та зменшити загрозу від Росії [95].

Президент В. Зеленський також висловив свою думку щодо створення нового формату політичної співпраці в Європі між Україною, Великою Британією і Польщею [101], підкреслюючи значення "глибоких історичних зв'язків" та "спільної історії протистояння агресорам, які загрожують свободі в Європі". Мета такого союзу полягає в посиленні спільної діяльності для забезпечення стабільності та зміцнення стійкості України, а також у підтримці демократії на кордоні у Східній Європі [50]. Тресторонній меморандум про співпрацю включає координацію підтримки Кримської платформи, співпрацю у сферах кібер- та енергетичної безпеки, а також зміцнення стратегічних комунікацій. Крім того, учасники альянсу мають значний потенціал для співпраці в галузях торгівлі, інвестицій та енергетики. Об'єднання Атлантики, Балтики та Чорного моря відкриває нові можливості для країн альянсу та регіону в цілому [49].

Учасники нового формату зосереджувалися на розвитку економічного співробітництва, торгівлі, енергетики та боротьбі з дезінформацією. Л. Трасс повідомила, що Велика Британія планує збільшити фінансування проектів на підтримку України та її енергетичної незалежності до 100 мільйонів фунтів стерлінгів: *"Коли Прем'єр-міністр відвідував Київ раніше цього місяця, він*

оголосив про виділення 88 мільйонів для підтримки української демократії і енергетичної незалежності. Сьогодні я можу анонсувати наступний компонент нашої підтримки: підвищення нашого фінансування цих проектів до 100 мільйонів фунтів". Трасс також підкреслила, що Велика Британія вражена стійкістю Києва перед російською агресією і що Лондон гордиться тим, що перебуває на передовій у підтримці України: "Ми, Сполучене Королівство, дуже пишаємося своєю активною підтримкою України" [101].

Згідно з опитуванням, проведеним українською соціологічною групою «Рейтинг», українці позитивно ставляться до ідеї «Троїстого союзу»: 61 % респондентів – за, 21 % – проти. Крім того, 12 % українців сказали, що їм байдуже, а 6 % не змогли відповісти. Опитування проводилися з 21 по 23 січня 2022 року серед 2,5 тисячі респондентів [83]. У регіональному розрізі найбільша підтримка ідеї створення такого об'єднання спостерігається серед мешканців західних та центральних регіонів, а також міста Києва (рівень підтримки від 65% до 76%). Згідно з опитуванням, жителі південних областей відносяться до цієї ініціативи трошки скептичніше (підтримують - 51%, не підтримують - 31%), так само як і жителі східних регіонів (підтримують - 40%, не підтримують - 38%). Серед прихильників політичних партій відкритими противниками такої ініціативи були "Опозиційна платформа – За життя" (не підтримують - 62%), партії Шарія (не підтримують - 67%) та партії Мураєва (не підтримують - 68%). Серед виборців інших партій кількість тих, хто підтримував таку ініціативу, значно переважали кількість противників. Найбільша підтримка ідеї створення військово-політичного союзу у складі України, Польщі та Сполученого Королівства спостерігається серед виборців партій "Європейська солідарність", "Свобода" та "Сила і честь" (рівень підтримки понад 80%) [83] (Додаток Д).

Для Польщі новий тристоронній союз є частково нагодою для посилення своїх позицій в Європейському Союзі та розширення зв'язків поза ним. Пріоритетне значення нового формату співпраці, за словами прем'єра Польщі М.Моравецького [50], полягає у зміцненні безпеки в регіоні. Для Польщі

важливим аргументом є минулорічні події, такі як гібридна атака мігрантів з боку режиму Лукашенка на польсько-білоруському кордоні. М.Моравецький висловив переконання, що новий формат співпраці між Польщею, Україною та Британією є спільним інтересом для всіх трьох країн. Він підкреслив, що безпека в регіоні є ключовою цінністю нового союзу, яка визначає нормальний розвиток економіки, торгівлі та культурного обміну.

Моравецький також наголосив, що співпраця цих країн є відповіддю на дестабілізуючі дії на східному фланзі НАТО і ЄС, зокрема на гібридні атаки на польсько-білоруському кордоні. Прем'єр-міністр Польщі підкреслив, що Британія, як країна-член НАТО та важливий торговельний партнер, також має великий інтерес у стабілізації на східному фланзі Альянсу [66].

Однак у Міністерстві закордонних справ Польщі висловлюють заклик до українців утриматися від надмірних очікувань від троїстого політичного союзу України з Великою Британією та Польщею. Заступник міністра М. Пшидач підкреслив, що мета союзу не полягає в зміні безпекової структури, і подібні очікування від нього в Україні не мають підґрунтя. За його словами, НАТО є єдиним альянсом, здатним захистити Україну. При цьому Пшидач відзначив важливість троїстого союзу, але попередив від пошуків замітника для НАТО. Заступник глави МЗС України Є.Перебийніс також підтримав цю оцінку, зауваживши, що Україна має намір розвивати цей союз, який, хоч і не є заміником НАТО, важливий для протистояння російській агресії. Троїстий формат співпраці було засновано перед початком повномасштабної війни. Українська призма, організатор форуму, прагне підкреслити важливість України у Центральній Європі [97].

Зміни у подальших завданнях відбулися після початку війни 24 лютого 2022 р. Міністри закордонних справ України, Польщі та Британії під час перебування у Нью-Йорку для участі у Генеральній Асамблеї ООН у 2022 році провели зустріч у тристоронньому форматі і узгодили кроки для протидії російській агресії, враховуючи рішення В. Путіна про часткову мобілізацію. Д. Кулеба представляв Україну на зустрічі, глава МЗС Польщі З. Рау, а Велику

Британію – Д. Клеверлі, який став главою після обрання Л. Трасс на посаду лідера консерваторів та прем'єр-міністра. У спільній заяві міністри засудили подальшу мобілізацію сил в Росії, яка лише ускладнює можливості встановлення миру, і домовилися:

- Продовжувати непохитну підтримку України з боку Польщі та Великої Британії у протидії агресії Росії до перемоги України.
- Розробити пропозиції щодо довготривалої підтримки України, щоб допомогти їй запобігати та відбивати майбутні напади.
- Розвивати тристороннє співробітництво, зокрема, зміцнювати оборонні можливості трьох країн та східного флангу НАТО [103].

Крім "Троїстого союзу", наші партнери також активно співпрацюють у інших форматах. Наприклад, Велика Британія та Норвегія створюють нову "морську коаліцію" для підтримки України, спрямовану на посилення її морських оборонних здатностей. Ця коаліція надаватиме Україні кораблі та інші транспортні засоби з метою підвищення її бойової ефективності у морському просторі.

За інформацією від пресслужби міністерства оборони Великої Британії, "морська коаліція" планує забезпечити Україні довготривалу підтримку, включаючи навчання, постачання обладнання та розвиток інфраструктури для зміцнення безпеки на Чорному морі. Міністерство оборони Великої Британії вбачає, що блокада Росією Чорного моря значно ускладнює морський експорт України, тому підвищення морських можливостей Збройних Сил України, зокрема у протидії російським морським загрозам, сприятиме відновленню морського експорту країни.

Міністр оборони Великої Британії Г. Шаппс зауважив, що "морська коаліція" буде координувати підтримку, яку Велика Британія, Норвегія та інші країни надають Україні. Це має допомогти Україні у зміцненні її військово-морського флоту та забезпечити більшу сумісність з західними союзниками і НАТО, що сприятиме загальній безпеці в Чорному морі. Партнерство між "морською коаліцією" та Україною передбачає розвиток різноманітних

можливостей, таких як швидке розширення військово-морських сил у Чорному морі, модернізація української морської піхоти, а також патрулювання прибережних районів та внутрішніх водних шляхів за допомогою річкових патрульних кораблів [72].

Важливим трендом є той факт, що навіть після завершення терміну перебування на високих посадах, політики продовжують виявляти підтримку України. Наприклад, колишні міністри оборони Великої Британії від Консервативної партії закликали уряд прем'єра Р. Сунака негайно заявити про обсяг військової допомоги, яку Велика Британія надасть Україні у 2024 році. Вони підкреслюють, що важливо закріпити зобов'язання виділити на військову підтримку України не менше £2,3 млрд, як це було у 2022 і 2023 роках. Великобританія повинна виконати свої обіцянки та продемонструвати стійку підтримку України, особливо у важливий час, коли країна переживає складні періоди. Очікується, що конкретизація стосовно військової допомоги Україні буде оголошена під час бюджетного процесу, але це може статися не раніше весни 2024 року, хоча про це могли повідомити ще до завершення попереднього року [115].

Отже, узагальнюючи вищевикладене, можна виділити наступні тенденції [87]:

– Триває конфронтація між Заходом і Росією через агресію Кремля проти України, що призводить до глобального протистояння між демократичними і авторитарними режимами.

– Війна в Україні підсилює ідеологічну солідарність та консолідацію демократичних країн у військово-політичній та економічній сферах, спрямовуючи їх на захист загальнолюдських цінностей і міжнародних норм.

– Протистояння між "демократією" та "авторитаризмом" прогнозується визначати світові тенденції у найближчі роки, з політико-безпековим фактором як визначальним у розмежуванні сучасного світу.

– Київська зовнішня політика має враховувати геополітичну кон'юнктуру, глобальні тенденції та інтереси країн-союзників у своїх діях на міжнародній арені.

Поділяємо думку [219], що у довгостроковій перспективі перемога України вимагатиме її інтеграції в Європейський Союз. Вже зараз Україна здійснює прогрес у напрямку євроінтеграції: уряд України подав офіційну заявку на членство в ЄС 28 лютого 2023 року, і країна отримала статус держави-кандидата на червневій зустрічі Європейської ради. Майбутня безпека ЄС значною мірою залежатиме від успіху України, враховуючи близькість країни до ЄС та її міцні зв'язки з багатьма європейськими економіками. Тому програма підтримки ЄС відбудові України може бути включена в більш широкий план вступу України до Європейського Союзу, який може стати актуальним найближчим часом. Однак успіх на цьому шляху буде залежати не лише від ЄС. Україні потрібно буде виконати низку вимог ЄС, включаючи створення нових антикорупційних інституцій та судової системи, яка зможе забезпечити підзвітність.

Висновки до розділу 4

З економічного та торговельного погляду вплив Brexit на Україну може бути обмеженим, оскільки наші економічні зв'язки з Великою Британією не є настільки значущими. Однак політичні аспекти можуть мати важливе значення в залежності від очікуваних результатів цих процесів. Наслідки Brexit для функціонування ЄС у сферах зовнішньої політики та безпеки будуть мати ключове значення для України. Для збереження та зміцнення підтримки з боку Великої Британії українським дипломатам та політикам варто бути активними. Хоча Brexit несе ризики та невизначеності для України, уже наявні стартові позиції відкривають можливості для перетворення їх на потенційні вигоди.

На даному етапі важливими для України є відносини з такими міжнародними партнерами, як Республіка Польща та Велика Британія. Україна

та Польща мають спільні інтереси й цінності, що впливають на побудову всебічних економічних, соціальних та правових відносин, що може сприяти приєднанню України до ЄС та НАТО. Проте для подолання перешкод у цьому русі необхідно швидко розробити спільне бачення історичного минулого за спрямованими зусиллями на державному, урядовому, науковому та гуманітарному рівнях після завершення воєнних дій.

Для Великої Британії Україна є важливим стратегічним партнером у Східній Європі та Чорномор'ї, а також ключовою ланкою до Південного Кавказу та Центральної Азії. У свою чергу, Велика Британія, як потужний політичний, фінансовий, інформаційний та науково-технічний актор, зможе надати Україні значну підтримку, що сприятиме її міжнародній стійкості та економічному зростанню.

Важливо підкреслити, що з моменту російської інтервенції у 2014 році провідні країни світу та міжнародні інституції послідовно підтримували Україну у протистоянні з країною-агресором. Це виявлялося через прийняття резолюцій в рамках ООН, ПАРЄ, ОБСЄ, ЄС, НАТО, G7, які закликали до припинення російської інтервенції та виведення окупаційних військ. Також були ухвалені резолюції на підтримку України в Генеральній Асамблеї ООН за сприяння країн-партнерів.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі проведено аналіз явища євроскептицизму, яке визначається як критичне або скептичне ставлення до Євросоюзу, процесів політичної та економічної інтеграції країн Європи та загальноєвропейської політики. Виявлено, що євроскептицизм є поширеним явищем у багатьох країнах Європи, особливо актуальним у Великобританії, де склалися сприятливі умови для його розвитку через особливе становище країни в Європі та її скептицизм щодо інтеграційних процесів.

Виявлено, що відсутність узгодженого підходу до проблеми та термінології ускладнює розробку єдиної теорії євроскептицизму. Найчастіше науковці використовують концепції політологів П. Таггарта та А. Щербяка, які розрізняють єврокритиків на помірних та радикальних. Перші виступають проти певних політичних заходів та інституційних аспектів інтеграції, але залишаються прихильниками ідеї єдиної Європи. Другі ж принципово виступають проти проекту європейської інтеграції та підтримують вихід своїх країн з ЄС.

Також відзначено, що євроскептицизм є своєрідною течією в європейських державах або варіацією європейського регіоналізму, яку підтримують представники різних політично-ідеологічних напрямків. Прихильники євроскептицизму висловлюють страх щодо можливої втрати національного суверенітету їх держав і тому виступають за підтримку національних держав. Меті євроскептиків в різних країнах також значно відрізняються: деякі пропонують вихід своїх держав з ЄС або єврозони, тоді як інші прагнуть реформувати союз, залишаючись повноцінними його членами.

У дослідженні було розглянуто політичну стабільність як ключовий фактор ефективного функціонування політичної системи та її інститутів. Вона визначається як здатність системи працювати без перешкод і забезпечувати достатній рівень авторитетності державної влади. Політична стабільність залежить від принципів функціонування суспільства, його підсистем та їхньої

взаємодії, а також від здатності системи адаптуватися до змін і еволюції, не руйнуючи функціональної єдності та рівноваги структури.

Було відзначено, що конфлікти у функціонуванні політичної системи можуть мати двозначну роль. З одного боку, їх виникнення є індикатором загострення протиріч у суспільстві. Проте, з іншого боку, самі конфлікти не завжди суттєво впливають на стабільність політичної системи, якщо в цій системі існують механізми їх інституційного або правового вирішення, або можливості їх локалізації.

У проведеному SWOT-аналізі вивчався вплив Брекзиту на стабільність та безпеку у Великій Британії. Досліджувалися детермінанти та історичний контекст Брекзиту, а також оцінювалися наслідки у соціально-економічній сфері та його вплив на політичну стабільність у країні.

Варто відзначити, що для Європейського Союзу вихід Великої Британії зі співдружності, який відбувся 30 січня 2020 року, став безпрецедентним і важливим подією. Це стало важливим викликом як для євроскептиків, так і для єврооптимістів. З моменту референдуму про членство Британії в ЄС стало очевидним, що суспільство розділилося: трохи більше половини британців проголосували за вихід країни з ЄС. Це стосується не лише соціально вразливих верств населення, а й доброзичливих. Розкол у суспільстві призвів до боротьби між євроскептиками та єврооптимістами як на політичному, так і на теоретичному рівнях.

Майбутні можливості дослідження в галузі євроскептицизму вбачаються, передусім, у вивченні подій в ЄС після усіх процедур, пов'язаних з Брекзитом. Ця подія породила тривалі дискусії між сторонниками та противниками розширення ЄС, і в найближчому майбутньому потребує нових теоретико-методологічних досліджень..

Щодо наслідків, Велика Британія стала свідком втрати свого впливу у вищих політичних органах ЄС, а також зазнала ускладнення доступу на товарні та фінансові ринки ЄС. Міжнародне співробітництво в боротьбі з тероризмом і пошуку злочинців стало більш складним. На внутрішньому фронті

спостерігається тенденція відтоку іноземних інвестицій, а країна більше не бере участі в енергетичному ринку ЄС та європейській схемі торгівлі емісійними квотами.

Також було проаналізовано проблему регіоналізації Великої Британії, в якій ключову роль відіграють позиції Шотландії та Ірландії, а також доля Гібралтару. Було підкреслено, що ймовірно не досягне розпаду Британського Королівства, але політичні еліти не врахували, що історично різні відносини між регіонами залишаються актуальними. Прогнозується, що відбудеться певна переструктуризація відносин між Лондоном і регіонами, і буде потрібно досягти компромісу.

Брекзит сильно вразив Шотландію, можливо, навіть сильніше, ніж інші регіони Великої Британії, зробивши місцевий автономізм більш радикальним і конфліктним. У регіоні зросла кількість прибічників незалежності, збільшилася активність шотландських націоналістів, що пропагують ідею незалежності за будь-яку ціну.

Проаналізовано вплив Брекзиту на глобальні та локальні зміни в Європейському Союзі, зокрема зміну поглядів та позицій євроскептиків у європейських інституціях, безпекову політику ЄС, ймовірність "екзитів" та зміни у відносинах між державами-членами ЄС. Зазначено, що раніше основним напрямком співпраці ЄС зі світом були економіка і торгівля, проте за останні роки ця динаміка радикально змінилася. Враховуючи, що ЄС найбільше акцентує на економічній інтеграції, Брекзит спровокував значні трансформації в спільній економічній політиці ЄС, Єврозоні, ринках та суміжних політиках.

Внесок Великої Британії в бюджет ЄС був одним із найбільших у Союзі, і її вихід спровокував перерозподіл як доходів, так і видатків спільного бюджету. Ситуація стає все більш неоднозначною, оскільки, з одного боку, Спільнота може продемонструвати світові, що вихід держави-члена не призведе до позитивних змін для тієї держави, а з іншого боку, можна відзначити, що сам ЄС відчуває певні негативні наслідки виходу Британії. Протягом перехідного періоду Велика Британія зберігає низку зобов'язань перед ЄС, втративши деякі

права. Наприклад, на Британію поширюватимуться дії права ЄС, вона сплачуватиме фінансові внески до бюджету ЄС, але втратить можливість впливати на законодавство ЄС та право голосу в інституціях ЄС..

Окрім впливу на економіку та міжнародну сферу, Брекзит також суттєво вплинув на політичну стабільність Європейського Союзу, навіть під загрозу поставивши існування цього політичного утворення. Угода між Великою Британією, яка пропонувала паралельне обговорення умов виходу з ЄС та формату майбутньої співпраці, і ЄС, який настоював на тому, що переговори про майбутнє мають початися після "розлучення", призвела до ухвалення політичної декларації. Проте ця декларація не в повній мірі задовольняє амбіції Великої Британії щодо майбутнього партнерства через її відсутню зобов'язальну силу та недостатню конкретність у певних аспектах.

Проаналізувавши прояви євроскептицизму в інституціях ЄС, можна зробити певні висновки. Наприклад, функції та завдання інституцій ЄС закріплені в договорах, але на неформальному рівні кожна інституція відповідає за певний процес в організації. Інтенсивність та швидкість інтеграції залежать від Європейської ради та Європейського парламенту. Уряди держав-членів, політичні партії та депутати Європарламенту можуть критикувати ЄС за бездіяльність, але саме вони є механізмом, який регулює цей процес. Ці ідеї євроскептицизму переважно поширюються політичними лідерами та популістами, які мають зв'язки з Росією. Євроскептицизм може мати особливу силу саме в політичних органах ЄС, де відбувається постійний баланс між ЄС та національними урядами.

З моменту створення в 1999 році спільної безпекової політики ЄС відбулася значна еволюція. Деякі дослідники вказують на те, що її акцент зміщується від цивільних аспектів до військових. Це відображається в більшому увазі до військових можливостей та розвитку потенціалу ЄС у сфері військового планування та проведення операцій. ЄС провів ряд військових операцій, що відображає зміну безпекового середовища та бажання ЄС зміцнити свою роль як глобального гравця у сфері безпеки. Серед найбільш

реалістичних перспектив для ЄС у сфері безпеки наразі є подальше поглиблення внутрішнього співробітництва та розвиток нових форматів співпраці з існуючими партнерами. Проекти, такі як Постійне структуроване співробітництво (PESCO) та Європейський оборонний фонд, підтверджують свою життєздатність і сприяють зміцненню національних оборонних потенціалів держав-членів ЄС.

Вихід Великої Британії з ЄС став сильним проявом євроскептицизму, що призвело до прискорення росту анти-ЄС настроїв. Це може загрожувати зміцненню дезінтеграційних тенденцій серед суспільства та політичних еліт держав-членів ЄС. Брекзит підштовхнув ЄС до переосмислення подальшої інтеграції та послабив його позиції на міжнародній арені. Перегрупування сил в організації та руйнація впливової "трійки" країн, що володіли найбільшими правами в ЄС, становлять виклик для ЄС.

Мотиви, що підштовхнули Велику Британію до виходу, можуть також стати стимулом для інших держав-членів у майбутньому. Отже, аналізуючи процес виходу країн з ЄС, можна прийти до висновку, що стаття 50 Договору про Європейський Союз лише визначає загальну процедуру, не уточнюючи її деталей. Багато процедурних питань можуть бути вирішені безпосередньо між державою і ЄС під час переговорів. Придатним прикладом успішного застосування процедури виходу є Велика Британія.

При аналізі можливих причин виходу держав з ЄС важливими факторами є політика ЄС, яка суперечить національним інтересам держав-членів, втрата національної ідентичності, великі внески учасників та невиконання поставлених цілей. Хоча деякі країни-члени висловлювали побоювання щодо подальшої участі в ЄС, вони залишаються в ньому як ефективний інструмент розвитку. Однак процес виходу може стати складним через необхідність перегляду угод між країною і ЄС, що може затримати певні держави-члени. Якщо ЄС звужується у майбутньому, це, ймовірно, буде через виходи країн західної та північної Європи, які мають більший потенціал для самостійного розвитку, ніж країни східної Європи.

Вихід Польщі з ЄС, або Полекзит, обгрунтовувався як найбільш ймовірний сценарій через конфлікт між Польщею та ЄС щодо пріоритетності законодавства ЄС на її території. Рішення Конституційного суду Польщі було охарактеризовано політиками як "юридичний Полекзит", що викликало сумніви щодо пріоритету європейського законодавства над національним у контексті єдності Європи. Деякі розглядають це рішення як перший крок до Полекзиту. Основні причини можливого виходу Польщі з ЄС включають різницю у цінностях, неузгодженість у поглядах на міграційну та енергетичну політику, а також зростання євроскептицизму серед прихильників польського уряду, який також відмовляється приймати біженців з Близького Сходу. Проте наразі Полекзит малоімовірний, оскільки ЄС продовжує підтримувати фінансову та економічну стабільність Польщі, а більшість поляків виступає за членство в Євросоюзі.

Можна стверджувати, що взаємини між Україною та Великою Британією у період з 1991 по 2023 роки характеризувалися нестабільністю та суперечностями, головним чином через непослідовність української влади у втіленні європейського курсу, який був оголошений як стратегічна мета внутрішніх демократичних реформ та зовнішньополітичного орієнтування України. Різка критика української влади на Заході за порушення демократичних принципів, верховенства права та прав людини з початку 2000-х років призвела до серйозних ускладнень у дипломатичних відносинах України з Великою Британією та іншими західними партнерами. Позитивна динаміка відносин між Україною та Великою Британією зазнала певного спаду під час періоду кризи довіри в двосторонніх стосунках. В умовах кризи Україна не отримала від Великої Британії послідовної підтримки свого євроінтеграційного курсу. З економічного погляду, наслідки Брекзиту для України не виявляться настільки серйозними, оскільки взаємозв'язки між країнами не були настільки глибокими. Принципове значення матиме не саме вплив Брекзиту на двосторонні відносини, а його наслідки для функціонування ЄС у зовнішньополітичній та безпековій сферах. Україна розвивала свої стосунки з

Європейським Союзом з 1992 року та висловила бажання стати його членом. Набуття підтримки від Європейського Союзу було критично важливим для України, і швидкість розгляду заявки на членство – від подання в лютому 2022 року до рішення про початок переговорів в грудні 2023 року – була відповіддю на складну ситуацію, з якою стикнулися не тільки Україна, але й весь світ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. А він буде, британський Брекзйт? І чого від нього чекати Україні? *Українформ*. 07.11.2018. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2575177-a-vin-bude-britanskij-brekzit-i-cogo-vid-nogo-cekati-ukraini.html>
2. Акуленко Л., Майструк С., Науменко Д. Економічні наслідки Brexit: три сценарії для Європи та Британії. *Європейська правда*, 2016. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/06/27/7051299/>
3. Александров О.С. Развитие спільної зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу. Перспективи для України. *Національний інститут стратегічних досліджень* URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-08/Aleksandrov-91492.pdf>
4. Бахтєєв Б. Нові гарячі точки Європи URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/irlandiya-i-shotlandiya-chim-nebezpechniy-brekzit-dlya-velikobritaniji-ostanni-novini-50059955.html> 18 грудня 2019
5. Блистів Т. І., Колесник В. Т., Пригунов П. Я., Карпова К. В. (2015). Концептуальні підходи до визначення методологічної функції законодавчого забезпечення національної безпеки України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. К.№ 4. С. 13–26.
6. Бойчук Д.С., Галич К.В., Ходосов Щодо питання виходу держав-членів із Європейського Союзу: процедура, причини та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 8/2020 URL: http://lsej.org.ua/8_2020/127.pdf
7. Британія втратила 330 тисяч працівників через вихід з ЄС URL: <https://finclub.net/ua/news/brytaniia-vtratyla-330-tysiach-pratsivnykiv-cherez-vykhid-z-yes.html> 18 січня 2023
8. Британія збереже значну кількість законів ЄС щонайменше до 2026 року. *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/01/23/7178040/> 23 СІЧНЯ 2024

9. Британія збільшить обсяг підтримки України до 100 млн фунтів стерлінгів. *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/02/17/7134174/> 17 ЛЮТОГО 2022
10. Бруслик О. Британія в ЄС: майбутнє у тумані. *Lb.ua* URL: https://lb.ua/world/2016/01/23/326081_britaniya_ies_maybutnie_tumani_.html . 23 січня 2016
11. В Італії створюють партію "Italexit" для виходу країни з ЄС. 22 ЛИПНЯ 2020, URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/07/22/7112394/>
12. Веллер Б., Хант А. Усе, що треба знати про "брекзит". *BBC News*. 21 червня 2016 URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/06/160621_uk_eu_referendum_az
13. Вендік Ю. Схід і Захід ЄС після "брекзиту" потягнуло в різні боки. *BBC*, 2016 URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/07/160701_brexit_east_west_ozh
14. Вступ Польщі до Європейського Союзу, НАТО та його наслідки, Borysfen Intel, URL: https://bintel.org.ua/nash_archiv/arxiv-evroatlantichna-integraciya/vstuplenie-polshi-v-evropejskij-sojuz-nato-i-ego-posledstvija/ 18.12.2012
15. Гассельбах К., Романець Р. Репарації за війну: від Німеччини хочуть більше грошей. *DW*, 15.10.2018 URL: <https://www.dw.com/uk/%D1%80%D0%B5%D0%BF%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97-%D0%B7%D0%B0-%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%83-%D0%B2%D1%96%D0%B4-%D0%BD%D1%96%D0%BC%D0%B5%D1%87%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8-%D1%85%D0%BE%D1%87%D1%83%D1%82%D1%8C-%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%88%D0%B5-%D0%B3%D1%80%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%B9/a-45845606>
16. Геба Г.І. Дезінтеграційні процеси в ЄС: політичні та безпекові виміри. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 Політологія. Одеський національний університет імені І. І.

Мечникова, Одеса, 2021. URL:
http://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/science/razovi_spec_vcheni_rady/df41051010/annotaciya_GebaGI.pdf

17. Гібралтар сподівається на врегулювання відносин з ЄС після Brexit у цьому році. *Європейська правда*. URL:
<https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/01/10/7177129/> 10 СІЧНЯ 2024,

18. Гісса-Іванович О., Кибіч Я. Брекзйт: наслідки і перспективи в контексті побудови нових відносин Британія-Україна-ЄС. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*, 2020, №8, с. 47-61.

19. Гранчак Т. Brexit: результати, наслідки, прогнози. *Інформаційно-аналітичний журнал*. № 12. 2017. URL:
https://www.google.com.ua/publicdata/explore?ds=d5bncppjof8f9_&met_y=ny_gdp_mktp_cd&hl=ru&dl=ru

20. Грідіна І.М., Пашина Н.П., Іванець Т.М. Євроскептицизм у партійній системі Великої Британії. *Регіональні студії: науковий журнал*. Ужгород : УНУ, 2022. Вип. 30. С. 206-211.

21. Грубінко А. Події Президентських виборів в Україні у 2004 році на сторінках провідної британської преси. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка*. 2006. Вип. 1. С. 280-288.

22. Грубінко А. Україна у зовнішній політиці Великої Британії: новітній етап міждержавних відносин (2005–2009 рр.). URL: [M_n_19_NN:Layout 1.qxd \(nbuv.gov.ua\)](M_n_19_NN:Layout 1.qxd (nbuv.gov.ua))

23. Грубінко А. Українсько-британські відносини 1991–2004. Тернопіль, 2005. 336 с.

24. Грубінко А.В. Конфліктогенний потенціал Брекзйту: національний, регіональний і глобальний виміри. *Україна дипломатична*. 2020. Вип. XXI. С. 803–821. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/42144>

25. Грубінко А.В., Мартинов А.Ю. Європейський Союз після Brexit: продовження історії: Моногр. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2021. 258 с.

26. Джонсон зробив ЄС останню пропозицію по Brexit. *РБК-Україна* 25 січня 2022. URL: <https://web.archive.org/web/20220125172743/https://www.rbc.ua/ukr/news/dzhonson-sdelal-es-poslednee-predlozhenie-1570023177.html>
27. Долгов І. Геополітичний вимір Євросоюзу: Як змінюється ЄС і як на це впливає Україна. *ukrinform.ua*. 22.12.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3803258-geopolitichnij-vimir-evrosouzu-ak-zminuetsa-es-i-ak-na-ce-vplivae-ukraina.html>
28. Ерман Г. Як і чому Британія стає одним із найближчих союзників України. *BBC News Україна*. 11 лютого 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-5980950>
29. Естонці і греки дуже хочуть бачити Україну в ЄС, французи й італійці – наполовину. 21 липня 2005, URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2005/07/21/3011867/>
30. ЄС втомився від Брекзиту та хоче якнайшвидше позбутися Британії: Що чекає на Європу? *ZIK*. 08.11.2019. URL: https://zik.ua/news/2019/11/21/naslidky_ta_ryzyky_brexit_shcho_otrymaiut_v_rezultati_brytaniia_ta_yes_943831
31. ЄС не переживе вихід Італії - президент Єврокомісії. 16 жовтня 2018 URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/10/16/7088249/>
32. Жеребецький Є. Війна в Іраку та її геополітичні наслідки для України. *Економічний часопис - XXI*. 2003. № 11-12. С. 3-7.
33. Задоя А. О., Боцула А. П. Міжнародні інтеграційні та дезінтеграційні процеси: суперечливі наслідки. *Академічний огляд*. 2017. №1(46). С.5–13
34. Зайцев Б., Коваль Н. Ключові аспекти виходу Великої Британії з ЄС: наслідки для України: аналітична записка. *Дипломатична академія України імені Геннадія Удовенка при МЗС*. 2019. URL: http://da.mfa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/02/lyutyu_2019_B.ZAJTSEV_N.KOVAL_.pdf

35. Зміни до Конституції про курс України на ЄС і НАТО набули чинності. Укрінформ, 21 лютого 2019 р., URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2644931-zmini-do-konstitucii-pro-kurs-na-es-i-nato-nabuli-cinnosti.html>

36. Івасечко О.Я., Цебенко О.О. Нова оборонна стратегія ЄС «Стратегічний Компас» як відповідь на сучасні гібридні загрози. *The security architecture of European and Euro-Atlantic spaces : Scientific monograph* [science eds. Т. Astramovich-Leik, Ya. Turchyn, O. Horbach, O. Tsebenko]. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2022. 267 p. С.91-10.

37. Івасечко О.Я., Турчин Я.Б. Енергетична безпека ЄС та країн Балтії в умовах полігібресії зовнішньої політики Російської Федерації. *Humanitarian Vision*. 2020. Vol. 6, №1. P. 1–6.

38. Караман Ко. В. Євроскептицизм в програмних документах радикальних парламентських партій країн ЄС. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 Політологія. Маріупольський державний університет, Київ, 2023. 234 с.

39. Карпчук Н. Європейські цінності – наріжний камінь функціонування й розширення Європейського Союзу. Оперативні групи стратегічних комунікацій ЄС: безпековий контекст. Стратегічні комунікації ЄС для протидії пропаганді екстремізму й радикалізму. *Стратегічні комунікації ЄС: протидія деструктивним впливам: кол. моногр.* / за заг. ред. д-ра політ. наук, проф. Н. Карпчук. Луцьк : Вежа-Друк, 308 с. (С. 90-128, 210-259, 280-302).

40. Карпчук Н. Євроскептицизм – виклик ролі єс як глобального безпекового актора. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. № 2 (16), 2023. URL:: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/315>.

41. Карпчук Н. Національна ментальність як виклик європейським цінностям. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*, 2023, № 3 (17), с. 216 - 228.

42. Кибіч Я.В. Брексит у європейському медіадискурсі: передумови, характер, наслідки. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 Політологія. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2023. 238с.

43. Кінець "вічного Brexit": все про нові умови розлучення Британії з ЄС щодо Північної Ірландії. *Європейська правда*. 28 лютого 2023. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/02/28/7157063/>

44. Кіянка І. Б. Політична стабільність: суть і основні засоби її досягнення в Україні : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / І. Б. Кіянка. Львів: Львів нац. ун-т ім. І.Франка, 2003. 18 с

45. Кіянка І. Б. Проблема політичної стабільності в державному управлінні. Регіональний вимір політичного процесу в Україні у 2007 р.: матер.міжрегіон. наук.-прак. конф. (Львів, 10 листопада 2007р.) / уклад. А. С. Романюк, Л. С. Скочиляс, О. В. Шиманова. Львів: Генеза-ЦПД, 2007.132 с.

46. Кіянка І., Шараськін А. Виклики національної безпеки в контексті європейської інтеграції: досвід Великобританії. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*, № 2 (16), 2023. URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/320>.

47. Коцан Н., Тарас Гурський Процес регіоналізації у Великій Британії. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*, № 1 (7), 2020. URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/135/120>

48. Крап А. Сутність політичної стабільності: індикатори та функції. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2006. Випуск 18. С. 118–124 URL: http://www.ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/11737/1/24_18Ukr_nac_ideya.pdf

49. Кулеба розповів про «малий альянс» України, Польщі та Великої Британії. *Радіо Свобода*, 18 лютого 2022 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kuleba-novy-i-format-spivpratsi-polshcha-velyka-brytaniia/31681513.html>

50. Куренкова О. "Маленьке НАТО" для України? Яким буде новий союз з Польщею та Британією, URL: <https://suspihne.media/208511-malenke-nato-dla-ukraini-akim-bude-novij-souz-z-polseu-ta-britanieu/> . 18 лютого 2022 р.

51. Кухалейшвілі Г. Наслідки Брекзиту: Які виклики чекають на Велику Британію після виходу з ЄС. *112 канал*, 23.12.2019. URL: <https://ua.112.ua/statji/naslidky-brekzitu-yaki-vyklyky-chekaiut-na-velyku-brytaniuu-pislia-vykhodu-z-yes-519676.html>

52. Лапін О.І. Брекзит: конфлікт Північної Ірландії та Великої Британії. Матер. V Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. «Актуальні проблеми регіональних досліджень» (11 грудня 2020 р.) / за ред. В. Й. Лажніка. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С.186-188.

53. Лапін О.І. Геополітичні наслідки Брекзиту для ЄС та Великої Британії. Матер. Міжн. наук. конф. «Криза сучасної системи безпеки: у пошуках нового міжнародного порядку». Львів, 25 вересня 2020 р. / Упорядники: М. Мальський, Р. Вовк, О. Кучик, П. Байор. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. С. 77-80

54. Лапін О.І. Детермінанти конфлікту інтересів Шотландії та великої Британії у контексті Брекзиту. Матер. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. «Криза сучасної системи міжнародної безпеки: нова карта геополітичних протистоянь», (16 квітня 2021 р., м.Львів). Упорядники: М. Мальський, Р. Вовк, О. Кучик, П. Байор. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2021. С.71-74.

55. Лапін О.І. До питання про теоретико-методологічну основу дослідження політичної стабільності. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 8(392). 2019. С. 62-70

56. Лапін О.І. Концепт євроскептицизму у теорії міжнародних відносин. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін* / Відп. ред. О.В.Бабкіна. Вип. 28: збірник наукових праць. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. С.23-29

57. Лапін О.І. Розлучення по-англійськи: наслідки Брекзиту для держав-членів європейського союзу та України. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. № 1 (7). 2020. С.138-148
58. Лапін О.І., Шуляк А.М. Прагматичні наслідки Брекзиту для політики та економіки України. Мат. Міжн. наук.-практ.конф. «Принциповий прагматизм» ЄС - наслідки для Східної та Південно-Східної Європи» (21-22 травня 2021 р.). Центр досконалості Жана Моне Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2021. Київ, 2021. С.31-33.
59. Левицька І. Велика Британія сьогодні виходить із ЄС - наслідки для України та Європи (31.01.2020), URL: https://gazeta.ua/articles/posuti/_velika-britaniya-sogodni-vihodit-iz-es-naslidki-dlya-ukrayini-ta-evropi/949378
60. Лише 18% британців, що голосували за вихід з ЄС, вважають Brexit успіхом. 23 червня 2023, URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/06/23/7164271/>
61. Лісабонський договір 2007 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016ME/TXT&from=EN>
62. Мартинов А.Ю. Спільна зовнішня та оборонна політика Європейського Союзу (90-ті р.р. XX ст. – 10-ті р.р. XXI ст.). Погляд з України. К., 2009. 262 с.
63. Мельниченко Б., Фігель Н. Основні підходи до розуміння поняття “національна безпека”. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. Серія: “Юридичні науки” № 2 (30), 2021. URL: [11.pdf \(Iprnu.ua\)](#)
64. Мер Лондона: Brexit вже коштував Британії понад 160 млрд євро. *Європейська правда*. 11 січня 2024 URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/01/11/7177212/>
65. Митрощенко В. І. Трансформація партійної системи Великої Британії в умовах Brexit. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 Політологія. Маріупольський державний університет, Київ, 2023. 206 с.

66. Моравецький розповів, чим корисний новий формат співпраці Польщі, України і Британії. *Європейська правда*. 1 лютого 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/02/1/7133392/>

67. Муха В. В. Референдум як механізм національно-державного самовизначення: досвід Великої Британії і України. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 Політологія. Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2022. 236 с.

68. Не лише острівна Британія: як Brexit вплинув на кордони в Європі. *Європейська правда*. 9 лютого 2021, URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/02/9/7119548/>

69. Новини про brexit - вихід Великобританії з Європейського Союзу. УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/theme/626-vygod-britanii-iz-es-vse-o-brexit>

70. Панарін А. Політична стабільність: визначення та підходи до розуміння. *Соціогуманітарні проблеми людини* № 7, 2013. С. 106-112

71. Пашина Н., Іванець Т. Основні тенденції розвитку правих популістських політичних партій в провідних країнах ЄС. *Регіональні студії*. 2023. № 32. С. 169-173.

72. Підтримка України: Велика Британія та Норвегія очоляють нову коаліцію для підтримки України. *Gazeta.ua*. 11 грудня 2023. URL: https://gazeta.ua/articles/world-life/_dopomagatimut-u-mori-velika-britaniya-ta-norvegiya-ocholyat-novu-koaliciyi-dlya-pidtrimki-ukrayini/1164948

73. Премиерът на Валония поиска "Бългзит" - България вн от ЕС. 08 февруари 2017. URL: <https://offnews.bg/sviat/premierat-na-valonia-poiska-balgzit-balgaria-van-ot-es-646546.html>

74. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України" Указ Президента України № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12>

75. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року "Про Стратегію кібербезпеки України" № 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#n12>

76. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 року "Про Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України" № 372/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372/2021#n12>

77. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року "Про Стратегію воєнної безпеки України" № 121/2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#n15>

78. Пулейките К. Евроскептицизм в Западній Європі: Великобританія // Geopolitika. 20.02.2007. URL: <http://www.geopolitika.lt/?artc=151>

79. Регіональний вимір політичного процесу в Україні у 2007 р. : матер.міжрегіон. наук.-прак. конф. (Львів, 10 листопада 2007р.) / уклад. А. С. Романюк, Л. С. Скочиляс, О. В. Шиманова. Львів : Генеза-ЦПД, 2007. 132 с.

80. Рекордне число британців вважає Brexit помилкою. *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/07/18/7165979/> ВІВТОРОК, 18 ЛИПНЯ 2023,

81. Сорока М. Світ відкриває Україну. Про зовнішню політику Української держави у 90-х роках ХХ ст. Статті. Документи. Коментарі. К., 2000. 679 с.

82. Співак І. Brexit: поточна ситуація та очікування. *Міжнародні економічні відносини і світове господарство*, 2016, № 9, с. 141–45.

83. Ставлення до ідеї союзу у складі України, Польщі та Великобританії (21-23 січня 2022). *Соціологічна група Рейтинг*. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/otnoshenie_k_idee_soyuza_v_sostave_ukrain_y_polshi_i_velikobritanii_21-23_yanvaryya_2022.html

84. Статут Європейської системи центральних банків та Європейського Центрального банку URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_681#Text .

85. Степанов Д.Д. Питання про вихід держав з Європейського Союзу: досвід Великобританії. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. № 9 (49). Т. 3. 2018. С. 80–83.
86. Стратегічні комунікації ЄС: протидія деструктивним впливам: кол. моногр. / за заг. ред. д-ра політ. наук, проф. Н. Карпчук. Луцьк: Вежа-Друк, 2023. 308 с. URL:d09cd09ed09dd09ed093d0a0d090d0a4d086d0af-2023-04.08.pdf (wordpress.com)
87. Стратегічні партнери України (реалії та пріоритети в умовах війни). № 3-4 (193-194), 2023. URL: NSD193-194_2023_ukr_all.pdf (razumkov.org.ua)
88. Суд визнав нідерландського депутата винним у дискримінаційних висловлюваннях. *DW.COM*. URL: <https://www.dw.com/uk>
89. Тарнавський О. Генезис євроскептицизму. *Українська асоціація викладачів та дослідників європейської інтеграції*. 2017. №1. С. 306-311.
90. Тарнавський О. Р. Прояви євроскептицизму в публічному просторі України в період з 1991 по 2018 рік. *Молодий вчений*, 2018, № 6 (58), С. 38-44.
91. Тихомирова Є. Стратегічні комунікації ЄС про тенденції дезінформації РФ в умовах повномасштабної російсько-української війни. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*, №1 (15), 2023, с. 91-105.
92. Тихомирова Є.Б. Європейська політика безпеки та оборони. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Політологія* / редкол.: А.П. Гетьман та ін. Харків: Право, 2020. №2 (45). С. 99-115
93. Тихомирова Є.Б. Пріоритети стратегічних комунікацій у сфері зовнішньої і безпекової політики ЄС. *Стратегічні комунікації в міжнародних відносинах*. Моногр. К. Вадекс, 2019. С.181 -218
94. Томашевська М. Наслідки Брекситу в медіапросторі Великої Британії (червень 2016–2021 рр.). *SWorldJournal*, 2(21-02), 67–71. <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj21-02-007/3776>.

95. Тристоронній союз Британія-Україна-Польща. Як це буде і що дасть. *BBC News Україна*. 30 січня 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60173211>.
96. Турбулентний 2020. Шоу Брекзит: хто програє – Європа чи європейці? URL: https://lb.ua/world/2020/01/06/446222_turbulentniy_2020_shou_breksit_hto.html. 6 січня 2020
97. У Варшаві пояснили, що союз України, Британії та Польщі не замінить НАТО у захисті Києва. *Європейська правда*. 7 листопада 2022, URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/11/7/7150142/>
98. У Північній Ірландії зростає кількість прихильників об'єднання з Ірландією на тлі кризи. *Європейська правда*. 13 квітня 2023 URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/04/13/7159806/>
99. Угорщині натякають на вихід із ЄС через позицію щодо Росії. *tsn.ua*. URL: <https://tsn.ua/exclusive/ugorschini-natyakayut-na-vihid-iz-yes-cherez-poziciyu-schodo-rosiyi-2156005.html> 12.09.22
100. Україна на світовій арені: національні інтереси і стратегічні пріоритети. Національна безпека і оборона, № 3-4, 2023. URL: [NSD193-194_2023_ukr_all.pdf \(razumkov.org.ua\)](https://www.razumkov.org.ua/ua/194_2023_ukr_all.pdf)
101. Україна, Британія та Польща створили тристоронній альянс. 18 лютого 2022 р. URL: www.ukrinform.ua,
102. Україна, Польща й Британія у форматі тристороннього альянсу обговорили протидію російській агресії. *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/09/22/7147276/>
103. Україна: відповіді Міністра закордонних справ на запитання (28 серпня 2008 року) URL: [ukinukraine.fco.gov.uk/uk/newsroom1/?view=News&id=5728892](http://ukraine.fco.gov.uk/uk/newsroom1/?view=News&id=5728892)
104. Україна–Великобританія: перспективи співпраці. *Портал зовнішньої політики*, 2019. URL: <http://fpp.com.ua/ukrayina-velykobrytaniya-perspektivyu-spivpratsi/>

105. Українсько-британські двосторонні відносини (інформаційно-аналітична довідка). Поточний архів Управління забезпечення міжпарламентських зв'язків Верховної Ради України (Відділ двосторонніх відносин). Червень 2005 р. 8 с.

106. Ус І. В. Тенденції зовнішньої торгівлі товарами України за підсумками 2021 р. URL: [zovnishnya-torgivlya-tovaramy-ukrainy-za-2021-rik.pdf](https://niss.gov.ua/zovnishnya-torgivlya-tovaramy-ukrainy-za-2021-rik.pdf) (niss.gov.ua)

107. Федонюк С. Стратегічні комунікації в контексті спільної безпекової політики ЄС. *Стратегічні комунікації ЄС: протидія деструктивним впливам: кол. моногр.* / за заг. ред. д-ра політ. наук, проф. Н. Карпчук. Луцьк: Вежа-Друк, 2023. 308 с.

108. Фісанов В. Євроскептицизм: ідеї та політика. *Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування*. 2010. № 2. С. 38-41

109. Хоменко С. Полекзит: чим загрожує Польщі відмова від законодавства ЄС. 9 жовтня 2021 .URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-58854665>

110. Черниш А. Трансформація політики безпеки ЄС: збільшення автономії чи збереження пріоритету НАТО? *ADAstra* 12 Jan 2022. <https://adastra.org.ua/blog/transformaciya-politiki-bezpeki-yes-zbilshennya-avtonomiyi-chi-zberezheniya-prioritetu-nato>.

111. Чи загрожує Польщі вихід з ЄС? *Ukrinform*. 21.10.2021 URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3336554-ci-zagrozuje-polsi-vihid-z-es.html>

112. Чи залишиться Угорщина членом Європейського Союзу? - Петер Сійярто у інтерв'ю телеканалу CNBC. 25 січня, 2023 URL: <https://infopost.media/chy-zalyshytsya-ugorshhyna-chlenom-yevropejskogo-soyuzu-peter-sijyarto-u-intervyu-telekanalu-cnbc/>

113. Чи можливий вихід Угорщини з ЄС - Орбан зробив натяк. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/13/7323813/>

114. Чому євроскептики досягли успіху на виборах до парламенту ЄС? // *Радіо свобода*. 28 травня 2014. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25401905.html>

115. Чотири ексміністри оборони Великої Британії закликали уряд поквартитися з оголошенням допомоги Україні на 2024 рік. 26.12.23 <https://censor.net/ua/n3463957>.

116. Шаров О.М. Brexit: «плюси» та «мінуси» для глобальної геоекономіки, URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-10/tezi_sharov-o.m.pdf

117. Шекета М. М. Ірландія та Каталонія: сепаратистська симетрія в Європі. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 Політологія. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Міністерство освіти та науки України, Івано-Франківськ, 2023. 256 с.

118. Шотландія заявила, що не полишить спроб приєднатись до ЄС як незалежна країна. *Європейська правда*. 17 листопада 2023. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/11/17/7173806/>

119. Шотландський кейс. *Дзеркало тижня*. 18 вересня, 2020 URL: <https://zn.ua/ukr/international/shotlandskij-kejs.html>

120. Шуляк А. Детермінанти виходу Британії з ЄС. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*, 2020, №2 (406), с.217-222.

121. Шупа Л.З Україна – Великобританія: налагодження двосторонніх відносин. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*, 2020 р., № 3 (114) частина 1. URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2020/3_2020/3_1_2020/6.pdf

122. Щербakov В. Причини та наслідки виходу великої британії з європейського союзу. *Європейські перспективи* № 4, 2021 URL: [170-SHHerbakov.pdf](http://SHHerbakov.pdf) (unesco-socio.in.ua)

123. Яворський М. Політична стабільність: сутність та основні підходи до класифікації. *Humanitarian vision*. 2017. Vol. 3, Num. 1. С. 61-66
124. Якимчук М. Вплив євроскептицизму на функціонування інституцій ЄС. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*, 2020, № 2 (8). URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/145>
125. Якимчук М., Сидорук Т. Вплив британського євроскептицизму на євроінтеграційні процеси після Брекзиту. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2022, № 2 (13). URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/262>
126. Якимчук М.М. Вплив євроскептицизму на сучасні політичні процеси в Європейському Союзі. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. Волинський національний університет ім. Лесі Українки. Луцьк. 259 с.
127. Яковенко Н.Л. Велика Британія в сучасній системі міжнародних відносин: заявка на європейське лідерство. К., 2003. 227 с.
128. Яковюк І. В. Brexit: причини і наслідки британського референдуму. Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики: зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 24 трав. 2016 р. Харків, 2016. С.25–29.
129. A Strategic Compass for Security and Defence – For a European Union that protects its citizens, values and interests and contributes to international peace and security. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7371-2022-INIT/en/pdf>
130. A tentative embrace. *The Economist*. 2008. Sep 11
131. A united Ireland looks more likely thanks to Brexit, new study finds. *POLITICO*. April 13, 2023. URL: <https://www.politico.eu/article/united-ireland-look-more-likely-brexit-study-uk-belfast/>
132. Active Diplomacy for a Changing World. The UK's International Priorities. *Presented to Parliament by the Secretary of State for Foreign & Commonwealth Affairs by Command of Her Majesty*, March 2006. 60 p.

133. An Orange divorce? *The Economist*. 2008. Sep 4.
134. Austrian Far-Right Party Signs Cooperation Pact With United Russia. *Radio Liberty*. 16.12.2016 URL: <https://www.rferl.org/a/russia-austria-freedom-party-pact-putins-party/28185013.html>.
135. Bagehot. Lost in the Caucasus. *The Economist*. 2008. Aug 21.
136. Bancroft A. The February 1974 election: a hung Parliament and the promise of a referendum on Europe. *UK in a Changing Europe*. 28 Feb 2019. URL: <https://ukandeu.ac.uk/the-february-1974-election-a-hung-parliament-and-the-promise-of-a-referendum-on-europe>
137. Bealey F. Stability and crisis: fears about threats to democracy. *European Journal of Political Research*. 1987. Vol. 15 (6). P. 687–715.
138. Biscop S. The UK and European defence: leading or leaving. *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-). 2012, 88, № 6, p. 1297–1313.
139. Blair T. Britain's role in the EU and the Transatlantic Alliance, 15 December 1998. URL: www.fco.gov.uk
140. Blewett S., Britton P. Boris Johnson 'forced to abandon plans for £150,000 bulletproof tree house for son. URL: <https://www.manchestereveningnews.co.uk/news/greater-manchester-news/boris-johnson-forced-to-abandon-24323623>
141. Brattberg E. The E3, the EU, and the Post-Brexit Diplomatic Landscape. *The Carnegie Endowment*. 18.06.2020. URL: <https://carnegieendowment.org/2020/06/18/e3-eu-and-post-brexit-diplomatic-landscape-pub-82095>.
142. Brendan D. Britain and European federalism. 2016. URL: https://fedtrust.co.uk/wp-content/uploads/2016/05/Britain_and_European_federalism.pdf
143. Brexit, Nexit, Chexit: кто еще следом за Великобританией собирался выходить из ЕС. URL: <https://world.segodnya.ua/world/europe/brexit-nexit-chexit-kto-eshche-sledom-za-velikobritaniey-sobralysya-vyhodit-iz-es-1235930.html>

144. Brexit: ціна одного референдуму. В грошах... *Укрінформ*, 03.04.2019. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2673704-brexit-cina-odnogo-referendumu-v-grosah.html>
145. Brolin M. Sveriges roll i det nya Europa. 17 skäl till Svexit och internationell nystart. URL: <http://nebula.wsimg.com/de555057bbe0cd1980b4877a554fd9b9?AccessKeyId=4A97C7D6B09CCEFF1D00&disposition=0&alloworigin=1>
146. Cabral N., Gonçalves J., Rodrigues N. After Brexit Consequences for the European Union. Palgrave Macmillan, Cham, 425 p.
147. Clarke H.B., Goodwin M., Whiteley P. Brexit: Why Britain Voted to Leave the European Union. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 272 p.
148. Cohen R. In Rebirth for NATO, Europe Unites in Face of Putin's Ambition. *The New York Times*, May 16, 2022. URL: <https://www.nytimes.com/2022/05/16/world/europe/nato-putin-sweden-finland.html>
149. Coser L. The Functions of Social Conflict. New York: The Free Press, 1956. P.49
150. Daalder I. H., Lindsay J. M. Why Putin Underestimated the West. And How to Sustain Its Newfound Unity. *Foreign Affairs*, April 7. 2022. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/2022-04-07/why-putin-underestimated-west>
151. Dahl R. Democracy and Its Critics. New Haven. London, 1989
152. Dandashly A. et al. Multipolarity and EU Foreign and Security Policy: Divergent Approaches to Conflict and Crisis Response. *JOINT Research Papers*, No. 6, 2021, December. URL: <https://www.jointproject.eu/?p=697>
153. David Cameron promises in/out referendum on EU. *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-21148282> . 23 January 2013
154. Declarations Annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted The Treaty Of Lisbon, 2007. *Conference of the Representatives of the Governments of the Member States* URL: <https://www.refworld.org/legal/agreements/eu/2007/en/71077>

155. Dejaifve A. Can the European Union become a global actor? *Paris School of International Affairs*. 2021. URL: <https://www.sciencespo.fr/psia/content/can-eu-become-global-actor.html>
156. Deutsch, A. Hosenball, M. Exclusive: U.S. groups helped fund Dutch anti-Islam politician Wilders. *Reuters*. 2012. URL: <https://www.reuters.com/article/us-dutch-wilders-us/exclusive-u-s-groups-helped-fund-dutch-anti-islam-politician-wilders-idUS-BRE8890Q82012091035>.
157. Dijkstra H. The War in Ukraine and Studying the EU as a Security Actor. *The International Spectator*, April 22. 2022. URL: <https://www.iai.it/en/publicazioni/war-ukraine-and-studying-eu-security-actor>
158. Dorosh L, Ivasechko O. Nocoń Jarosław. PESCO as the modern defence initiative of the European Union: positions of Western European countries vs positions of Eastern European countries. *European Journal of Transformation Studies*. 2019. Vol. 7, №2. P. 128–141.
159. Dury H. Finance Basics. Black Wednesday. *Informační systém Masarykovy University*, 2011. URL: <https://docplayer.net/38113096-Finance-basics-black-wednesday-helene-dury.html>
160. Emerson, M. Britain's Political Earthquake: What aftershocks for Europe and the UK? *European Politics and Policy (EUOPP)*. 2015. May 11. Accessed August 25, 2021. URL: <http://bit.ly/1K1OkW6>
161. 'Empathy' for independent Scotland joining the EU says Tusk. *BBC*. 2 Februar 2020 URL: <https://www.bbc.com/news/uk-scotland-scotland-politics-51342714>
162. Essential Principles on Financial Settlement. 12 June 2017 TF50 (2017) 2/2 – Commission to UK. URL: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/essential-principles-financial_settlement_en_1.pdf
163. EU deal gives UK special status, says David Cameron. *BBC*. 20 February 2016 URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-35616768> .

164. Europe is trying to keep Russia from influencing its elections. *The Economist*. 2017. URL: <https://www.economist.com/europe/2017/04/15/europe-is-trying-to-keep-russia-from-influencing-its-elections>

165. European Commission launches infringement proceedings against the UK following its failure to name a candidate for EU Commissioner. *European Commission*. 2021. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/es/ip_19_6286.

166. European Defence Fund (EDF). *European Commission*. URL: https://defence-industryspace.ec.europa.eu/eu-defence-industry/european-defence-fund-edf_en

167. European Security Strategy. 15895/03 1 COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION. Brussels. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15895-2003-INIT/en/pdf>

168. European Security Strategy. URL: [European Union - EEAS \(European External Action Service\) | European Security Strategy \(archive.org\)](https://www.eeas.europa.eu/eeas/european-external-action-service/european-security-strategy)

169. Flood, C. The Challenge of Euroscepticism. *The European Union Handbook*, 2nd ed. Gower J., ed. London, Fitzroy Dearborn Publishers, 2002. P. 73-84.

170. Germany's AfD: How right-wing is nationalist Alternative for Germany? *BBC*. (2020). URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-3727420134>.

171. Glencross A. Why the UK Voted for Brexit: David Cameron's Great Miscalculation Palgrave Pivot, 2016, 90 p

172. Hadfield A., Wright T. Fog in channel? The impact of Brexit on EU and UK foreign affairs. The European Union Institute for Security Studies, 2021. URL: https://www.iss.europa.eu/content/fog-channel-impact-brexit-eu-and-uk-foreign-affairs#_eu_post_brex-it_options

173. Hadfield, A., Wright, T. Fog in Channel? The impact of Brexit on EU and UK foreign affairs. *European Union Institute for Security Studies (EUISS)*: Paris, France, 2021. URL: https://www.iss.europa.eu/content/fog-channel-impact-brexit-eu-and-uk-foreign-affairs#_eu_post_brex-it_options.

174. Harmsen R., Spiering M. Introduction: Euroscepticism and the Evolution of European Political Debate, *Euroscepticism: party politics, national identity and European integration*. Amsterdam – New York: European Studies, 2004. 290 p.

175. Harrois T. Foreign Policy and the Brexit Negotiations. *UK in a Changing Europe*, 15.06.2020. URL: <https://ukandeu.ac.uk/foreign-policy-and-the-brexit-negotiations/>

176. Haughton T., Copsey N. Farewell Britannia? “Issue Capture” and the Politics of Cameron’s EU Referendum Pledge. *Journal of Common Market Studies*, 52 (51). 2014, P. 74-89.

177. Herman Van Rompuy says Brexit 'has changed EU view of Scotland' BBC. 14 September 2019 URL: <https://www.bbc.com/news/uk-scotland-scotland-politics-49690513>

178. Hillion Ch.. Leaving the European Union, the Union way. A legal analysis of Article 50 TEU. *European Policy Analysis*. № 8. 2016. URL: <https://euagenda.eu/upload/publications/untitled-63097-ea.pdf>

179. Hooghe L., Marks G. Sources of Euroscepticism. *Acta Politica*. 2007. vol. 42. no. 2. P.119-127

180. Huntington S. Political Order in Changing Societies. New Haven and London, Yale University Press, 1968. https://eva.fcs.udelar.edu.uy/pluginfile.php/128935/mod_resource/content/1/%28The%20Henry%20L.%20Stimson%20Lectures%20Series%29%20Samuel%20P.%20Huntington%20-%20Political%20Order%20in%20Changing%20Societies-Yale%20University%20Press%20%282006%29-1-112.pdf

181. Huntington S. The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century. University of Oklahoma Press, 1991. 384 P.

182. Jacobs B. The EU after Brexit: institutional and policy implications, 2019 142 p

183. Jaworsky J. Ukraine: stability and instability. McNair Paper 42. 1995, 90 p

184. Key Joint Statements, Press Releases, and Diplomatic Meetings Involving the E3 (2003–2020). *The Carnegie Endowment*. 2020. URL: https://carnegieendowment.org/files/Brattberg_E3_KeyStatements_table1.pdf.

185. Kopecky P., Mudde C. The Two Sides of Euroscepticism. *European Union Politics*. 2002. no. 3. P. 297-326.

186. Kröger S. Why National Parliaments in the EU Should Be Empowered. *E- International Relations*. URL: <https://www.e-ir.info/2015/06/26/why-national-parliaments-in-the-eu-should-be-empowered/> Jun 26 2015

187. Kröger, S. Why National Parliaments in the EU Should Be Empowered. *E-International Relations*. 2015. URL: <https://www.e-ir.info/2015/06/26/why-national-parliaments-in-the-eu-should-be-empowered/>

188. Kybich Ya. Брекзит у медійному дискурсі провідних європейських ЗМК. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*, № 2 (10), 2021. URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/236>

189. Lapin O.I. Brexit and eurorealism in Scotland and Ireland. *Contemporary international challenges: monogr.* / pod redakcją naukową Rafała Zajęckiego. Kielce-Łódź: Wydawnictwie Naukowym ArchaeGraph, 2020. P.163-175

190. Lehne S. Rivals or Partners? The EU-UK Foreign Policy Relationship After Brexit. *Carnegie Europe*. URL: <https://carnegieeurope.eu/2021/03/30/rivals-or-partners-eu-uk-foreign-policy-relationship-after-brexit-pub-84197> **MARCH 30, 2021**

191. Levallois A. Regional Fragmentation and EU Foreign and Security Policy, *JOINT Research Papers*, No. 3, November. 2021. URL: <https://www.jointproject.eu/?p=639>

192. Lipset S. M. *Political Man: The Social Bases of Politics*, 1960.

193. Lovato M. The Internal Contestation of EU Foreign and Security Policy: A Literature Review of the Implications of Intra-EU Contestation on Crises and

Conflicts, *JOINT Research Papers*, No. 1, September. 2021. URL: <https://www.jointproject.eu/?p=516>

194. Marine Le Pen: EU has more to lose on Brexit, but I don't want Frexit. *Euronews*, 2020. URL: <https://www.euronews.com/2020/02/06/marine-le-pen-eu-has-more-to-lose-on-brexit-but-i-don-t-want-frexit>

195. Martill B. Staiger U. *Brexit and beyond: rethinking the futures of Europe*, London, 2018, 312 p.

196. Maurice de Hond. De Stemming van 26 juni 2016. URL: <https://www.noties.nl/v/get.php?a=peil.nl&s=weekpoll&f=2016-06-26.pdf>

197. *Necessary Conditions: Theory, Methodology and Applications* / Ed. by G. Goertz, H. Starr. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, INC, 2003

198. Newman M. *Democracy, Sovereignty and the European Union*. 1st Edition Palgrave Macmillan, 1996. 236 p.

199. Now the People! – Brussels declaration. Now the People, 2018. URL: <https://now-thepeople.eu/now-the-people-brussels-declaration/>

200. Patel O., Reh Ch. Brexit: The Consequences for the EU's Political System. The Constitution Unit. 2016. URL: <https://www.ucl.ac.uk/constitution-unit/sites/constitution-unit/files/briefing-pa-per-2.pdf>.

201. Permanent Structured Cooperation (PESCO). *EEAS*. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/permanent-structured-cooperation-pesco_en#_ftn1

202. Poland, Ukraine and the Baltics. Nervous neighbours. *The Economist*. 2008. Aug 21.

203. Portes J. Immigration Between the Referendum and Brexit. UK in a Changing Europe, 20.06.2020. URL: <https://ukandeu.ac.uk/long-read/immigration-between-the-referendum-and-brexit/>

204. Pruitt S. The History Behind Brexit. URL: <https://www.history.com/news/the-history-behind-brexit>

205. Results of 2009 European elections in the UK. Results for the UK. *European Parliament*.

URL: https://www.europarl.europa.eu/unitedkingdom/en/eucitizenscorner/european-elections/results/electionresults2009/results_of_2009.html

206. Rick Noack. These countries could be next now that Britain has left the E.U. *The Washington Post*. URL: <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2016/06/23/these-countries-could-be-next-if-britain-leaves-the-e-u/>

207. Roberts H. European League: Matteo Salvini's switch to Team EU. *Politico*. 2021. URL: <https://www.politico.eu/article/european-league-matteo-salvini-switches-to-team-eu/>.

208. Rollings N. British Industry and European Integration 1961-73: From First Application to Final Membership. *Business and Economic History*, 1998, 27, №2, p. 444–54.

209. Russia and Georgia. A scripted war. *The Economist*. 2008. Aug 14.

210. Scottish independence referendum
<https://www.gov.uk/government/topical-events/scottish-independence-referendum/about>

211. Seats by political group: 2004–2009. United Kingdom – Outgoing Parliament. European Parliament. 2004.
URL: <https://results.elections.europa.eu/en/seats-political-group-country/2004-2009/outgoing-parliament/>

212. Second Report from The Foreign Affairs Committee Session 2007–08 Global Security: Russia response of The Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs URL: <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a7b9f7be5274a7202e185d5/7305.pdf>

213. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. *A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy*. URL: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eugs_review_web_0.pdf

214. Simmel G. *Conflict*. IL.: The Free Press, 1955. P. 4–47

215. Solli K. The future of British euroscepticism post-Brexit. *Political Studies Association*, 2021. URL: <https://www.psa.ac.uk/psa/news/future-british-euroscepticism-post-brexit>
216. Sowell N. From the «Thatcherisation of Europe» to Brexit. *French journal of British studies* XXIV-4. 2019. URL: <https://journals.openedition.org/rfcb/4819?lang=en>
217. Speech by the Prime Minister Tony Blair at Lord Mayor's banquet Friday 10th November 1997. URL: <https://www.theguardian.com/politics/2002/nov/11/labour.iraq>
218. Suyak F. Italian MEP Marco Zanni of far-right League party on Conflict Zone. *Deutsche Welle*. 2019. URL: <https://www.dw.com/en/italian-mep-marco-zanni-of-far-right-league-party-on-conflict-zone/a-47462784>
219. Sydoruk T., Pavliuk V., Shuliak A. Russia's war against Ukraine and the transformation of the Euro-Atlantic security architecture. *Politics in Central Europe*. 2023. Vol. 19, No. 2. P. 305-323.
220. Taggart P., Szczerbiak A. Parties, Positions & Europe: Euroscepticism in the EU Candidate States of Central and Eastern Europe. *Sussex European Institute Working Paper* 46. Brighton, 2001. 39 p.
221. Tetlow G., Stojanovic A. Understanding the economic impact of Brexit. *The Institute for Government*. 17 OCT 2018 URL: <https://www.instituteforgovernment.org.uk/publication/report/understanding-economic-impact-brexit>
222. The European Union and Georgia. Treaty gamesmanship. *The Economist*. 2008. Aug 21.
223. The EU-UK Withdrawal Agreement. *European Commission*. 2020. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/relations-non-eu-countries/relations-united-kingdom/eu-uk-withdrawal-agreement_en
224. The Impact of Brexit on the EU Energy System. The European Parliament's Committee on Industry, Research and Energy. 2017. URL:

<https://www.europarl.europa.eu/Reg->

[Data/etudes/STUD/2017/614181/IPOL_STU\(2017\)614181_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/Reg-Data/etudes/STUD/2017/614181/IPOL_STU(2017)614181_EN.pdf).

225. The Impact of the UK's Withdrawal on EU Integration. The European Parliament's Committee on Constitutional Affairs. 2018. URL:

<https://www.europarl.europa.eu/Reg->

[Data/etudes/STUD/2018/604973/IPOL_STU\(2018\)604973_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/Reg-Data/etudes/STUD/2018/604973/IPOL_STU(2018)604973_EN.pdf)

226. The process for withdrawing from the European Union. HM Government. URL:

https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a7f386eed915d74e33f5142/process_for_withdrawing_from_the_european_union.pdf

227. Tiersky R. Introduction: Euro-skepticism and "Europe", Euro-skepticism // A Reader. Ronald Tiersky, ed. Lanham, Maryland. Rowman & Littlefield, 2001. P. 1-6.

228. Tsertsvadze I. Britain and the Common Security and Defense Policy of the European Union. *JSTOR*, 2017, vol. 16, No. 3, p. 73–86. URL: <https://www.jstor.org/stable/pdf/26867921.pdf?refreqid=excelsior%3Ab3de1628ca11c86981343e777413615d>.

229. Vasilopoulou S. European Integration and the Radical Right: Three Patterns of Opposition. *Government and Opposition*. 2011. vol. 46. no. 2. P. 223-244

230. Vergine S. Coronavirus: Are Italians losing faith in the EU? BBC. 2020. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-5266687033>.

231. Vock I. After Brexit: why there has been no «domino effect» in Europe. *New Statesman*. 2021. URL: <https://www.newstatesman.com/world/2021/04/after-brexit-why-there-has-been-no-domino-effect-europe> .

232. Wolczuk K. Ukraine after the Orange Revolution URL: www.cer.org.uk

233. Wright Q. Problems of Stability and Progress in International Relations. Berkeley and Los Angeles, 1954. P.144 –145

234. Zuba K. Polski Eurosceptycyzm I Eurorealizm. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2006. 445 p.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Лапін О.І. До питання про теоретико-методологічну основу дослідження політичної стабільності. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 8(392). 2019. С. 62-70. (серія «Міжнародні відносини»)

2. Лапін О.І. Концепт євроскептицизму у теорії міжнародних відносин. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін* / Відп. ред. О.В.Бабкіна. Вип. 28: збірник наукових праць. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. С.23-29. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series22.2020.28.04>

3. Лапін О.І. Розлучення по-англійськи: наслідки Брекзиту для держав-членів Європейського Союзу та України. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. № 1 (7). 2020. С.138-148. DOI: <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2020-01-138-148>

4. Лапін О.І., Шуляк А.М. Брекзит як чинник локальних і глобальних змін відносин Польщі з Євросоюзом. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. № 2 (10). 2022. С.117–139. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.9.2022.265455>.

Розділ у закордонній монографії:

5. Lapin O.I. Brexit and eurorealism in Scotland and Ireland. *Contemporary international challenges: monogr.* / pod redakcją naukową Rafała Zajęckiego. Kielce-Łódź: Wydawnictwie Naukowym ArchaeGraph, 2020. P.163-175.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Лапін О.І. Геополітичні наслідки Брекзиту для ЄС та Великої Британії. Матер. Міжн. наук. конф. *«Криза сучасної системи безпеки: у пошуках нового міжнародного порядку»*, (25 вересня 2020 р., м.Львів) / Упорядники: М. Мальський, Р. Вовк, О. Кучик, П. Байор. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. С. 77-80

7. Лапін О.І. Брекзит: конфлікт Північної Ірландії та Великої Британії. Матер. V Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. *«Актуальні проблеми регіональних досліджень»*, (11 грудня 2020 р., м.Луцьк) / за ред. В. Й. Лажніка. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С.186-188.

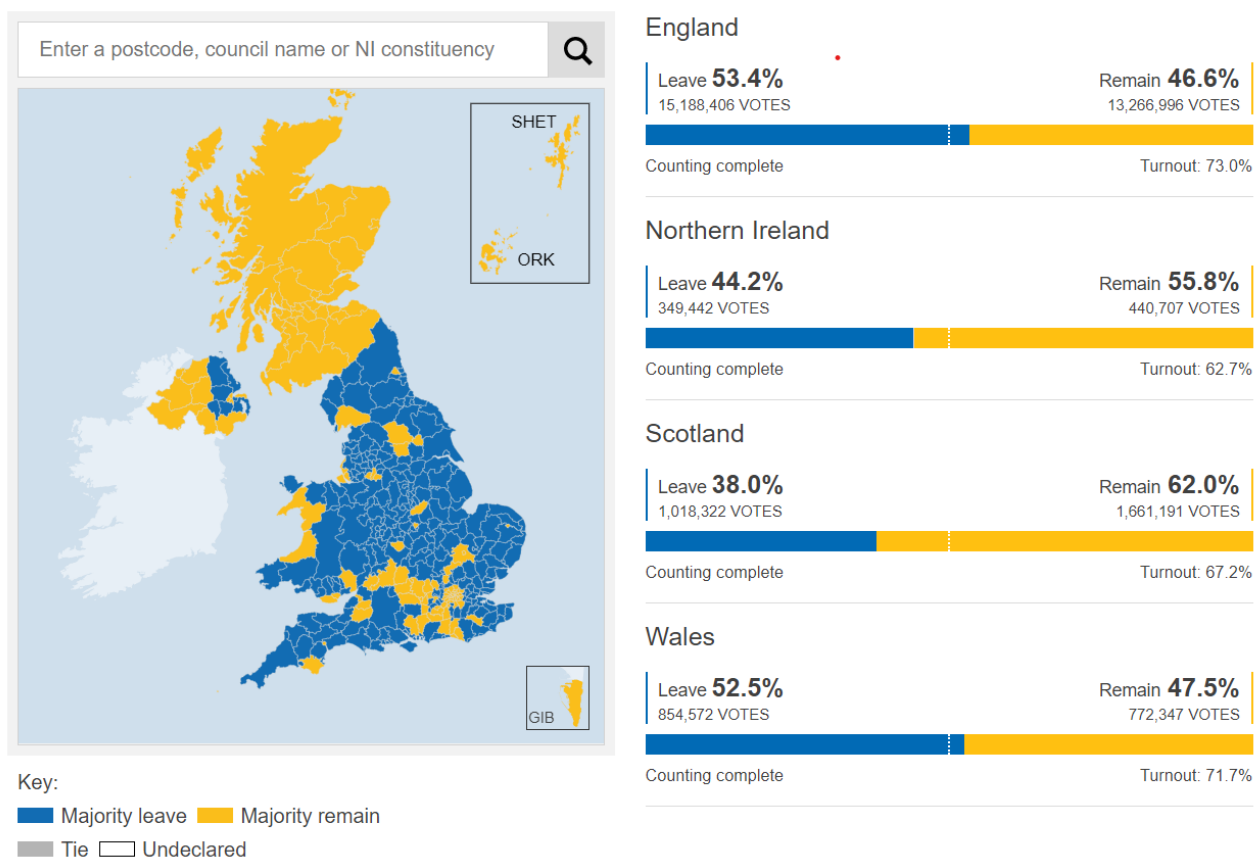
8. Лапін О.І. Детермінанти конфлікту інтересів Шотландії та великої Британії у контексті Брекзиту. Матер. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. *«Криза сучасної системи міжнародної безпеки: нова карта геополітичних протистоянь»*, (16 квітня 2021 р., м.Львів). Упорядники: М. Мальський, Р. Вовк, О. Кучик, П. Байор. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2021. С.71-74.

9. Лапін О.І., Шуляк А.М. Прагматичні наслідки Брекзиту для політики та економіки України. Мат. Міжн. наук.-практ.конф. *«Принциповий прагматизм» ЄС - наслідки для Східної та Південно-Східної Європи»*, (21-22 травня 2021 р., м.Київ). Центр досконалості Жана Моне Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2021. Київ, 2021. С.31-33.

10. Лапін О.І. Новий союз України, Великої Британії і Польщі в контексті безпекової політики. Мат. Інтернет-конференції *«Стратегічні комунікації в контексті безпекової політики: європейський і глобальний рівні»*, (19 травня 2022 р., м.Луцьк) / за заг. ред. Н. Карпчук. Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2022. С. 72-76.

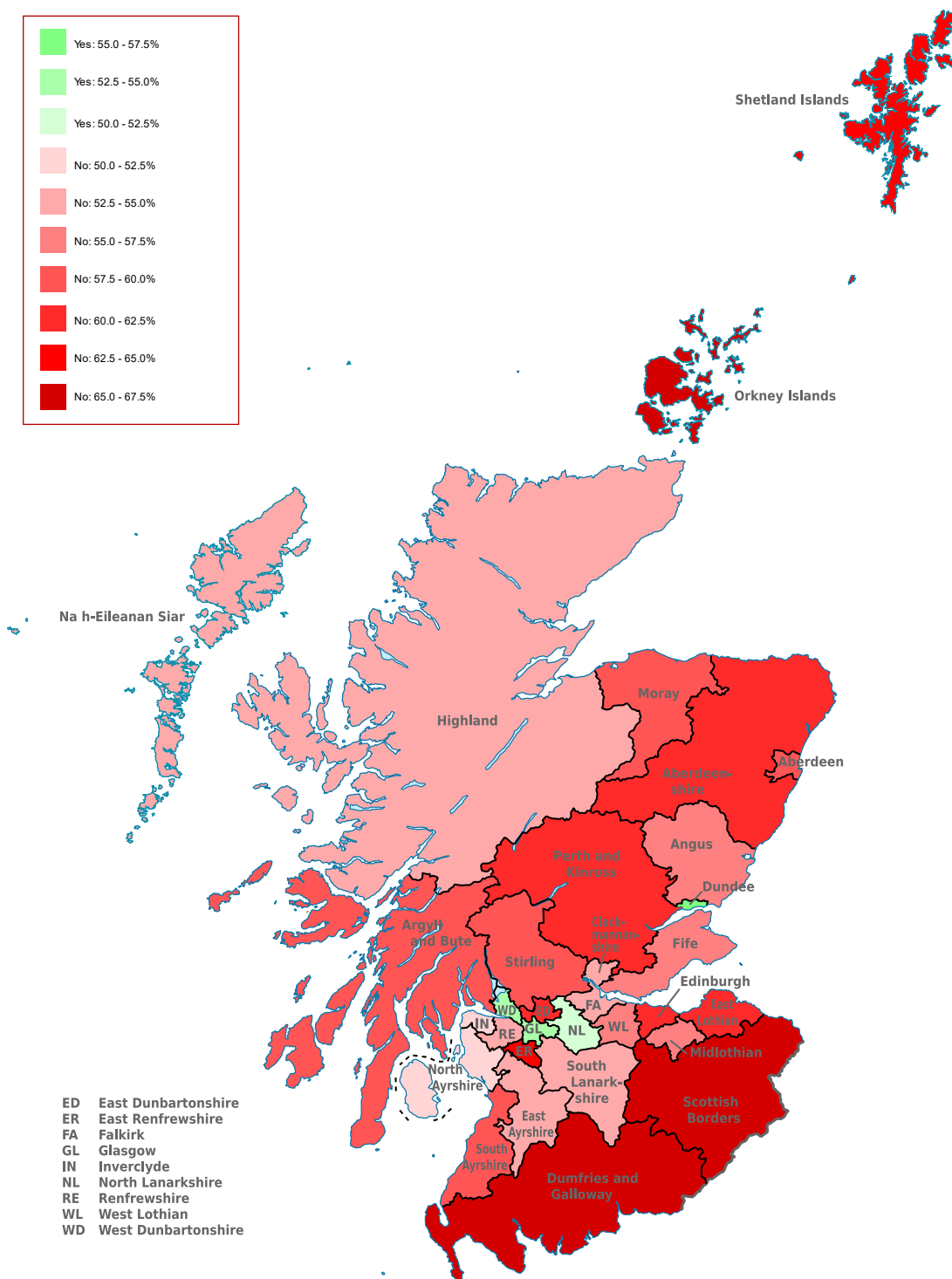
Додаток Б.

Результати проголосування за вихід з Європейського Союзу

Мал. В.1. Результати проголосування за вихід з Європейського Союзу з результатом 52% на користь виходу та 48% проти

Додаток В. Результати референдуму про незалежність Шотландії (2014)

Мал.В.1. Результати референдуму про незалежність Шотландії
(18 вересня 2014 року)

Додаток Г. Карта Троїстого союзу

Додаток Д. Результати опитування Центр Розумкова, 2023 р.[87]

* Респондентам пропонувалося обрати не більше восьми країн з наведеного переліку.

Червень 2023 р.